

บทที่ ๔

การวิเคราะห์พุทธวาทวิทยาที่ปรากฏในลิลิตตะเลงพ่ายและการประยุกต์ไปใช้

ในบทนี้ผู้วิจัยจะวิเคราะห์พุทธวาทวิทยาที่ปรากฏในวาทะของบุคคลสำคัญในลิลิตตะเลงพ่าย ตามหลักพุทธธรรมกับศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง เพื่อการได้องค์ความรู้สำหรับนำไปประยุกต์ให้เกิดประโยชน์ต่อองค์กรต่างๆต่อไป

๔.๑ วิเคราะห์ลักษณะของพุทธวาทวิทยาในเรื่องลิลิตตะเลงพ่าย

ลิลิตตะเลงพ่ายเป็นวรรณคดีที่มีความพิเศษน่าสนใจชวนให้ติดตามพิจารณา กล่าวคือ มีบทสนทนาที่ใช้วาทะในลักษณะต่างๆ เช่น วาจาโน้มน้าวใจ วาจาเยาะหยันและอื่นๆ ซึ่งแสดงถึงพระปรีชาสามารถขององค์กวีผู้นิพนธ์ ที่ปรุงแต่งเรื่องราวจากประวัติศาสตร์ไทย ตอนหนึ่ง ซึ่งน่าจะแห้งแล้ง หรือกร้าวแกร่งเพราะเกี่ยวกับการศึกสงครามให้เป็นวรรณกรรมที่ทรงคุณค่า เพียบพร้อมด้วยรสแห่งวรรณคดี สมบูรณ์ด้วยรสไพเราะแห่งกระบวนการใช้ถ้อยคำสำนวนโวหาร และความเปรียบ โดยเฉพาะวาทะในบทสนทนาของตัวละครสำคัญในเรื่อง ซึ่งกวีบรรจงสรรคำอันวิจิตรमार้อยกรองในบทประพันธ์แต่ละตอน ส่งผลให้ลิลิตตะเลงพ่ายโดดเด่นเป็นเพชรเม็ดงามเจิดจรัสอยู่ในบรรณพิภพตราบจนปัจจุบัน ผู้วิจัยจึงใคร่นำเสนอการวิเคราะห์หว่าทะดังกล่าวตาม หลักพุทธธรรม และศาสตร์อื่นที่เกี่ยวข้อง เช่น วาทวิทยา จิตวิทยา วรรณคดีวิจารณ์ เป็นต้น

๔.๑.๑ วิเคราะห์หว่าทะในบทสนทนาของบุคคลสำคัญในเรื่องลิลิตตะเลงพ่าย

ราชบัณฑิตยสถาน^๑ อธิบายความหมายของวาทะว่า คำพูดหรือ ถ้อยคำ คำว่า สนทนา หมายถึง คุยกัน, พูดจาหรือกัน คำว่า บท หมายถึง ข้อความเรื่องหนึ่งๆ หรือ ตอนหนึ่งๆ ส่วน คำว่า บทสนทนา หมายถึง คำพูดที่ได้ต่อกันในการเรียนภาษา รวมความว่า วาทะในบทสนทนา หมายถึง คำพูดที่พูดจากันในข้อความตอนหนึ่งๆ

๔.๑.๑.๑ วิเคราะห์พระวาจาของสมเด็จพระนเรศวรต่อพระมหาอุปราชา

ก) การวิเคราะห์ตามแนวพระพุทธศาสนา

พระวาจาของสมเด็จพระนเรศวรต่อพระมหาอุปราชา เพื่อเชิญชวนให้พระมหาอุปราชา ออกมาร่วมทำสงครามยุทธหัตถีด้วยกัน ในคราวที่พระองค์และพระอนุชา คือพระเอกาทศรถ ถูกช้าง

---

^๑ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔.

พระที่นั่งซึ่งกำลังตกมัน และตกใจเสียงกลองศึก พาวิ่งเตลิดเข้าไปท่ามกลางกองทัพเหล่าข้าศึก จึงเท่ากับตกอยู่ในวงล้อมของศัตรู แต่สมเด็จพระนเรศวรทรงมีพระสติมั่นคง ได้ทรงใช้พระปฏิภาณ ไหวพริบแก้ไขเหตุการณ์เฉพาะหน้า ด้วยการเอ่ยพระวาจาขึ้น ดังปรากฏในโคลงสี่สุภาพตั้งแต่บทที่ ๓๐๑ – ๓๐๗

๑) วิเคราะห์ตามหลักพุทธธรรม

นฤบาลบพิตรเฝ้า	ภูวนา ยกแฮ
เผยสีหนาทกถา	ท่านพร้อง
ไพบระราชสุภา	ชิดสือ สารนา
เสนอบมีข้อข้อง	ขุนแคนคำไข ^๒

สมเด็จพระนเรศวรทรงเอ่ย ถ้อยคำไพบระ นำฟังโดยปราศจากความขุ่นเค้น ซึ่งแสดงว่าพระองค์ทรงมีพระสติมั่นคงเข้มแข็ง อันเป็นธรรมข้อมีอุปการะมาก^๓ (สติ กับ สัมปชัญญะ) เมื่อทรงคุมสติได้ ทำให้เกิดปัญญาตามมา ทรงใช้พระปฏิภาณไหวพริบเอ่ยพระวาจาไพบระอ่อนหวาน โดยไม่มีท่าทีขุ่นเคืองแต่อย่างใด ถ้าพระองค์ไม่สามารถคุมพระสติไว้ได้ก็จะไม่สามารถแก้ไขเหตุการณ์เฉพาะหน้าได้ทัน อาจถูกข้าศึกกรุมล้อมทำอันตรายถึงชีวิตได้ แต่พระองค์ได้ทรงใช้ปัญญาพลัง (ธรรมะ ข้อที่ ๕ ในพละ ๕ ของพระมหากษัตริย์)^๔ และธรรมข้อโยนิโสมนสิการ (การใช้ความคิดถูกวิธี)^๕ ด้วยการกล่าวพระวาจา ดังปรากฏในโคลงที่ ๓๐๒ ความว่า

อ้าไทรภูธรศหล้า	แหล่งทะเลง โลกธา
เผยพระยศยืนเียง	ย่านแก้ว
สิบทิศทั่วลือละเวง	ห้วนเดช ท่านนา
ไปเริ่มรอรุทธิ์แผ้ว	เผือกกล้าแกลนหนี ^๖

ความในโคลงบทที่ ๓๐๒ แสดงว่าสมเด็จพระนเรศวร ทรงเริ่มต้นด้วยการกล่าวสรรเสริญ พระมหาอุปราชว่าทรงเป็นกษัตริย์ของชาวตะเลง (หมายถึงพม่าและมอญ) ซึ่งพระเกียรติยศปรากฏลือเลื่องไปทั่วสิบทิศ (พระมหาอุปราชเป็นพระนัดดาหรือหลานของพระเจ้าบุเรงนอง ซึ่งเป็นกษัตริย์พม่าที่เก่งกล้าสามารถจนได้สมญานามว่า พระเจ้าสิบทิศ) ใครได้ยินพระนามก็หวั่นเกรงไม่กล้าต่อต้านด้วย ต้องรีบหลบหนีกันไปหมด

^๒ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, *ลิลิตตะเลงพ่าย*, หน้า ๑๐๗ – ๑๐๘.

^๓ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์*, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๗๖.

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐๐-๒๐๑.

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๖.

^๖ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, *ลิลิตตะเลงพ่าย*, หน้า ๑๐๗.

ความในโคลงบทนี้ วิเคราะห์ตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาได้ว่า สมเด็จพระนเรศวรทรงใช้หลักโลกธรรม ^๗ ข้อสรรเสริญอาจเป็นเพราะ ทรงเห็นว่าเป็นธรรมดาของบุคคลย่อมพอใจค้ำยกย่องสรรเสริญ พระองค์ทรงมีพระปรีชาญาณ จึงทรงเริ่มกล่าว พระวาทาสรรเสริญดังความในโคลงบทที่ ๓๐๒ และ ๓๐๓

โคลงบทที่ ๓๐๓ ความว่า

พระพี่พระผู้ผ่าน	ภพอุต ดมเอย
ไปชอบเชษฐียินหยุด	ร่มไม้
เชษฐราชร่วมคชยุท	เผยอเกียรติ ไว้แฮ
สืบกว่าสองเราไสร	สุดสิ้นถามี

โคลงบทนี้ สมเด็จพระนเรศวรทรงเรียกพระมหาอุปราชว่าเป็นพี่เป็นการกล่าวทำนองยกย่องให้เกียรติพระมหาอุปราช พระองค์เองทรงอ่อนน้อมถ่อมตนเป็นน้อง อาจวิเคราะห์เข้าหลักธรรมข้อสรรเสริญในโลกธรรม ๘ ได้ ความในโคลงที่ ๓๐๑-๓๐๘* นี้ อาจวิเคราะห์ตามหลักพุทธธรรมได้อีกประการหนึ่ง คือ โยนิโสมนสิการ^๘ ซึ่งเป็นองค์ประกอบภายในของฝ่ายปัญญาว่า สมเด็จพระนเรศวรทรงใช้หลักธรรมข้อนี้ ขณะตกอยู่ท่ามกลางเหล่าข้าศึก ด้วยการใช้ความคิดอย่างถูกวิธี คือ การกระทำในใจโดยแยบคาย โดยพิจารณาด้วยดีแล้วเห็นว่า คงต้องใช้วิธีเจรจาด้วยปิยวาจา คือ พูดจาไพเราะรื่นหู สุภาพ นุ่มนวล อ่อนโยน คงเป็นวิธีที่ดีที่สุดในสถานการณ์คับขันเช่นนั้น และเชิญชวนให้พระมหาอุปราชออกมาทำศึกยุทธหัตถีด้วยกัน ดังความในโคลงที่ ๓๐๓ นี้ที่ว่า “ไปชอบเชษฐียินหยุดร่มไม้” วิเคราะห์ได้ตามหลักพุทธลีลาการสอนในโคลง ๓๐๔-๓๐๕ ที่ว่า “หัสติธรรมา อ่าง อวสาน นีนา . . . เสนอเนตรมนุษย์ตั้ง แต่หล้าเลอสรวง” นั้น วิเคราะห์ได้ตามหลักพุทธลีลาในการสอนข้อสันตัสสนา คือ ให้เหตุผลชัดเจน ผู้ฟังเข้าใจแจ่มแจ้ง และ สมุตเตชนา คือ ปลุกใจให้ผู้ฟังกระตือรือร้นด้วยการท้าทายให้เกิดความกล้า ไม่หวั่นระย่อ และการณ์ก็เป็นไปตามพระราชประสงค์ของพระองค์ดังในโคลงที่ ๓๐๘ ที่กล่าวว่า พระมหาอุปราชเกิดขัดติยมานะที่ถูกพระนเรศวรเชิญชวน (ทำนองท้าทาย) ให้ออกทำศึกด้วย จึงทรงไล่ข้างออกมาต่อสู้กับสมเด็จพระนเรศวร นับว่าพระวาทาของพระนเรศวรต่อพระมหาอุปราชประสบผลสำเร็จ

๒) วิเคราะห์ตามหลักพุทธศาสนสุภาษิต

การที่สมเด็จพระนเรศวร ทรงกล่าววาทาไพเราะนุ่มนวล ในลักษณะของมธุรสวาจา และมีนัยแฝงลักษณะท้าทายต่อพระมหาอุปราชดังโคลงที่ ๓๐๑-๓๐๗ ดังกล่าวไว้ในข้อ ๑) นั้น และส่งผลให้พระมหาอุปราชเสด็จออกกระทำยุทธหัตถีด้วย นับว่าพระวาทาของสมเด็จพระนเรศวร

^๗ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๕๒.

^๘ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๖.

*ดูหน้า ๑๖๐-๑๖๑ ประกอบ.

ประสบผลสำเร็จ จึงวิเคราะห์เข้ากับพุทธศาสนาสุภาษิตที่ว่า “โมกโข กลยาณียา สาธุ” แปลว่าจากมยังประโยชน์ให้สำเร็จ^๙ ได้โดยแท้

ข) วิเคราะห์ตามแนวคิดในศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง

๑) วิเคราะห์ตามหลักทฤษฎีวิทยาเชิงศิลปะ

โคลงบทที่ ๓๐๒ และ ๓๐๓ พิจารณาตามหลักทฤษฎีวิทยาในแง่เชิงศิลปะ (Speech Art) วิเคราะห์ได้ว่า การพูดของพระนเรศวรครั้งนี้เข้าลักษณะการพูดแบบกะทันหัน (Impromptu Speech) ซึ่งผู้พูดไม่มีโอกาสเตรียมตัวมาก่อน จำเป็นต้องวิเคราะห์ผู้ฟังและสถานการณ์อย่างรวดเร็ว และใช้ปฏิภาณในการพูด ซึ่งสมเด็จพระนเรศวรได้ทรงวิเคราะห์สถานการณ์ขณะนั้นแล้วว่าตกอยู่ในภาวะคับขัน จำเป็นต้องหาวิธีเอาตัวรอดให้ได้ในฉับพลัน พระองค์ทรงเป็นขัตติยชาติ ที่ชาญฉลาด หวังทรงรู้จักคุ้นเคยอัธยาศัยของพระมหาอุปราชามาก่อน จึงทรงเอ่ยทักทายพระมหาอุปราชด้วยปิยวาจา^{๑๐} ยกย่องสรรเสริญว่าเป็นวงศ์กษัตริย์ตะเลงที่ยิ่งใหญ่ นับเป็นการกล่าวคำปฏิสันถารที่สร้างความพอใจให้แก่ผู้ฟังตั้งแต่เริ่มต้น และทรงถ่อมพระองค์เป็นน้องโดยเรียก พระมหาอุปราชเป็นพี่ แสดงความเป็นกันเองและคุ้นเคยเหมือนเมื่อครั้งอยู่กรุงหงสาวดี นับเป็นการกล่าวคำนำที่ดีตามหลักการพูดต่อสาธารณชน (Public Speaking)

เมื่อกล่าวคำสรรเสริญให้ผู้ฟังพอใจแล้ว สมเด็จพระนเรศวรได้ทรงกล่าวคำทำนองทำทหายพระมหาอุปราช ตามความในโคลงที่ ๓๐๓ ว่า

ไปชอบเชษฐียินหยุด	ร่มไม้
เชิญราชร่วมคชยุทธิ์	เผยอเกียรติ ไว้แฮ

เป็นการเร้าอารมณ์ผู้ฟังตามแนวคิดทฤษฎีของอริสโตเติล (Pathos) ให้อยากออกมารบด้วย

โคลงบทที่ ๓๐๔ – ๓๐๕ ความว่า

หัตถีรณเรศอ้าง	อวสาน นี้นา
นับอนาคตกาล	ห่อนพ้อง
ขัตติยาบุรุษบรรหาร	คชคู่ กันแฮ
คงแต่เผื่อพี่น้อง	ตราบฟ้าดินกษัย
ไว้เป็นมหรสพซ้อง	สุขสานต์
สำหรับราชสำราญ	เริ่มรัง
บำเพ็ญทักทาย	ประดียวุทธิ์ นี้นา
เสนอเนตรมนุษย์ตั้ง	แต่หล้าเลอสรวง

^๙ ชุ.ชา.เอก. (ไทย) ๒๗/๒๘.

^{๑๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๔๒.

เมื่อสมเด็จพระนเรศวรทรงกล่าวทักทายพระมหาอุปราชาด้วยพระวาจาอันไพเราะ รื่นหู รวมทั้งกล่าวคำยกย่องสรรเสริญให้เป็นที่สบอารมณ์ของผู้ฟัง แฝงนัยท้าทายให้หาญสู้ (โคลงที่ ๓๐๒ – ๓๐๓) แล้ว ได้ทรงกล่าวเชิญชวนพระมหาอุปราชาให้ออกมาร่วมทำศึกยุทธหัตถีด้วยกัน และได้ทรงกล่าวสืบทอดไปเป็นการยกเหตุผลมาอ้างอิงประกอบเพื่อโน้มน้าวใจว่า สงครามยุทธหัตถีระหว่าง พระองค์กับพระมหาอุปราชาจะเป็นยุทธหัตถีครั้งสุดท้าย และคงเป็นที่กล่าวขานกันไปอีกนานตราบนานชั่วฟ้าดินสั่นสูญ เพราะคงไม่มีใครกล้าหาญพอที่จะทำศึก เช่น สองพระองค์พี่น้องนี้ (โคลงที่ ๓๐๔) นับเป็นการพูดในลักษณะโน้มน้าวใจผู้ฟัง (Persuasive Speech) ตามทฤษฎีของ Monroe

โคลงที่ ๓๐๕ สมเด็จพระนเรศวรทรงกล่าวว่า การทำศึกยุทธหัตถีเป็นธรรมเนียมการเล่นเพื่อความบันเทิงสำเร็จอารมณ์ของกษัตริย์ชาติันกรบ เพื่อให้ประจักษ์แก่สายตาของชาวมุขยทั้งหลายตลอดถึงชาวสวรรค์ชั้นฟ้า

โคลงที่ ๓๐๖ และ ๓๐๗ ความว่า

ปวงไท้เทเวศทั้ง	พรหมาน
เชิญประชุมในสถาน	ที่นี่
ชมชื่นคชราบาย	ต่อสู้ กันแะ
ใครเขี้ยวใครชาญชี้	ชเยศอ้างอวยเฉลิม
หวังเริ่มคุณเกียรติก้อง	กลางรงค์
ยืนพระยศอยู่คง	คู่หล้า
สงครามกษัตริย์ทรง	ภพแผ่น สองธา
สองราชรอนฤทธิ์ร่า	เรื่องรู้สรรเสริญ

ข้อความในโคลงบทที่ ๓๐๖–๓๐๗ กล่าวถึงสมเด็จพระนเรศวรทรงกล่าวเชิญเทพดาทั้งหลายตลอดถึงพระพรหม ให้มาร่วมประชุม ณ สถานที่ทั้งสองพระองค์จะทรงกระทำยุทธหัตถีกัน เพื่อช่วยตัดสินว่าใครจะเป็นผู้เชี่ยวชาญในการศึกกว่ากัน และร่วมอำนวยพรให้แก่ผู้ชนะ การทำศึกยุทธหัตถีครั้งนี้เป็นการประกาศพระเกียรติยศของกษัตริย์ทั้งสองแห่งสองแผ่นดินให้ปรากฏเป็นที่ยกย่องสรรเสริญของชาวโลกทั้งมวล

โคลงที่ ๓๐๕ – ๓๐๗ วิเคราะห์ได้ว่าสมเด็จพระนเรศวรทรงมีพระประสงค์จะโน้มน้าวพระทัยของพระมหาอุปราชาให้ยินยอมรับคำเชิญชวนเพื่อออกมาทำศึกยุทธหัตถีกับพระองค์ให้จงได้ จึงทรงยกเหตุผลต่างๆ มาหว่านล้อม วิเคราะห์ได้ว่าเป็นไปตามหลักของ Aristotle คือแสดงเหตุผลหรือตรรกะ (Logos) ด้วยการชี้แจงให้เห็นจริงว่าการทำศึกยุทธหัตถีเป็นธรรมเนียมการเล่นเพื่อความสำราญอารมณ์ของกษัตริย์ชาติันกรบมาแต่โบราณ เป็นการเร้าความสนใจของผู้ฟัง คือพระมหาอุปราชา (วิเคราะห์ได้ตามทฤษฎีการพูดจูงใจของ Monroe) แล้วสมเด็จพระนเรศวรทรงกล่าวต่อไปว่าเป็นการอวดให้ประจักษ์แก่สายตาชาวโลกจนถึงชาวสวรรค์ (ขั้นนี้เป็นขั้นสร้างภาพ

Visualization Step ให้ผู้ฟังเห็นตาม) ในโคลงที่ ๓๐๖ สมเด็จพระนเรศวรได้ทรงกล่าวเชื้อเชิญ เทพดาทุกชั้นฟ้าจนถึงชั้นพรหม ให้ช่วยมาประทับเป็นพยานในการทำยุทธหัตถีของทั้งสองพระองค์ เพื่อช่วยพิจารณาว่ากษัตริย์องค์ไหนทรงเชี่ยวชาญกว่ากัน และช่วยอวยพรให้แก่ผู้ชนะด้วย ซึ่งเป็นการ อ้างประจักษ์พยาน (ไม่ใช่พยานบุคคลธรรมดา แต่เป็นชั้นเทพ) เพิ่มความจริงจูงใจเชื่อถ้อยยิ่งขึ้น สุดท้ายทรงกล่าวสรุปว่าเพื่อให้เป็นพระเกียรติยศปรากฏว่าสงครามสองกษัตริย์แห่งสองแผ่นดินนี้ น่ายกย่องสรรเสริญยิ่งนัก (โคลงที่ ๓๐๗)

วาทะของสมเด็จพระนเรศวรตั้งแต่เริ่มต้นทรง ปฏิสันถารพระมหาอุปราชาด้วย ถ้อยคำไพเราะนุ่มนวล และกล่าวเชิญด้วยถ้อยคำโน้มน้าวใจแฝงนัยท้าทายเพื่อให้พระมหาอุปราชา ออกมาร่วมทำศึกยุทธหัตถีด้วย อันเป็นจุดมุ่งหมายสำคัญของพระองค์ เพราะเป็นวิธีที่เหมาะสมที่สุด สำหรับสถานการณ์ขณะนั้น (ตามความในโคลงที่ ๓๐๑-๓๐๗) คำกล่าวเชิญท่ามกลางทหารพม่าทำให้ พระมหาอุปราชาเกิด ขัดติยमानะโทษในศักดิ์ศรีของชายชาติกษัตริย์ (ดังโคลงบทที่ ๓๐๘) กอปรกับ วาทะของสมเด็จพระนเรศวรที่ทรงพรรณนาถึงการที่จะมีผู้กล่าวขวัญถึงวีรกรรมการศึกยุทธหัตถี อันยิ่งใหญ่ของทั้งสองพระองค์ ทำให้พระมหาอุปราชาทรงมีพระทัยเหิมหาญขึ้น จึงทรงขับช้างศึก ออกรบอย่างแข็งขันตรงตามพระประสงค์ของสมเด็จพระนเรศวร นับว่าพระวาทะของสมเด็จพระนเรศวรเกิดประสิทธิผล ตรงตามขั้นตอนของการพูดโน้มน้าวใจ ตามทฤษฎีบันได ๕ ขั้นของมอนโร ซึ่งขั้นตอนสุดท้ายก็คือ ขั้นที่ผู้พูดเรียกร้องให้ผู้ฟังปฏิบัติตามความประสงค์ของผู้พูด (ดูแผนภูมิที่ ๑๐ บันได ๕ ขั้นของมอนโร ในบทที่ ๒)

ทฤษฎีการจูงใจหรือบันได ๕ ขั้น ของมอนโรนี้ ผู้วิจัยได้นำมาวิเคราะห์พระวาทะ ของสมเด็จพระนเรศวร ซึ่งกล่าวต่อพระมหาอุปราชาเพื่อเชื้อเชิญให้ออกมากระทำการยุทธหัตถีด้วยกัน ดังปรากฏในโคลงบทที่ ๓๐๑ - ๓๐๗ ซึ่งเป็นลักษณะวาทะโน้มน้าวใจผู้ฟังอันอาจไม่ครบขั้นตอน ทั้ง ๕ เพราะเป็นการพูดในคราวกะทันหัน แต่เพราะสมเด็จพระนเรศวรทรงเริ่มขั้นที่ ๑ ด้วยมธุรส วาทะ และเสริมในขั้นต่อไปอย่างเหมาะสม จนนำไปสู่ขั้นสุดท้ายคือ พระมหาอุปราชาทรงออก มาร่วมยุทธหัตถีด้วยตามพระประสงค์ของสมเด็จพระนเรศวรตามที่ได้วิเคราะห์ไว้ข้างต้นแล้ว

๒) วิเคราะห์ตามหลักจิตวิทยาการพูด

โคลงบทที่ ๓๐๒ - ๓๐๗ อาจวิเคราะห์ตามหลักศาสตร์อื่นที่เกี่ยวข้องได้ เริ่มแต่หลัก จิตวิทยาซึ่งเป็นวิทยาการที่พยายามศึกษาพิจารณาธรรมชาติของจิต โดยสังเกตจากพฤติกรรมของ สิ่งมีชีวิตทั้งหลาย เพื่อให้คนสามารถควบคุมหรือพยากรณ์พฤติกรรมของจิตได้

การพูดเป็นพฤติกรรมอย่างหนึ่งของมนุษย์ ซึ่งแสดงออกเมื่อต้องการสื่อสารระหว่าง มนุษย์ด้วยกัน การสื่อสารด้วยการพูดจึงจำเป็นต้องอาศัยหลักบางประการทางจิตวิทยามา ประกอบการพูดจึงจะสัมฤทธิ์ผล

บทสนทนาในเรื่องลิลิตตะเลงพ่ายที่ปรากฏในโคลงบทที่ ๓๐๒-๓๐๗ อันเป็นพระวาทะของสมเด็จพระนเรศวรที่ทรงกล่าวเชิญชวนพระมหาอุปราชาให้ออกมาทำศึกยุทธหัตถีด้วยกันนั้น สามารถวิเคราะห์ตามหลักจิตวิทยาการพูด ว่าด้วยทฤษฎีการจูงใจของมาสโลว์^{๑๑} (Maslow's theory of motivation) ซึ่งกล่าวถึงความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ ซึ่งมีอยู่ ๕ ประการ เรียงลำดับตั้งแต่ขั้นต่ำสุดถึงสูงสุดดังนี้

๑. ความต้องการด้านสรีระ เป็นความต้องการขั้นต่ำ หรือขั้นพื้นฐานของมนุษย์เรา เทียบได้กับปัจจัยสี่นั่นเอง แต่มาสโลว์จำแนกเป็น ความต้องการอากาศหายใจ อาหาร น้ำ ที่อยู่อาศัย การออกกำลังกาย การขับถ่าย และการหลีกเลี่ยงภัยอันตรายที่จะเกิดแก่ร่างกาย

๒. ความต้องการความปลอดภัย ได้แก่ ความต้องการความปลอดภัยมั่นคงในการทำงาน ความต้องการความปลอดภัยมั่นคงในความเป็นอยู่ เป็นต้น

๓. ความต้องการความรักและมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของมนุษย์ต้องการรักผู้อื่น และต้องการให้ผู้อื่นรักตนเช่นกัน ทั้งยังต้องการให้เป็นที่ยอมรับของผู้อื่น และต้องการมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของอีกด้วย

๔. ความต้องการความมีชื่อเสียง มนุษย์เราต้องการความมีชื่อเสียงและได้รับการยกย่องนับถือจากผู้อื่น ต้องการให้เป็นที่ยกย่องของสังคม หรือเป็นเด่นในกลุ่มชน

๕. ความต้องการประสบความสำเร็จในชีวิต ขั้นนี้เป็นความต้องการขั้นสูงสุดของมนุษย์ มนุษย์เราต้องการความสำเร็จในชีวิต และต้องการที่จะเป็นตัวของตัวเอง และประสบความสำเร็จด้วยความสามารถของตนเอง (ดูแผนภูมิที่ ๙ ในบทที่ ๒)

โคลงที่ ๓๐๒ เป็นโคลงที่สมเด็จพระนเรศวรทรงเริ่มต้นคำเชิญพระมหาอุปราชาด้วยการสรรเสริญความยิ่งใหญ่และความมีชื่อเสียงลือเลื่องของพระมหาอุปราชา “สิบทิศทั่วลือละเวง หวันเดช ทานนา” เป็นที่คร่ำเกรงทั่วสิบทิศ

พระวาทะของสมเด็จพระนเรศวรนี้ สามารถวิเคราะห์ตามหลักความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ขั้นที่ ๔ คือ ต้องการความมีชื่อเสียง ได้รับการยกย่องนับถือจากผู้อื่น และเป็นเด่นในกลุ่มชน วาทะของพระนเรศวรในโคลงบทที่ ๓๐๒ จัดเป็นมธุรสวาจา คือวาจาไพเราะอ่อนหวาน กล่าวยกย่องสรรเสริญพระมหาอุปราชา และในโคลงที่ ๓๐๖ สมเด็จพระนเรศวรยังทรงเรียกพระมหาอุปราชาว่า “พระพี่พระผู้ผ่าน ภูพุดมเอย” อันแสดงความอ่อนน้อมถ่อมพระองค์ของสมเด็จพระนเรศวร และยอมรับนับถือพระมหาอุปราชาเป็นพระเชษฐา เป็นการใช้หลักจิตวิทยาด้านความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ขั้นที่ ๕ ต่อผู้ฟัง

^{๑๑} Abraham Maslow, **Motivation and Personality**, (New York: Harper and Row, 1970), p. 35.

โคลงบทที่ ๓๐๔ – ๓๐๗ สมเด็จพระนเรศวรทรงกล่าวว่าการทำศึกยุทธหัตถีเป็นการละเล่นของกษัตริย์ชาตินี้กรบ และสงครามยุทธหัตถีระหว่างพระองค์กับพระมหาอุปราชาจะเป็นยุทธหัตถีครั้งสุดท้าย และคงเป็นที่กล่าวขานกันไปอีกนาน เพราะคงไม่มีใครกล้าหาญพอที่จะทำศึกเช่นนี้อีก นับเป็นสงครามของกษัตริย์สองพระองค์แห่งสองแผ่นดิน อันจะเป็นที่สรรเสริญอย่างยิ่ง “สงครามกษัตริย์ทรง ภพแผ่น สองฤา สองราชรอนฤทธิ์ร่า เรื่องรู้สรรเสริญ”

พระวาทะของสมเด็จพระนเรศวรตอนนี้ วิเคราะห์ได้ตามหลักจิตวิทยาความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ขั้นที่ ๔ ความต้องการความมีชื่อเสียงได้รับการยกย่องจากคนทั้งหลาย และขั้นที่ ๕ อันเป็นความต้องการขั้นสูงสุดของมนุษย์คือ ต้องการประสบความสำเร็จด้วยความสามารถของตนเอง ซึ่งเป็นวาทะที่เป็นแรงจูงใจกระตุ้นให้พระมหาอุปราชา ซึ่งนอกจากจะเกิดขัดติมานะแล้วยังเกิดความ อีกร หมาย ว่าตนก็เป็นชายชาตินี้กรบ ถ้าการทำสงครามยุทธหัตถีครั้งนี้ประสบความสำเร็จได้ชัยชนะ ก็จะได้พระเกียรติยศชื่อเสียงเป็นที่สรรเสริญของชาวโลกทั้งมวล

๓) วิเคราะห์ตามหลักวรรณคดีวิจักษ์

วาทะของสมเด็จพระนเรศวรที่ปรากฏในโคลงบทที่ ๓๐๒ – ๓๐๗ ในลิลิตตะเลงพ่าย สามารถวิเคราะห์ตามหลักวรรณคดีวิจักษ์ (Literary Appreciation) ซึ่งถือตามหลักในการวิจารณ์วรรณคดี เริ่มจากวิเคราะห์ ต่อด้วยวินิจฉัย (Interpretation) แล้วจึงวิจารณ์ได้แก่พิจารณา ซึ่งหมายถึง พิจารณากลวิธีของผู้แต่งก่อนที่จะวิพากษ์อันเป็นขั้นสุดท้ายของการวิจารณ์ คือ การพิจารณาตัดสินดีชั่ววรรณคดีเรื่องนั้นๆ ว่าดี หรือไม่ดีอย่างไรเพียงใด

สำหรับกลวิธีการแต่งอันได้แก่ รูปแบบของการแต่งถ้าเป็นร้อยกรองต้องดูกฎเกณฑ์ทางฉันทลักษณ์ กฎเกณฑ์ทางอักขรวิธี ดูโวหารในการแต่ง มีโวหารอะไรบ้าง การใช้ถ้อยคำของกวีเป็นไปในทำนองใด มีการเปรียบเทียบ การเล่นเสียงสระ เสียงพยัญชนะหรือไม่ การร้อยกรองให้ความรู้สึกสะท้อนอารมณ์เพียงใด เหล่านี้ ผู้วิจัยได้กล่าวไว้แล้วในข้อ ข) กลวิธีการร้อยกรอง ในบทที่ ๔ สำหรับหัวข้อนี้ จะนำเสนอเฉพาะการวิเคราะห์วาทะของสมเด็จพระนเรศวรตามความในโคลงที่ ๓๐๒ – ๓๐๗

โคลงที่ ๓๐๒ – ๓๐๔ ในทัศนะของผู้วิจัยเห็นว่าสามารถวินิจฉัย หรือตีความได้ว่า สมเด็จพระนเรศวรทรงมีเจตนาที่จะกล่าวคำปฏิสันถารต่อพระมหาอุปราชาอย่างสุภาพไพเราะ นุ่มนวล และถ่อมพระองค์ด้วยการเรียกพระมหาอุปราชาว่า “พระพี่” รวมทั้งกล่าวคำยกย่องสรรเสริญพระมหาอุปราชา ว่าเป็นกษัตริย์ของแผ่นดิน มอญพม่าที่ยิ่งใหญ่เป็นที่คร้ามเกรงไปทั่วทั้งสิบทิศ และแล้วทรงกล่าวเชิญชวนพระมหาอุปราชาให้ออกมาร่วมทำศึกยุทธหัตถีด้วยกัน เพื่อเป็นเกียรติยศปรากฏไปในเบื้องหน้า เพราะต่อไปจะไม่มีการทำศึกยุทธหัตถีเช่นนี้อีกแล้ว (โคลง ๓๐๔) การที่สมเด็จพระนเรศวรทรงกล่าวเช่นนั้น เพราะพระองค์ทรงมีพระปรีชาญาณ กอปรด้วยพระสติมั่นคง ทรงวิเคราะห์สถานการณ์ ในขณะนั้นว่าพระองค์ตกอยู่ในฐานะ “เสียเปรียบ” อาจถูกข้าศึกกรูมล้อมทำ

อันตรายได้โดยง่าย เพราะทรงอยู่ลำพังสองพระองค์พี่น้องมีแต่ความยุ่งยากกับกลางข้างประจำข้างทรงทั้งสองเท่านั้นที่โดยเสด็จ ดังนั้นพระองค์จึงตัดสินพระทัยฉับพลัน กล่าวพระวาจาดังโคลงที่ ๓๐๒ – ๓๐๔

ข้อความในบทสนทนาระหว่างสมเด็จพระนเรศวรกับพระมหาอุปราชในโคลงบทที่ ๓๐๒ – ๓๐๗ (บทสนทนานี้มีผู้พูด คือสมเด็จพระนเรศวรพระองค์เดียว ส่วนพระมหาอุปราชเป็นเพียงผู้ฟัง หาได้มีบทสนทนาโต้ตอบไม่) วิเคราะห์ได้ว่าเป็นกลวิธีการประพันธ์ของกวี คือ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงเพิ่มเติมให้เป็นพระวาทะของสมเด็จพระนเรศวรเพื่อยอพระเกียรติพระองค์ (เพราะตามพงศาวดารกล่าวความไว้เพียงว่า สมเด็จพระนเรศวรทรงสังเกตเห็นพระมหาอุปราชประทับอยู่ใต้ต้นข่อย จึงเสด็จเข้าไปเชิญพระมหาอุปราชให้ออกมาทำยุทธหัตถีด้วยกัน) ด้วยการให้สมเด็จพระนเรศวรทรงกล่าวคำในลักษณะทำทนายพระมหาอุปราชที่ว่า “ไปชอบเชษฐียันหยุด ร่มไม้” เป็นการหมิ่นศักดิ์ศรีลูกผู้ชาย และยั่วให้เกิดอารมณ์โกรธ ซึ่งผู้นิพนธ์มั่งทรงรสแห่งวรรณคดี คือ เราทรรส (ความโกรธ) หรือพิโรธว่าทั้ง อันเป็นโวหารรสในวรรณคดีไทย (ดูหัวข้อรสแห่งวรรณคดีในบทที่ ๓) และเพิ่มอรรถรสในบทประพันธ์ให้เป็นที่ประทับใจผู้อ่านยิ่งขึ้น

หากวิจีสารในโคลงบทที่ ๓๐๒ – ๓๐๗ จะประจักษ์ในพระปรีชาสามารถของกวีผู้ทรงนิพนธ์ ซึ่งนอกจากจะนิพนธ์โคลงสี่สุภาพถูกต้องตามแบบแผนฉันทลักษณ์แล้ว ยังเลือกสรรคำมาใช้ในความตอนนี้ได้เหมาะกับสถานการณ์เฉพาะหน้า ใช้คำปฏิสันถารที่สุภาพนุ่มนวลไพเราะผนวกกับคำสรรเสริญที่สมเด็จพระนเรศวรทรงกล่าวต่อพระมหาอุปราช รวมทั้งยกเหตุผลมากล่าวอ้างอันสามารถวิเคราะห์ได้ โดยหลักทฤษฎาเชิงศิลปะ (Speech Art) และจิตวิทยาเกี่ยวกับการโน้มน้าวใจ

นอกจากนี้ กวียังนิพนธ์ให้สมเด็จพระนเรศวรทรงกล่าวเชื้อเชิญพวงเพชดารวมทั้งพระพรหม ให้มาร่วมประชุม ณ สถานที่สมเด็จพระนเรศวรกับพระมหาอุปราชจะทรงทำศึกยุทธหัตถีด้วยกัน เพื่อช่วยตัดสินว่ากษัตริย์องค์ไหนจะชำนาญในการยุทธกว่ากัน (โคลง ๓๐๖) อันเป็นกลวิธีการแต่งที่แสดงถึงพระปรีชาญาณของกวีเพื่อเสริมให้เห็นพระปัญญาชาญฉลาดของสมเด็จพระนเรศวรที่ทรงประกาศ เชื้อเชิญเทพยดามาเป็นพยานในการรบ ทำให้พระมหาอุปราชทรงหาทางเลี่ยงการรบได้ยากขึ้น และท้ายสุดพระวาทะของสมเด็จพระนเรศวร ก็สัมฤทธิ์ผล คือ พระมหาอุปราชเสด็จออกมากกระทำยุทธหัตถีด้วย สมดังพระประสงค์ของสมเด็จพระนเรศวร (โคลงที่ ๓๐๘)

วาทะของสมเด็จพระนเรศวรที่กล่าวต่อพระมหาอุปราช (โคลง ๓๐๒ – ๓๐๗) จัดเป็นมธุรสวาทะ และสามารถวิเคราะห์ตามหลักวรรณคดีวิจักษ์ให้เห็นชัดเจนเกี่ยวกับกลวิธีการแต่งของผู้นิพนธ์ ดังตัวอย่างความในบาทสุดท้ายของโคลงที่ ๓๐๖ ว่า “ใครเชื่อว่าใครชาญชี้ ขยศอ้างอวยเฉลิม” มีการเล่นสัมผัสอักษร (Alliteration) ข, อ ทั้งยังมีสัมผัสซ้ำมวรรค ชี้ – ขยศ ซึ่งถือเป็นลักษณะไพเราะของการแต่งโคลงสี่สุภาพ ซึ่งสรุปความได้ว่าเป็นวาทะที่ไพเราะด้วยคำที่กวีบรรจงคัด

สรรมาใช้และงดงามด้วยภาพวาดในมโนอันเกิดจากพจน์ที่ปรากฏในถ้อยคำ (Image) ก่อความประทับใจในกวีวากยให้แก่อ่านทั่วหน้า

๔) วิเคราะห์ตามหลักทฤษฎีวิทยาเชิงวิทยาศาสตร์

วาทะของสมเด็จพระนเรศวรในโคลงที่ ๓๐๒ – ๓๐๗ นอกจากจะวิเคราะห์ตามหลักวิทยาการเชิงศิลปะ จิตวิทยาการพูด หลักวรรณคดีวิจักษ์แล้ว ยังอาจวิเคราะห์ตามหลักทฤษฎีวิทยาเชิงวิทยาศาสตร์ (Speech science) ได้อีกด้วย แต่ก่อนการวิเคราะห์ควรได้รับรู้เกี่ยวกับธรรมชาติของการพูด ดังนี้

ธรรมชาติของการพูดหรือกลไกของการพูด^{๑๒} (Speech Mechanism) ประกอบด้วยกระบวนการทำงานถึง ๓ ระดับ คือ ระดับภาษาศาสตร์ (Linguistic Level) คือกระบวนการเกิดขึ้นในสมอง เป็นการเลือกสรรถ้อยคำแล้วเรียบเรียงเป็นภาษาที่เหมาะสม เพื่อสื่อสารกันระหว่างผู้พูดกับผู้ฟัง ต่อไปเป็นระดับสรีรวิทยา (Physiological Level) คือ กระบวนการทำงานสอดคล้องประสานกันของระบบประสาท และกล้ามเนื้อที่เกี่ยวข้องกับการพูดในผู้พูด และการได้ยินในผู้ฟัง สุดท้ายได้แก่ ระดับเกี่ยวกับเสียง (Acoustic Level) คือ กระบวนการที่เกี่ยวกับเสียงเคลื่อนไหวไปในอากาศระหว่างผู้พูดกับผู้ฟัง พร้อมกับสะท้อนกลับไปเข้าหูของผู้พูดด้วย

จากธรรมชาติของการพูดที่นำมากล่าว จะเห็นได้ว่าเสียงเป็นปัจจัยสำคัญในการสื่อสารด้วยการพูด และเสียงมีคุณลักษณะ (Characteristics) อยู่ ๔ ประการ ได้แก่ ความดัง – ความค่อย (Intensity) ระดับเสียง (Pitch) อัตราเร็ว – ช้า (Duration) และคุณภาพของเสียง (Quality)

โดยปรกติการวิเคราะห์การพูดของบุคคล ควรพิจารณาเกี่ยวกับเสียงของผู้พูดนั้นๆ ประกอบด้วย เพราะเสียงมีส่วนสัมพันธ์กับอารมณ์และจิตใจของผู้พูด ผู้พูดที่สามารถใช้เสียงประกอบกับเนื้อหาของเรื่องได้อย่างกลมกลืนเหมาะสม ย่อมทำให้การพูดมีรสชาติมีชีวิตชีวา และดึงดูดผู้ฟังให้สนใจติดตามฟัง โดยตลอดอันจะนำไปสู่ประสิทธิผล ในการพูดสมดังเจตจำนงของผู้พูด

การวิเคราะห์วาทะ หรือบทสนทนาในเรื่องลิลิตตะเลงพ่ายเป็นการวิเคราะห์อรรถรสตามลายลักษณ์อักษรที่ปรากฏในเรื่อง ไม่มีโอกาสได้ฟังเสียงของตัวละครเหล่านั้น แต่อาศัยกลวิธีการประพันธ์ของกวีที่ถ่ายทอดออกมาในรูปของถ้อยคำ ข้อความ ในแต่ละบท แต่ละตอนในท้องเรื่อง อาจทำให้ผู้อ่านสามารถวิเคราะห์น้ำเสียง (tone) ของตัวละครนั้นๆ ได้ ดังที่ผู้วิจัยจะนำเสนอไว้ต่อไปนี้

โคลงที่ ๓๐๒ อันเป็นพระวาทะของสมเด็จพระนเรศวรทรงเริ่มกล่าวทักทายพระมหาอุปราชาว่า

^{๑๒} ประสงค์ ราชณสุข, เสียงและการออกเสียง: การพัฒนาเพื่อประสิทธิภาพในการพูด, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทโรงพิมพ์บางกะปิกราฟฟิค, ๒๕๓๕), หน้า ๘.

อ้าไทรุธเรศหล้า	แหล่งทะเลง โลกฤา
เผยพระยศยืนเยง	ย่านแกลัว
.....	.....
.....	.....

กวีผู้รจนาลิลิตตะเลงพ่ายตอนนี้ เริ่มต้นด้วยการใช้คำว่า อ้า... คำ “อ้า” ประกอบด้วย อักษร อ ซึ่งเป็นพยัญชนะเสียงกลาง ประสมด้วยสระและวรรณยุกต์ที่สามารถผันได้ทุกระดับเสียง พยัญชนะเสียงกลางมักให้เสียงทุ้ม ประกอบคำเป็น อ้า เมื่อเอ่ยเสียงจะเป็นไปในลักษณะทอดเสียง ให้นุ่มนวลเนิบช้า ความดังปานกลาง เหมาะจะใช้ในบทกวีนิพนธ์ที่ต้องการแสดงความสุภาพ อ่อนโยน (อย่าปนกับผู้ที่ชอบเอ่ย คำ อ้าๆๆ ก่อนพูดข้อความอันเป็นลักษณะหนึ่งของผู้พูดไม่คล่อง หรือติดอ่าง) แต่ก็หนักแน่นมั่นคง เพราะเสียงสระ อา เป็นเสียงที่มีความถี่สูง (high frequency)^{๑๓} จะให้ความหนักแน่นในคำ ผู้ฟังจะรู้สึกคล้อยตามผู้พูดได้ง่าย ในเรื่องนี้อาจวิเคราะห์ได้ว่าเป็นการนำ หลักโสตสัมผัสวิทยา (Audiology) และหลักวาทพารบำบัด (Speech Therapy) เกี่ยวกับเทคนิคเร้า และตอบสนอง (R-S Technique) มาประยุกต์ใช้ประกอบวาทวิทยาเชิงศิลป์

การนำหลักวาทวิทยาเชิงวิทยาศาสตร์มาประยุกต์ใช้ประกอบการวิเคราะห์วาทะของ สมเด็จพระนเรศวรในโคลงที่ ๓๐๒ ดังกล่าวข้างต้น แสดงว่าเสียงเป็นปัจจัยสำคัญในการพูด แม้ไม่มี เสียงพูดจริงปรากฏอยู่ อาจพิจารณาจากเสียงของคำที่กวีใช้ในบทประพันธ์ ก็จะช่วยเสริมการ วิเคราะห์ให้หนักแน่นขึ้นได้

๔.๑.๑.๒ พระวาทของสมเด็จพระนเรศวรตรัสแก่เหล่าอำมาตย์

ก) การวิเคราะห์ตามแนวพระพุทธศาสนา

วิเคราะห์ตามหลักพุทธธรรม

พระวาทของสมเด็จพระนเรศวรต่อเหล่าอำมาตย์ความว่า “...ครั้งนี้ตูสองตน ผ่านสกล แผ่นหล้า ควรไปรื้อรอนเชื้อ เห็นมือไทยที่แกลัว แผ้วภพให้เป็นเพื่อน...อย่าคั่นคิดเหิมหาญ ผลาญ จงเสร็จเด็ดเกล้า เจ้ากัมพูชชจรีต เอาโลหิตล้างบาท แล้วรส่งมาตย์มนตรี เตรียมโยธีสิบหมื่น...”^{๑๔}

พระวาทของสมเด็จพระนเรศวรที่ตรัสแก่เหล่าอำมาตย์ดังกล่าวข้างต้นนั้น วิเคราะห์ ตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนาได้ว่าเข้าลักษณะของทิส ๖ คือ เภฏฐิมทิส^{๑๕} ทิสเบื้องล่าง ในที่นี้ ได้แก่เหล่าอำมาตย์ ซึ่งพระนเรศวรรับสั่งในทำนองทรงปรารภถึงกัมพูชประเทศ (ประเทศเขมร) ที่มัก

^{๑๓}Peter B. Denes and Elliot N. Pinson, **The Speech Chain**, (Bell Telephones Laboratories, 1967), p. 115.

^{๑๔}สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, **ลิลิตตะเลงพ่าย**, หน้า ๔.

^{๑๕}พระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, หน้า ๒๒๘.

ชอบเข้ามากวาดต้อนคนไทยในยามที่ไทยมีศึกสงครามกับพม่ามอญ เป็นการทำให้ไทยมีศึกสองด้าน โดยคิดจะทำการโต้ตอบแก้แค้นบ้างก็ยังไม่สบโอกาส จนมาถึงสมัยสมเด็จพระนเรศวรได้ขึ้นครองราชย์ จึงตรัสกับเหล่าอำมาตย์ว่าควรยกทัพไปรบปราบกัมพูชให้ราบแล้วตัดเศียรเจ้ากัมพูชที่ทุจจริต เพื่อเอาโลหิตมาล้างพระบาทของพระองค์ แล้วทรงรับสั่งให้เตรียมจัดทัพ เป็นการมอบหมายงานให้แก่เหล่าอำมาตย์ ตามหน้าที่ของผู้อยู่ทิศเบื้องล่างพึงปฏิบัติ

นอกจากนี้ยังอาจวิเคราะห์ตามหลักพุทธธรรม ข้อ ปิยวาจา^{๑๖} (หลักธรรมข้อ ๒ ในสังคหวัตถุ ๔) คือ กล่าวคำสุภาพไพเราะอ่อนหวานสมานสามัคคี ตลอดถึงคำแสดงประโยชน์ประกอบด้วยเหตุผลเป็นหลักฐานจูงใจให้นิยมยอมตาม

จากข้อความ “...ครั้งนี้ตีสองตน ผ่านสกลแผ่นดินแล้ว ควรไปรื้อถอนเข็ญ เห็นมือไทยที่แกล้ว แฝวภพให้เป็นเพื่อน เกื่อนภพให้เป็นพง...” วิเคราะห์ได้ว่า สมเด็จพระนเรศวรทรงใช้พระวาจาที่สุภาพ ในทำนองหารือกับเหล่าอำมาตย์ว่าควรจะไปตอบแทนฝ่ายกัมพูชให้เห็นฝีมือของคนไทยบ้างเป็นการชี้แจงเหตุผลอันเป็นหลักฐานจูงใจให้เหล่าอำมาตย์เห็นคล้อยตามพระราชประสงค์

ข) การวิเคราะห์ตามแนวคิดในศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง

๑) วิเคราะห์ตามหลักทฤษฎีการสื่อสาร

พระวาจาของสมเด็จพระนเรศวรที่ตรัสกับเหล่าอำมาตย์ครั้งนี้ วิเคราะห์ตามหลักทฤษฎีการสื่อสารได้ว่าเป็นการพูดประเภทให้ความรู้ (Information Speech) ซึ่งการพูดแบบนี้เป็นการพูดในลักษณะบอกเล่า ชี้แจงแถลงข้อเท็จจริงแก่ผู้ฟัง โดยมีจุดประสงค์เพื่อให้ผู้ฟังได้รับความรู้หรือสารประโยชน์จากการฟัง ในกรณีพระวาจาของสมเด็จพระนเรศวรตรัสแก่เหล่าอำมาตย์นี้ มุ่งให้เหล่าข้าราชการบริพารได้รับฟังข้อเท็จจริง ความรู้สึกนึกคิดของพระองค์ท่าน ตลอดจนพระราชประสงค์อันแท้จริงของพระองค์ จึงวิเคราะห์ตามหลักทฤษฎีการสื่อสารได้ว่าเป็นการพูดเพื่อให้ความรู้หรือให้ข้อเท็จจริง

๒) วิเคราะห์ตามหลักจิตวิทยาการพูด

การวิเคราะห์พระวาจาของสมเด็จพระนเรศวรที่ตรัสแก่เหล่าอำมาตย์ จะแตกต่างกับพระวาจาที่ตรัสต่อพระมหาอุปราชา เพราะพระวาจาต่อพระมหาอุปราชาเป็นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า จำเป็นต้องอาศัยหลักจิตวิทยาเพื่อจูงใจให้พระมหาอุปราชาออกมาร่วมทำศึกยุทธหัตถีด้วย ส่วนพระวาจาที่ตรัสแก่เหล่าอำมาตย์เป็นการบอกเล่าทำนองหารือแถมสั่งการนี้ วิเคราะห์ได้ถึงพระบุคลิกภาพภายในของสมเด็จพระนเรศวร ว่าทรงเป็นกษัตริย์ชาตินักรบ มีความเชื่อมั่นในพระองค์เอง กล้าหาญ หนักแน่น เด็ดขาดมั่นคง เห็นได้จากข้อความที่ว่า “...ควรไปรื้อถอนเข็ญ เห็นมือไทยที่แกล้ว แฝวภพให้เป็นเพื่อน เกื่อนภพให้เป็นพง คงแต่น้ำกับฟ้า คงแต่หญ้ากับฝน ยังอรินทรรู้ฤทธิ์

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๗.

อย่าคิดเพิ่มเติมหาญ ฝนจะเสร็จเด็ดเกล้า เจ้ากัมพูชทุจรีต เอาโลหิตล้างบาท...”^{๑๗} ซึ่งแสดงถึงพระบุคลิกภาพภายในขององค์สมเด็จพระนเรศวรว่า ทรงมุ่งมั่น ถนอมรักษา เชื้อมั่น รับผิดชอบ ซึ่งเป็นพระบุคลิกภาพภายในที่ส่งถึงพระบุคลิกภาพภายนอก (ซึ่งแม้เราจะไม่ได้เห็นพระองค์จริง) ที่งดงามสง่าสมบุรุษลักษณะชาติชาติแน่นอน

๓) วิเคราะห์ตามหลักวรรณคดีวิจักษ์

พระวาทะของสมเด็จพระนเรศวรที่ตรัสแก่เหล่าอำมาตย์ สามารถวิเคราะห์ตามหลักวรรณคดีวิจักษ์ได้ว่า ด้านกลวิธีการแต่งเป็นร้อยสุภาพนั้น ใช้คำสั้นกระชับความเด่น มีการเล่นคำ เช่น คำว่า คง (คงแต่น้ำกับฟ้า คงแต่หญ้ากับดิน) เล่นอักษร ผ-พ-ภ (แผ้วถางให้เป็นเพื่อน เกลั่นภพให้เป็นพง) ใช้คำสร้างภาพเด่นชัด (Visual Image) (ฝนจะเสร็จเด็ดเกล้า ...เอาโลหิตล้างบาท) ใช้อารมณ์ผู้ฟังให้ตื่นเต้นได้ ในด้านการวินิจฉัยสาร สำหรับพระวาทะของสมเด็จพระนเรศวรตรัสแก่เหล่าอำมาตย์นี้ อาจตีความได้ว่า สมเด็จพระนเรศวรทรงต้องการให้ข้าราชการเข้าใจวิสัยของชาวกัมพูชาว่าไม่ซื้อต่อฝ่ายไทย มักคอยหาโอกาสโจมตีและกวาดต้อนคนไทยไปเมืองของตน ยามไทยมีศึกสงครามกับชาติอื่น ชาวกัมพูชามักจะถือโอกาสเข้าโจมตี ทำให้ไทยต้องรับศึกสองด้าน และสมเด็จพระนเรศวรคงจะทรงคำนึงเกี่ยวกับกัมพูชาประเทศมาตลอดตั้งแต่พระราชบิดายังทรงดำรงพระชนมชีพอยู่ เมื่อพระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์แล้วเห็นเป็นการสมควรที่จะเสด็จไปตอบโต้ชาวกัมพูช ฝนจะเสร็จเด็ดเกล้า กรุงกัมพูชา ตัดเศียรและรองโลหิตมาล้างบาทให้ได้

พระวาทะของสมเด็จพระนเรศวรดังกล่าว นอกจากมีลักษณะของการบอกเล่าแก่เหล่าอำมาตย์ แล้วยังมีนัยแฝงที่เหล่าข้าราชการต้องพิจารณาว่าควรจะทำอย่างไร เพื่อให้เป็นที่ถูกพระหทัยของสมเด็จพระนเรศวร จึงนับว่าเป็นการพูดแบบ นัยวาทะ

(๔) หลักวาทวิทยาเชิงวิทยาศาสตร์

พระวาทะของสมเด็จพระนเรศวรที่ตรัสแก่เหล่าอำมาตย์ ที่ปรากฏในรายที่ ๕ หน้า ๔ ในลิลิตตะเลงพ่ายนั้นเป็นการพูดในลักษณะบอกกล่าว แสดงความคิดเห็นและความรู้สึกของผู้พูด ซึ่งเหมาะแก่การวิเคราะห์ด้านวาทวิทยาเชิงศิลปะมากกว่า จึงจะเว้นไม่นำเสนอการวิเคราะห์ด้านวาทวิทยาเชิงวิทยาศาสตร์ในที่นี้

๔.๑.๑.๓ วาทะของสมเด็จพระวันรัตแห่งวัดป่าแก้วต่อสมเด็จพระนเรศวร

ก) การวิเคราะห์ตามแนวพระพุทธศาสนา

สมเด็จพระวันรัตแห่งวัดป่าแก้ว ได้นำคณะสงฆ์เข้าเฝ้า สมเด็จพระนเรศวร หลังจากได้ทราบวาทะของสมเด็จพระนเรศวรทรงมีชัยชนะในสงครามยุทธหัตถี และให้ลงโทษบรรดานายทัพ นายกองที่ตามเสด็จไม่ทันด้วยการให้ประหารชีวิตตามกฏอัยการศึก แต่เนื่องจากใกล้วันอุโบสถ จึงโปรดฯ ให้

^{๑๗} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, ลิลิตตะเลงพ่าย, หน้า ๔.

จงจำไว้ก่อน สมเด็จพระวันรัตและคณะสงฆ์ได้ไปเฝ้ายังพระราชวังที่ประทับของสมเด็จพระนเรศวร สมเด็จพระวันรัตทูลถามข่าวการศึกษา ดังความปรากฏในรายได้ที่ ๓๔๗ ว่า

“... ขุนชี้อ้นอวยพร ถามข่าวจรจอมภพ ซึ่งเสด็จรบพารณ จนอเรนทรพินาศ ขาดคอคช ในรงค์ จึงพระองค์อิศเรศ บรรหารเหตุจำบัง จอมสงฆ์พึงขึ้นขาน พระราชสมภารมีชัยไคทวยบาท มุลิกา ต้องอาชญาอินแหง ...”^{๑๘}

สมเด็จพระนเรศวรทรงกล่าวตอบสมเด็จพระวันรัตว่า ถูกเหล่านั้นายทัพนายกองละทิ้งให้ พระองค์ และพระอนุชาต้องต่อสู้ข้าศึกแต่ตามลำพัง เพราะเกรงกลัวข้าศึกมากกว่ายำเกรงพระองค์

สมเด็จพระวันรัตจึงกราบทูลสมเด็จพระนเรศวรตามความในโคลงที่ ๓๔๘ - ๓๕๙ ซึ่ง อาจวิเคราะห์ได้ดังต่อไปนี้

๑) วิเคราะห์ตามหลักพุทธธรรม

สมเด็จพระวันรัตเจ้า	จอมชี
ฉลองพจน์ราชาที่	ท่านไท่
ทวยทูลละอองธุลี	บัวบาท พระนา
พันภักดีต่อได้	บาทเบื้องเรณู
คูผดไปรักท้าว	ไปเกรง
แผกระบอบแต่เพรง	ห่อนพ้อง
พระเดชหากแสดงเอง	อำนาจ พระนา
เสนอทุกทวยธเรศก้อง	เกียรติอ้างอัครจริย

สมเด็จพระวันรัตกล่าวคำถวายพระพรสมเด็จพระนเรศวร (รายได้ที่ ๓๔๗) ก่อนจะกราบทูลถามข่าวการศึกษา และเมื่อได้รับทราบความจากสมเด็จพระนเรศวรแล้ว ได้ทูลถามข้อสงสัยว่า สมเด็จพระนเรศวรทรงได้ชัยชนะในการศึก และพระมหาอุปราชาที่สิ้นพระชนม์แล้ว เหตุใดนายทัพนายกองทั้งหลายจึงต้องได้รับโทษถึงประหาร จากพระดำรัสตอบของพระนเรศวรที่ว่า บรรดานายทัพนายกองเหล่านั้น เกรงกลัวข้าศึกมากนัก ถึงกับละทิ้งให้ทั้งสองพระองค์ต้องต่อสู้กับข้าศึกตามลำพัง หากแต่พระองค์และพระอนุชายังทรงมีบุญเก่าอุปถัมภ์อยู่ จึงรอดมาได้ บรรดาทหารเหล่านั้น ก็สมควรจะได้รับโทษถึงชีวิต ตามกฎพระอัยการศึก เพื่อมิให้เป็นเยี่ยงอย่างสืบไปในภายภาคหน้า

สมเด็จพระวันรัต จึงกราบทูลตามความในโคลงบทที่ ๓๔๘ - ๓๕๙ โดยเริ่มต้นไปตามลำดับ (โคลงที่ ๓๔๘ - ๓๔๙) ว่า บรรดานายทัพ นายกองเหล่านั้นเป็นข้าทูลละอองธุลีพระบาท มาแต่เก่าก่อน ย่อมมีความจงรักภักดีต่อทั้งสองพระองค์อยู่แล้ว ที่มีเหตุเป็นไปเช่นนั้น คงไม่ใช่เพราะขาดความจงรักภักดีหรือขาดความยำเกรงในพระองค์ แต่เป็นเพราะพระเดชานุภาพของพระองค์เอง ที่สำแดงให้ปรากฏแก่บรรดาภักษัตริย์เมืองต่างๆ ให้เห็นเป็นอัครจริยต่างหาก

^{๑๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๙.

วาทะของสมเด็จพระวันรัตตอนนี้ วิเคราะห์ตามหลักพุทธธรรมได้ว่า สมเด็จพระวันรัตมีโยนิโสมนสิการ คือ การใช้ความคิดถูกวิธีอันเป็นองค์ประกอบภายในฝ่ายปัญญา^{๑๙} เห็นได้จากสมเด็จพระวันรัตเริ่มต้นด้วยการกล่าวถวายพระพรก่อน ทำให้สมเด็จพระนเรศวรสบายพระทัยแล้ว จึงทูลถามเรื่องการศึกษา ต่อจากนั้นจึงเอ่ยถามข้อสงสัยถึงเหตุที่บรรดานายทัพ นายกองต้องโทษถึงประหาร ครั้นทราบความจากสมเด็จพระนเรศวรแล้ว จึงกราบทูลตามโคลงที่ ๓๔๘ – ๓๔๙ โดยเริ่มลำดับความจากการกล่าวถึงบรรดานายทัพ นายกอง เหล่านั้นว่าเป็นข้าทูลละอองธุลีพระบาทมาแต่ครั้งแผ่นดินก่อน ย่อมมีความจงรักภักดีมั่นคงอยู่แล้ว แต่เหตุที่ตามเสด็จไม่ทันในการศึกคงเป็นเพราะเดชพระบารมีของพระเจ้าอยู่หัวเอง จึงทำให้เกิดเหตุอัศจรรย์เช่นนั้น

วาทะของสมเด็จพระวันรัต นอกจากจะแสดงถึงโยนิโสมนสิการแล้ว ยังบ่งถึงความเป็นผู้มีสัมมาวาจา คือ เจริญชอบ^{๒๐} และวาจาสุภาสิต คือ รู้จักใช้วาจาพูดให้เป็นผลดี^{๒๑} ซึ่งทำให้ท่านสามารถกราบทูลความไปตามลำดับได้อย่างเหมาะสม รวมทั้งยกเหตุผลและอุปมาอุปไมยมาอ้างได้อย่างน่าสนใจ ตามความในโคลงที่ ๓๕๐ – ๓๕๖ กล่าวไว้ว่า

เณรพระสรพรเพชญ์ผู้	ธรรมมิศร
เกล็นอาสน์อปราชิต	ภาคใต้
วรพฤษโกโธโมลิศ	เฉลิมโลก แลเฮย
เสวยวิมุตติลาภได้	เผด็จเสี้ยนเค็กสมร
ปางอมรมัวหมื่นถ้วน	จักรพาล
สถิตที่มณฑลสถาน	แท่นหญ้า
สายัณห์หมู่แมนมาร	มาแหวด วงแฮ
หวังประยุตโรมร่า	รวดร้าบัลลังก์
ผิวทั้งทวยซ้อง	สบสวรรค์
ชนะแต่บาปีพรรค์	พรั่งพร้อม
ไปเป็นมหัศจรรย์	เจริญเกียรติ พระนา
เพราะอมรหากห้อม	หากให้ชัยเฉลิม
ดาลเพิ่มคุณยศให้	ธรรมรา ชาแฮ
เผอิญมรณะธาดา	พ่ายผ่าย
เสด็จเหนือรัตนพุทธา	อาสน์เอก องค์เอย
ขจัดอมิตรหมูร้าย	เร่งต้อนตนหนี

^{๑๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๓๖.

^{๒๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๑.

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๒๑.

โยธีบาร์เมศถ่าน	ดิงสา ลั่นแฮ
ขึ้นเช่นมวลมารา	อะคร้าว
ธณินทรพินดา	ดาลน่าน น้ำเฮย
ถั่นท่อมท้าวเรศด้าว	หลังลั่นเลอสถาน
สมภารสมโพธิพัน	พรรณนา
รังสฤษฎ์พระสมญา	แพรวพรวง
สรรพเพชญพิชิตมา	เรศเรียก นามฤา
สนั่นสำเนียงเกียรติก้อง	เกริกหล้าแหล่งละเวง
ครั้นครองนฤโฆษอื้อ	อัศจรรย์
จบวัครไกววัล	ภพพัน
เปื่องขวางเขตอนันต์	เนื่องจักร พาลแฮ
หนต่ำด้าดั่งต้น	ภาคพื้นอเวจี ^{๒๒}

ความในโคลงที่ ๓๕๐ – ๓๕๖ เป็นข้อความที่สมเด็จพระวันรัตยกมาเป็นข้ออุปมาวิสัยนาถวายสมเด็จพระนเรศวรว่า การที่เหล่านายทัพ นายกองตามเสด็จไม่ทัน ทำให้สมเด็จพระนเรศวรผจญกับข้าศึกตามลำพังนั้นเปรียบดั่งองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าขณะประทับบนบัลลังก์หยั่งได้ร่มไม้โพธิ์ไสววิมุตติสุขจากการตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว พญาวสวัตติมารได้ยกทัพหมุ่มารมาแย่งบัลลังก์ (คือตำแหน่งพระพุทธเจ้า) เหล่าเทวดาที่แวดล้อมพระพุทธองค์พ่ายแพ้ฤทธิ์หมุ่มารจึงหลบหนีไปหมดพระพุทธองค์ต้องผจญกับหมุ่มารแต่ตามลำพังพระองค์เอง จึงทรงอ้างพระบารมี ๓๐ ทัศ ที่ทรงบำเพ็ญมาโดยตลอด และทรงอ้างพระธรณีเป็นพยาน นางพระธรณีจึงผุดขึ้นจากแผ่นดิน และกล่าวว่านางได้รับน้ำที่พระมหาบุรุษกรวดลงบนแผ่นดินไว้ในมวยผมของนาง แล้วนางรีดมวยผมเกิดเป็นธารน้ำหลังไหลท่วมพญามาร และหมุ่มารทั้งหลาย พระพุทธองค์จึงได้สมญานามว่า พระพิชิตมาร เป็นที่อัศจรรย์เลื่องลือนับแต่ชั้นพรหมสูงสุดจนถึงนรกชั้นต่ำสุด คือ อเวจี

สมเด็จพระวันรัต ได้ยกเรื่องราวที่พระพุทธเจ้ามีชัยชนะต่อพญาวสวัตติมาร มาทูลถวายสมเด็จพระนเรศวร เป็นความเปรียบว่า การที่ข้าทหารตามเสด็จไม่ทัน ทำให้ชัยชนะของสมเด็จพระนเรศวรยิ่งใหญ่ และน่าสรรเสริญมากยิ่งขึ้น เพราะทรงสามารถชนะศึกได้ตามลำพัง หรือด้วยพระปรีชาสามารถของพระองค์เอง ชัยชนะของพระองค์จึงเปรียบได้กับชัยชนะของพระพุทธเจ้าที่มีต่อพญาวสวัตติมาร นับเป็นความเปรียบเทียบที่แสดงถึงความฉลาดของสมเด็จพระวันรัตที่เข้าใจเลือกเนื้อหาได้เหมาะสม ซึ่งวิเคราะห์ได้ตามหลักพุทธลีลาการสอนหรือเทศนาวิธี ๔ อันได้แก่ สันทสสนา สมาทปนา สมุตเตสนา สัมปหังสนา หรือพูดสั้นๆ ว่า “แจ่มแจ้ง จูงใจ หาญกล้า ร่าเริง” จะเห็นได้ว่าผู้นิพนธ์เริ่มความตอนนี้นำ “เอกพระสรรพเพชญผู้ ธรรมิศร” ซึ่งเป็นคำอุปมา-อุปไมย หรือเปรียบเทียบ

^{๒๒} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, *ลิลิตตะเลงพ่าย*, หน้า ๑๒๑ – ๑๒๒.

พระพุทธเจ้าขณะมารกับชัยชนะของสมเด็จพระนเรศวร ส่วนข้อความต่อนั้นในโคลงที่ ๓๕๐-๓๕๖ และ ๓๕๗-๓๖๑ เป็นการกล่าวที่วิเคราะห์ได้ตามหลักเทศนาวิธี ๔ คือยกความเปรียบชัดเจนแจ่มแจ้ง (สันทัสสนา) โน้มนำใจให้สมเด็จพระนเรศวรทรงเชื่อถือ (สมาทปนา) ทั้งทรงเกิดความหาญกล้า ในพระทัยหลังจากต้องตกอยู่ในวงล้อมของข้าศึกแล้ว (สมุตเตชนา) และทรงสบายพระทัยขึ้น (สัมปหังสนา)

โคลงที่ ๓๕๗ - ๓๕๘ กล่าวไว้ว่า

พระตรีโลกนาถแผ้ว	เผด็จมาร
เอกพระราชาสมภาร	พี่น้อง
เสด็จไร่พิริยาราญ	อรินาศ ลงนา
เสนอพระยศยืนกอง	เกียรติท้าวทุกพาย
ผิวหลายพยุหุยุทธ์ร่า	โรมรอน
ชนะอมิตรมวลมอญ	มัวมล้าง
พระเดชบ่ดลขจร	เจริญฤทธิ์ พระนา
ไปทั่วเรศออกอ้าง	เอิกฟาดินไหว

เมื่อสมเด็จพระวันรัต ได้ยกเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าที่ทรงมีชัยชนะเหนือพญามาร โดยลำพังพระองค์เองแล้ว ได้กราบทูลต่อไปดังโคลงที่ ๓๕๗ - ๓๕๘ ว่า ชัยชนะของพระพุทธเจ้าที่มีต่อพญามารสวตติมาร เหนือชัยชนะของสมเด็จพระนเรศวร และสมเด็จพระเอกาทศรถ ที่มีต่อข้าศึกพม่า มอญ เพราะทรงสามารถชนะศึกได้ตามลำพังโดยไร้กองทัพแวดล้อม นับเป็นชัยชนะที่ยิ่งใหญ่ และน่าสรรเสริญมากยิ่งขึ้น เป็นพระเกียรติยศปรากฏลือเลื่องไปทั่วทุกแดนดิน

ข้อความที่สมเด็จพระวันรัตกราบทูลสมเด็จพระนเรศวรดังกล่าว วิเคราะห์ตามหลักพุทธธรรมได้ว่า สมเด็จพระวันรัตคำนึงถึงหลักโลกธรรม ๘^{๒๓} ข้อสรรเสริญ ซึ่งเป็นธรรมดาของโลก และสัตว์โลกก็หมุนเวียนตามมันไป ถ้อยคำยกย่องสรรเสริญย่อมเป็นอภิวรรณ คือ ส่วนที่น่าปรารถนาของบุคคลทั่วไป แม้สมเด็จพระนเรศวรก็ยังทรงเป็นปुरुชนอยู่ สมเด็จพระวันรัตเป็นพระสงฆ์ผู้ใหญ่เข้าใจในธรรมดาของโลก เข้าใจเรื่องของกถาวัตถุ คือรู้จักว่าเรื่องใดที่ภิกษุควรพูด กอปรกับมีความฉลาดสามารถเลือกเนื้อหาและความเปรียบที่เหมาะสม รวมทั้งใช้มธุรสวาจาในการกราบทูลได้เหมาะสมกาลเทศะ ดังความในโคลงบทที่ ๓๕๙ และ ๓๖๐ - ๓๖๑ ว่า

อย่าไโทมนัสน้อย	หฤทยา
เพื่อพระราชกฤษฎา	แต่ก็
ทุกทวยเทพคณา	ชุมช่วย พระเอย
แสดงพระเดชไซ้	ชเยศไว้ในสนาม

^{๒๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๕๒.

สมตั้งความตูพร้อง	ขอบพิตรอย่าข้อง
ขุนแค้นเคืองกมล	ท่านนา
โดยยุบล่องแท้	ฤาสนเทห์เล่ห์แล้
ถูกถ้อยแถลงการณ์	นี้เนา ^{๒๔}

เมื่อสมเด็จพระวันรัต กราบทูลความเปรียบเรื่องชัยชนะต่อข้าศึกของสมเด็จพระนเรศวร เณกเช่นชัยชนะของพระพุทธเจ้าต่อหมู่มารแล้ว คงสังเกตเห็นว่าสมเด็จพระนเรศวรค่อยคลาย ความกริ้วลงบ้างแล้ว จึงกราบทูลต่อไปว่าขออย่าได้ทรงโทมนัสน้อยพระทัยไปเลย เหตุที่เป็นไปเช่นนั้น เพราะ เทพ ยดาช่วยบันดาลให้พระเดชของพระองค์ ปรากฏเด่นชัดในสนามรบ และแผ่ไพศาลไปทั่ว นานาประเทศถ้อยคำที่ชาญฉลาด และสมเหตุสมผลรวมทั้งไพเราะ สุภาพ นุ่มนวล เข้าลักษณะถ้อยคำ ที่ชาญฉลาด มธูวจา ของสมเด็จพระวันรัต ส่งผลดังปรากฏในร่ายที่ ๓๖๒ ว่า

ปางนฤบาลดินทร์ ยินสมเด็จพระวันรัต จำแนกสรรพบรรยาย ถวายวิชันาสารโดย พิสดารพรรณนา เสนอสมญาศโยค พระบรมโลกโมลี ด้วยวิธีอุปมา แห่งกฤษฎาภินิหาร ดาลมนัสชุ่มชื่น ตื่นเต็มปรีดีปราโมทย์ โอษฐ์ออกอันสาธุ ชูพระกรรพม ชุมทศนัชนเหนือกาก เพื่อยินมลากเลอमान เจ้าภูษานคำขอบ ขอบทุกสิ่งจริงถ้อย ถวิลบ่แห่งหนึ่งน้อย แน่แท้ทาง แดลง แลเนา^{๒๕}

เมื่อสมเด็จพระวันรัตแน่ใจว่า จากคำกราบทูลของท่าน ทำให้สมเด็จพระนเรศวรหายขุ่น เคืองพระทัยแล้ว จึงกราบทูลขอพระราชทานอภัยโทษให้บรรดานายทัพ นายกองที่ตามเสด็จไม่ทัน ในการศึก ตามความในโคลงที่ ๓๖๓ – ๓๖๖ ว่า

แจ้งเหตุแห่งเหือดซึ้ง	ในมนัส
จึงพระวันรัตวัด	ป่าแก้ว
ถวายพระบวรสวัสดิ์	สว่างโทษ ท่านนา
นฤทุกชั้นฤทัยแผ้ว	ผ่องพันอันตราย
ทั้งหลายทวยบาทเปื่อง	บงกช
ควรโคตรโทษสาหัส	อะคร้าว
แต่ทูลธูลีบท	สนองบาท มานา
เพรงพระอัยกาท้าว	ตราบไ้พระเจ้าหลวง
ลวงถึงบพิตรผู้	เถลิงถวัลย์ ราชย์ฤา
คือพุทธบริษัทสรรพ	สืบสร้าง
เชิญดอดอวยทัศน์	ทวยโทษ นี้เนา
เลยอย่าลาญชีพมล้าง	หนึ่งครั้งขอเผื่อ

^{๒๔} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, ลิลิตตะเลงพ่าย, หน้า ๑๒๓.

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๓.

ไว้เพื่อผดุงเดชเจ้า	จอมปราณ
ก่อเกิดราชรำบาญ	ใหม่แม่
พูนเพิ่มพระสมภาร	เพ็ญภาพ พระนา
ววยบ่หวังตนแก้	ชอบได้ไปมี ^{๒๖}

คำกราบทูลขอพระราชทานอภัยโทษให้แก่แม่ทัพ นายกองทั้งหลายที่ตามเสด็จไม่ทัน สมเด็จพระวันรัตได้กราบทูลหลังจากได้กล่าวถวายพระพรให้ทั้งสองพระองค์ปราศจากทุกข์ภัยและอันตรายทั้งผองแล้ว ได้กราบทูลว่า บรรดานายทัพทั้งหลายเหล่านั้นสมควรได้รับโทษสาหัสทั้งโคตร แต่บรรดานายทัพ นายกองเหล่านั้น เคยเป็นข้าทูลละอองธุลีพระบาทตั้งแต่วัยเยาว์ สมเด็จพระอัยกา คือ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ต่อมาถึงสมัยสมเด็จพระมหาธรรมราชา พระราชบิดา ตกมาจนถึงรัชสมัยของสมเด็จพระนเรศวร นับเป็นพุทธบริษัทที่จะทำนุบำรุงพระศาสนาสืบไป สมเด็จพระวันรัต จึงกราบทูลขอพระราชทานงดโทษประหารคราวนี้ เพื่อให้ได้อยู่สนองพระเดชพระคุณต่อไป

วิเคราะห์หว่านของสมเด็จพระวันรัต ตอนนี้ได้ว่า ท่านมีเมตตา อันเป็นธรรมข้อหนึ่งในพรหมวิหาร ๔^{๒๗} ซึ่งท่านคงมีอยู่ประจำตามวิสัยของผู้ทรงศีลอยู่แล้ว เฉพาะคราวนี้ท่านคงมุ่งหวังจะช่วยบรรดานายทัพ นายกองที่ตามเสด็จไม่ทันให้พ้นโทษ จึงได้ใช้ธรรมข้อว่าจาสุภาสิตซึ่งเป็นธรรมข้อ ๑๐ ในมงคลสูตร ซึ่งหมายถึง รู้จักใช้วาจาพูดให้เป็นผลดี^{๒๘} ด้วยการยกความเปรียบพระพุทเจ้าทรงชนะหมู่มารด้วยลำพังพระองค์เอง เฉกเช่นทั้งสองพระองค์ทรงชนะข้าศึกได้โดยที่ไม่มีเหล่าทหารตามเสด็จ ซึ่งทำให้สมเด็จพระนเรศวรเกิดความปลื้มปิติ และภาคภูมิใจพระทัยในชัยชนะอันยิ่งใหญ่ของพระองค์ แล้วจึงทูลขอลดหย่อนโทษให้บรรดานายทัพ นายกองเหล่านั้น ตามความในร่ายที่ ๓๖๗ ว่า

นฤบดีดาลสดับบรรณ ซึ่งพระวันรัตภิปราย ถวายพระพรอาญาจัน โทษมวลมาตย์ทุกมูล เพื่การุญบริรักษ์ ภักดีในบาทบงสุ์ จึงพระองค์อนุญาต พระราชทานโทษทั้งผอง โดยอันครองคยศ บรรหารพจนพาที ซึ่งเจ้าชีขานขอ ข้อยยกยอโทษให้ แต่ขอใช้ไพรอน เอนครตะนาวศรี บุรีทวายยมริด ถ่ายหนผิตหาขอบ ขุนสงฆ์ตอบคำขาน ข้อโรมราญราวิศ ไปเป็นกิจตุตามใช้เงื่อนงามบรรพชิต โดยบพิตรธัทยา เปื่องบัญชาเชิงไซ้ ขอลาให้ลีลาศ ยังอาวาสเวียงวัด^{๒๙}

๒) วิเคราะห์ตามพุทธศาสนสุภาษิต

ความในร่ายข้างต้น แสดงว่าสมเด็จพระนเรศวรได้พระราชทานอภัยโทษให้แก่นายทัพ นายกองที่ตามเสด็จไม่ทันศึกแล้ว เนื่องจากทรงพ้อพระทัยในคำกราบทูลขอของสมเด็จพระวันรัต

^{๒๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๔.

^{๒๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๕๙.

^{๒๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๙๕.

^{๒๙} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, ลิลิตตะเลงพ่าย, หน้า ๑๒๔- ๑๒๕.

วิเคราะห์ได้ว่าวาจาของสมเด็จพระวันรัตเข้าลักษณะศาสนสุภาษิตที่ว่า “โมกฺโข กลฺยาณิยา สาธุ” แปลงวาจาย่อมยังประโยชน์ให้สำเร็จ^{๓๐}

สมเด็จพระนเรศวรพระราชทานอภัยโทษให้เหล่านายทัพ นายกองที่ตามเสด็จไม่ทัน ตามคำกราบทูลขอของสมเด็จพระวันรัต และตรัสว่าจะใช้ให้นายทัพ นายกองเหล่านั้น ไปตีเมือง ตะนาวศรี ทวาย และมริด สมเด็จพระวันรัตได้กราบทูลว่า เรื่องการรบไม่ใช่กิจของสงฆ์สุดแต่สมเด็จพระนเรศวร จะทรงเห็นเหมาะสม ท่านขอทูลลากลับวัด

คำกราบทูลของสมเด็จพระวันรัต ตอนนี้ แสดงถึงความฉลาดของท่านอันเนื่องจาก ท่านมีความรอบรู้ในหลักพุทธธรรม เช่น กถาวัตถุ มลีนทปฺปหา เทศนาวิธี (พุทธลีลาในการสอน) รู้ว่า ควรพูดเรื่องใดเมื่อใด รู้วิธีการตอบโต้ที่เหมาะสมกับผู้ฟัง รวมทั้งมีสัมมาวาจา และวาจาสุภาษิต การพูดของท่านจึงเป็นลักษณะของกถาญาณวาจา คือ วาจาดี มีประโยชน์โดยแท้

ข) การวิเคราะห์ตามแนวคิดในศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง

๑) วิเคราะห์ตามหลักทวาทวิทยา เชิงศิลปะ

วาจาของสมเด็จพระวันรัตที่กราบทูล สมเด็จพระนเรศวรทุกตอน นอกจากวิเคราะห์ตามนัยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาดังกล่าวในข้อ ก) แล้ว ยังวิเคราะห์ตามหลักทวาทวิทยาในเชิงศิลปะ (Speech Art) ได้ดังนี้

รายได้ ๓๔๙ กล่าวถึงสมเด็จพระวันรัต พร้อมด้วยคณะสงฆ์ ได้ไปเฝ้าสมเด็จพระนเรศวร ยังที่ประทับ ความในร่ายว่า “... ขุนชี้อ้นอวยพร ถามข่าวจรจอมภพ ซึ่งเสด็จรบพารณ...” แสดงว่าก่อนอื่น สมเด็จพระวันรัต กล่าวถวายพระพร เป็นการเริ่มต้นคำทักทายที่ทำให้ผู้ฟังสบายใจ โดยเฉพาะคำพรจากพระสงฆ์ ย่อมเป็นมงคล เป็นคำพูดที่เป็นไปตามหลักสนทนาที่ดี คือ เริ่มด้วยวาจาที่แสดงไมตรีจิต จากนั้นสมเด็จพระวันรัต ได้ทูลถามข่าวการรบ แล้วจึงเข้าสู่จุดประสงค์ของท่าน (เข้าใจว่าท่านทราบข่าวเรื่อง สมเด็จพระนเรศวรทรงชนะข้าศึกในการยุทธหัตถีแล้ว และทราบเรื่อง ที่นายทัพ นายกองซึ่งตามเสด็จไม่ทันต้องถูกพิพากษาโทษถึงชีวิตด้วย) ตามความในร่ายว่า “...พระราชสมภารมีชัย ไททวยบาทมุลิกา ต้องอาชญาอินหนาง...” และสมเด็จพระวันรัตได้รับฟังพระดำรัสเล่าจากสมเด็จพระนเรศวรซึ่งยังมีพระทัยขุนเคืองอยู่ ท่านจึงทูลไปดังความในโคลงบทที่ ๓๔๘-๓๕๙ (ดูในข้อวิเคราะห์ตามหลักพุทธธรรมประกอบ)

ข้อความในโคลงที่ ๓๔๘-๓๕๙ อันเป็นวาทะของสมเด็จพระวันรัตต่อสมเด็จพระนเรศวร แสดงว่าท่านเป็นผู้พูดที่ดี ตามแนวคิดทฤษฎีของอริสโตเติลเกี่ยวกับผู้พูด (Ethos) และเนื้อหาที่พูดมีสาระสมเหตุสมผล (Logos) คือ เตรียมตัวล่วงหน้า โดยหลักของการพูดเชิงศิลปะ ผู้พูดต้องรู้จักวิเคราะห์ผู้ฟัง และสถานการณ์มาก่อน แล้วจึงเตรียมเนื้อหาที่จะพูดให้เหมาะสมกับผู้ฟัง สมเด็จพระวันรัตคงคุ้นเคยพระอภัยมณีของ สมเด็จพระนเรศวรแล้ว และคงคาดการณ์ล่วงหน้าได้ว่า สมเด็จพระ

^{๓๐} ขุ.ชา.เอก. (ไทย) ๒๗/๒๘.

นเรศวรยังทรงกริ้วข้าทหารเหล่านั้นอยู่ จึงกราบทูลไปว่า บรรดาข้าทหารเหล่านั้นล้วนมีใจจงรักภักดี ต่อสมเด็จพระนเรศวรมาโดยตลอด ที่จะไม่ยำเกรงพระองค์โดยไม่พยายามตามเสด็จให้ทันในการศึก นั้นดูไม่น่าเป็นไปได้ แต่เป็นเพราะพระเดชานุภาพของมหาบพิตร (คือสมเด็จพระนเรศวร) เองบันดาล ให้เป็นไปเพื่อพระเกียรติยศจะได้ปรากฏไปทั่วเป็นที่ยศจรรยุนั้นเอง

สมเด็จพระวันรัต เป็นผู้มิโยนิโสมนสิการ อันเป็นองค์ประกอบภายในของปัญญา อยู่แล้ว และเป็นผู้พูดที่เตรียมตัวล่วงหน้าอย่างดี (ตามหลักทฤษฎีการเขียนเกี่ยวกับการพูด ที่มีประสิทธิภาพ^{๓๑}) ต้องมีการเตรียมตัวให้พร้อมก่อนพูด เช่น มีแนวความคิดที่ดี (ว่าจะพูดเรื่องอะไร มีจุดประสงค์แน่นอนว่าจะพูดเพื่ออะไร) จึงกราบทูลโดยยกเรื่องเล่าว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าต้อง ประจักษ์กับพญาวสวัตติมาร และหม่อมมารตามลำพังพระองค์เอง ไม่มีเหล่าทวยเทพอยู่แวดล้อมเพราะ พายัพฤทธิ์พญามารต้องหลบหนีไป พระพุทธเจ้าทรงอ้างพระบารมีของพระองค์ที่บำเพ็ญมา และอ้าง พระธรรมเป็นพยาน นางพระธรรมจึงผุดขึ้นมาจากแผ่นดิน และปีบน้ำจากมวยผมไหลหลังท่วมเกล้า มารไปหมด พระพุทธเจ้าจึงทรงได้พระนามว่า พระผู้พิชิตมาร เป็นที่เลื่องลือ ระบุทั่วตั้งแต่สวรรค์ ชั้นพรหมสูงสุดจนถึง นรกอเวจี ซึ่งเป็นนรกขุมต่ำสุด นับเป็นที่ยศจรรยุนัก อุปมาเรื่องพระพิชิตมาร ก็อุปมาดังเหตุการณ์ที่ สมเด็จพระนเรศวรทรงสามารถชนะศึกในสงครามยุทธหัตถีได้โดยลำพัง พระองค์เอง ไร้เหล่าข้าทหารแวดล้อมตามเสด็จ เป็นที่ประจักษ์พระเกียรติยศปรากฏก้องทั่วทุกแห่ง หน หากบรรดาข้าทหารตามเสด็จทัน แม้พระองค์ทรงชนะข้าศึกก็หาได้กระเดื่องพระเดช เกริกก้องไป ทั่วทุกแห่งหล้าเสมอเหมือนคราวนี้ไม่

เมื่อสมเด็จพระวันรัตได้กราบทูลเรื่องพระผู้พิชิตมารเป็นความเปรียบให้สมเด็จพระ นเรศวรทรงทราบแล้ว ได้กราบทูลเป็นทำนองปลอบประโลมพระทัย ดังโคลงที่ ๓๕๙ และ ๓๖๐ ว่า

อย่าโทมนัสน้อย	หฤทยา
เพื่อพระราชกฤษฎา	แต่ก็
ทุกทวยเทพคณา	ชุมช่วย พระเอย
แสดงพระเดชโชนี	ชยศไว้ในสนาม
สมดังความตบรวง	ขอบพิตรอย่าข้อง
ขุนค้ำเคืองกมล	ท่านนา
โดยยุบล่องแท	ฤาสนเทห์เล่ห์แล
ถูกถ้อยแถลงการณ์	นินา ^{๓๒}

^{๓๑} ประสงค์ ราชณสุข, การพูดเพื่อประสิทธิภาพ, หน้า ๘.

^{๓๒} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, ลิลิตตะเลงพ่าย, หน้า ๑๒๓.

สมเด็จพระวันรัตได้กราบทูลสมเด็จพระนเรศวรว่า ขออย่าทรงน้อยพระทัยเลย เหตุที่เป็นไปเช่นนั้น เพราะเทพยดาทั้งหลายช่วยบันดาลให้พระเดชานุภาพของพระองค์ประจักษ์ชัดด้วยชัยชนะเหนือข้าศึกในสนามรบนั้นเอง ขอพระองค์อย่าได้ทรงชังพระทัยหรือชุนเคืองพระทัยอีกเลย คำกราบทูลที่ชาญฉลาดด้วยการยกความเปรียบที่สมเหตุผลผลของสมเด็จพระวันรัต ทำให้สมเด็จพระนเรศวรหายชุนเคืองพระทัย ทรงปลื้มปิติ และภาคภูมิใจพระทัยในชัยชนะอันยิ่งใหญ่ของพระองค์ เมื่อสมเด็จพระวันรัตแน่ใจว่าสมเด็จพระนเรศวรทรงหายกริ้วแล้ว จึงถวายพระพรให้ทรงพระเกษมสำราญ ปราศจากทุกข์ภัย และอันตรายทั้งปวง แล้วจึงกราบทูลต่อไปว่า บรรดานายทัพ นายกองที่ตามเสด็จไม่ทันนั้นสมควรได้รับโทษสาหัสถึงเจ็ดชั่วโคตร แต่นายทัพนายกองเหล่านั้น เคยเป็นข้าทูลละอองธุลีพระบาทมาตั้งแต่สมัยพระอัยกา คือ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ต่อไปในภายภาคหน้า หากมีสงครามเกิดขึ้นอีก จักได้ช่วยทำนุบำรุงแผ่นดินของพระองค์ ครั้นนี้ขอพระราชทานงดโทษประหารให้แก่นายทัพ นายกองเหล่านั้นด้วยเถิด

สมเด็จพระนเรศวรได้พระราชทานอภัยโทษให้เหล่าอำมาตย์หรือนายทัพ นายกองเหล่านั้น และให้ไปตีเมืองตะนาวศรี ทวาย และมริด เป็นการไถ่โทษ ซึ่งสมเด็จพระวันรัตได้กราบทูลว่า เรื่องการรบไม่ใช่กิจของสงฆ์ ท่านจึงทูลลากลับวัด

วาทะของสมเด็จพระวันรัตที่ได้กราบทูลสมเด็จพระนเรศวรทุกชั้นตอนตั้งแต่ร่ายที่ ๓๔๗-๓๖๑ โคลงที่ ๓๖๓-๓๖๖ และร่ายที่ ๓๖๗ ดังได้วิเคราะห์ตามหลักทฤษฎาเชิงศิลปะแล้ว อาจสรุปได้ดังนี้

๑. สมเด็จพระวันรัต มีทักษะในการพูดสูง เนื่องจากท่านเป็นพระสงฆ์ชั้นผู้ใหญ่ ตำแหน่งสมเด็จพระวันรัต คือ เจ้าคณะใหญ่ในพระสงฆ์ฝ่ายอรัญวาสี (ปัจจุบันเป็นตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่หนใต้) ท่านย่อมมีประสบการณ์ในการแสดงธรรมเทศนามามาก รวมทั้งให้การอบรมด้านการเรียนวิปัสสนา แก่คณะสงฆ์อยู่เนืองนิตย์ ท่านจึงมีความรอบรู้ในเนื้อหาธรรมะ และสามารถหยิบยกมาอ้างอิงได้เหมาะสมแก่โอกาส

๒. สมเด็จพระวันรัต เป็นผู้พูดที่ดี คือ มีการเตรียมพร้อมก่อนพูด จากข้อความในร่ายและโคลงในลิลิตตะเลงพ่าย วิเคราะห์ได้ว่าสมเด็จพระวันรัตได้เตรียมตัวล่วงหน้าอย่างดีก่อนพูด มีการวิเคราะห์ผู้ฟัง คือสมเด็จพระนเรศวร ซึ่งสมเด็จพระวันรัตคงจะคุ้นเคยพระอัธยาศัยของพระองค์ท่านมาก่อนแล้ว และคาดการณ์ล่วงหน้าได้ว่าสมเด็จพระนเรศวรคงจะยังชุนเคืองพระทัยอยู่ สมเด็จพระวันรัตคงเตรียมไว้แล้วว่าควรจะเริ่มพูดอย่างไร ควรยกเหตุผลอะไรมาอ้างจึงจะเหมาะสมควรมีเรื่องเล่าประกอบหรือไม่ และท้ายสุดจะพูดโยงใยไปสู่จุดประสงค์ สำคัญของท่านคือการขอพระราชทานอภัยโทษให้แก่เหล่าอำมาตย์ได้อย่างไร

๓. เมื่อสมเด็จพระวันรัต ได้วิเคราะห์ผู้ฟัง และสถานการณ์ในการพูด รวมทั้งวิเคราะห์เนื้อหาที่จะนำไปพูดให้เหมาะกับผู้ฟัง และสถานการณ์แล้ว เท่ากับว่าท่านเตรียมตัวล่วงหน้าอย่างดี

วิเคราะห์ได้ตามหลักการพูดเพื่อประสิทธิผล^{๓๓} บางประการเช่น มีแนวความคิดที่ดี มีวัตถุประสงค์ผ่านการวิเคราะห์ ใช้ภาษาเหมาะสม อุดมสาระ เหล่านี้ จึงทำให้การพูดของท่านประสบผลสำเร็จ

๔. สมเด็จพระวันรัต ได้เตรียมตัวล่วงหน้ามาอย่างดีแล้ว ดังกล่าวในข้อ ๓ เมื่อท่านได้เข้าเฝ้าสมเด็จพระนเรศวร ท่านเป็นผู้มีปัญญาอยู่แล้ว ทั้งท่านมีประสบการณ์ และทักษะการพูดสูงอยู่ก่อน ท่านจึงสามารถเริ่มการสนทนาด้วยการถวายพระพรสมเด็จพระนเรศวรก่อน จึงดำเนินการสนทนาไปตามลำดับ เช่น ทูลถามข่าวศึก แสดงข้อสงสัยว่าได้ชัยชนะ แล้วเหตุใดเหล่านายทัพนายกองจึงต้องโทษถึงประหาร แล้วท่านปล่อยให้สมเด็จพระนเรศวรระบายความขุ่นพระทัย ด้วยการทรงเล่าเหตุการณ์ศึกให้ท่านฟังก่อน แล้วจึงยกความเปรียบเรื่องพระพุทธเจ้าชนะหมู่มาร ตามลำพังพระองค์เดียว เฉกเช่นสมเด็จพระนเรศวรทรงมีชัยชนะเหนือข้าศึกแต่โดยลำพังไร้เหล่าข้าทหารแวดล้อม นับเป็นเหตุมหัศจรรย์ เพราะพระเดชานุภาพของพระองค์เอง ทวยเทพจึงบันดาลให้เป็นไปเช่นนั้น เพื่อพระเกียรติยศจะได้ปรากฏแผ่ไพศาลเป็นที่ประจักษ์ชัดแก่ชาวโลก วาจาอันชาญฉลาดของสมเด็จพระวันรัตทำให้สมเด็จพระนเรศวร หายขุ่นเคืองพระทัย กลับปลื้มปิติ และภาคภูมิใจในชัยชนะของพระองค์ครั้งนี้ เมื่อสมเด็จพระวันรัตคะเนน้ำพระทัยของสมเด็จพระนเรศวรว่าหายกริ้วแล้ว จึงเฝ้าขอพระราชทานอภัยโทษให้เหล่านายทัพ นายกอง ซึ่งพระองค์ยอมงดโทษให้นับว่าการพูดของสมเด็จพระวันรัตในโอกาสนี้ประสบความสำเร็จสมดังความมุ่งหมายที่ท่านกำหนดไว้แล้ว

๕. การพูดของสมเด็จพระวันรัต อาจวิเคราะห์ตามหลักการพูดโน้มน้าวใจ หรือการพูดจูงใจตามหลักบันได ๕ ขั้นของมอนโร^{๓๔} ได้ด้วย คือ เริ่มขั้นที่ ๑ ซึ่งเป็นขั้นสร้างความสนใจ(Attention Step) ด้วยการกล่าวถวายพระพร อันเป็นมงคลวาตะ ซึ่งผู้ฟังย่อมต้องการฟังต่อ อันเป็นขั้นที่ ๒ (Need Step) และพอใจที่จะได้รับฟังอันเป็นขั้นที่ ๓ (Satisfaction Step) ต่อจากนั้นก็มีการยกอุปมาเรื่องการชนะมารของพระพุทธเจ้าเปรียบกับการชนะศึกของสมเด็จพระนเรศวร ซึ่งทำให้ผู้ฟังเห็นภาพอันเป็นขั้นที่ ๔ (Visualization Step) และนำไปสู่ขั้นสุดท้าย อันเป็นขั้นที่ ๕ คือ ขั้นปฏิบัติ (Action Step) เป็นขั้นที่ผู้ฟังจะปฏิบัติตามที่ผู้พูดต้องการคือ ตามที่กำหนดไว้ในจุดประสงค์แล้ว นับเป็นการพูดที่สัมฤทธิ์ผล

๒) วิเคราะห์ตามหลักจิตวิทยาการพูด

วาตะของสมเด็จพระวันรัตแห่งวัดป่าแก้วที่กราบทูลต่อสมเด็จพระนเรศวร ตามข้อความในรายที่ ๓๔๗ โคลงที่ ๓๔๙-๓๖๑ , โคลงที่ ๓๖๓-๓๖๖ และรายที่ ๓๖๗ ในเรื่องลิลิตตะเลงพ่าย นอกจากวิเคราะห์ตามหลักพุทธธรรมใน ข้อ ๑) และตามหลักทฤษฎีการฟังแล้ว ยังสามารถวิเคราะห์ตามหลักจิตวิทยาได้ โดยเฉพาะตามหลักจิตวิทยาว่าด้วยทฤษฎีการจูงใจของ

^{๓๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘ - ๑๕.

^{๓๔} Monroe and Ehninger, *Principle of Speech Communication*, pp. 260-267.

Maslow^{๓๕} ซึ่งกล่าวถึงความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ ซึ่งมีอยู่ ๕ ขั้นตอน (ดูแผนภูมิที่ ๙ Maslow's Hierarchy of Needs ในบทที่ ๒)

ความเปรียบเรื่อง พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงชนะมารด้วยลำพังพระองค์เอง เณกเช่น สมเด็จพระนเรศวรทรงชนะข้าศึกในสงครามยุทธหัตถี โดยลำพังไร้ข้าทหารแวดล้อมเช่นกัน ซึ่งสมเด็จพระวันรัต ยกเป็นเหตุผลอ้างอิงที่น่าเชื่อถือ และสมเหตุสมผล ทำให้สมเด็จพระนเรศวรคลายความขุ่นเคืองพระทัย และกลับปลื้มปิติทั้งภาคภูมิพระทัยในวีรกรรมของพระองค์อันเป็นเกียรติยศยิ่งใหญ่ ปรากฏทั่วนานาประเทศ วิเคราะห์ตามหลักจิตวิทยาว่าด้วยทฤษฎีการจูงใจของมาสโลว์ ได้ว่า ตรงกับ ขั้นที่ ๔ คือ ความต้องการความมีชื่อเสียงและได้รับยกย่องนับถือจากผู้อื่น เป็นที่ยกย่องของสังคม หรือเป็นเด่นในกลุ่มชน และตรงกับขั้นที่ ๕ ซึ่งเป็นความต้องการขั้นสูงสุดของมนุษย์เรา คือ ต้องการประสบความสำเร็จในชีวิตด้วยความสามารถของตนเอง

สมเด็จพระวันรัตเข้าใจดีว่าสมเด็จพระนเรศวรทรงขุ่นเคือง และน้อยพระทัยที่เหล่าอำมาตย์ และข้าทหารทั้งหลายปล่อยให้พระองค์ และพระอนุชาต้องผจญกับข้าศึกตามลำพัง ถ้าไม่เพราะทรงมีไหวพริบปฏิภาณแก้ไขสถานการณ์คับขันเหล่านั้นได้ด้วยพระปรีชาสามารถ ของพระองค์เองแล้ว คงต้องตกอยู่ในภาวะอันตรายแน่นอน สมเด็จพระวันรัตทรงมีจิตวิทยา และศิลปะการพูด จูงยความเปรียบได้สมเหตุ สมผลน่าฟัง และน่าเชื่อถือ ส่งผลให้สมเด็จพระนเรศวรคลายความขุ่นพระทัย และกลับปลื้มปิติที่พระองค์ได้ทรงประกอบวีรกรรมอันใหญ่ยิ่งด้วยพระองค์เองโดยไร้เหล่าทหารหาญแวดล้อมเป็นที่ประจักษ์ชัดแก่สายตาชาวประชาทั้งหลาย นับเป็นเกียรติยศปรากฏระบือลือเลื่องไปทั่วนานาประเทศ

วาทะของสมเด็จพระวันรัต ที่กราบทูลต่อสมเด็จพระนเรศวร ดังกล่าวจึงเป็นกัลยาณวาจาที่สามารถโน้มน้าวพระทัยของสมเด็จพระนเรศวรได้ดังวิเคราะห์ตามหลักจิตวิทยาที่กล่าวข้างต้น

๓) วิเคราะห์ตามหลักวรรณคดีวิจารณ์

วาทะของสมเด็จพระวันรัต ที่กราบทูลสมเด็จพระนเรศวร ตามข้อความในรายที่ ๓๔๗ โคลงที่ ๓๔๙-๓๖๑ โคลงที่ ๓๖๓-๓๖๖ และร่ายที่ ๓๖๗ ในเรื่องลิลิตตะเลงพ่ายสามารถวิเคราะห์ได้ตามหลักวรรณคดีวิจารณ์ (Literary Appreciation) ดังต่อไปนี้

การวิเคราะห์ในแง่วรรณคดีวิจารณ์ เริ่มด้วยการวิเคราะห์ต่อด้วยการวินิจฉัยสาร หรือการตีความ ตามด้วยการพิจารณากลวิธีการแต่ง และจบลงด้วยการวิพากษ์ คือตัดสินว่าวรรณคดีเรื่องนั้นๆ ดีหรือไม่ดีอย่างไร เพียงใด

สำหรับกลวิธีการแต่ง ในตอนที่เป็นบทสนทนาของสมเด็จพระวันรัต กับสมเด็จพระนเรศวร ความในรายที่ ๓๔๗ ผู้นิพนธ์ใช้ถ้อยคำกระชับ เข้าสู่จุดหมายได้รวดเร็ว “... ขุนชี้อันอวย

^{๓๕} Abraham Maslow, *Motivation and Personality*, p. 35.

พร ถามข่าวจรจอมภพ ซึ่งเสด็จรับพารณ จนอเรนทรพินาศ ขาดคอคชในรงค์ จึงพระองค์อิศเรศ
บรรหารเหตุจำบัง จอมสงฆ์ฟังชั้นขาน พระราชสมภารมีชัย ไตทวยบาทมุสิก้า ต้องอาชญาอินแห่ง
...” ความในร่ายใช้คำที่เข้าใจได้ง่ายตรงไปตรงมา แสดงว่าผู้แต่งต้องการเดินเรื่องให้รวดเร็ว เพื่อเข้าสู่
จุดมุ่งหมายสำคัญ (ซึ่งยังไม่เปิดเผยว่าจุดมุ่งหมายแท้จริงของสมเด็จพระวันรัตต้องการมากราบทูลขอ
จดโทษให้เหล่านายทัพ นายกอง ที่ตามเสด็จไม่ทันการศึก)

โคลงที่ ๓๔๘-๓๕๙ ผู้นิพนธ์ต้องการยอพระเกียรติสมเด็จพระนเรศวรที่ทรงกระทำ
ยุทธหัตถี ได้ชัยชนะเหนือพระมหาอุปราชาเป็นความชื่นชม และภาคภูมิใจของคนไทยร่วมกันต่อ
วีรกรรมอันยิ่งใหญ่ของพระมหากษัตริย์ไทย และผู้นิพนธ์ยังต้องการให้ผู้อ่านเห็นความฉลาดของ
สมเด็จพระ วันรัต ซึ่งเป็นพระสงฆ์ผู้ใหญ่ระดับเจ้าคณะใหญ่ในพระสงฆ์ฝ่ายอรัญวาสี ด้วยการแต่งให้มี
บทพูดของสมเด็จพระวันรัต เป็นข้อความยาวถึง ๑๒ บทโคลงสี่สุภาพ

ข้อความที่เป็นบทพูดของสมเด็จพระวันรัต ในโคลงที่ ๓๔๘-๓๕๙ เป็นโคลงสี่สุภาพที่แต่ง
ถูกต้องตามหลักฉันทลักษณ์ และมีความไพเราะด้วยสัมผัสอักษร สัมผัสข้ามวรรค ความเปรียบเด่น
เช่น ใช้คำว่า “เณร” ซึ่งเป็นคำอุปมา (Simile) มีการใช้คำศัพท์ที่แสดงถึงความรอบรู้ทั้งด้าน
พุทธศาสตร์และอักษรศาสตร์ของผู้นิพนธ์ ดังตัวอย่างโคลงที่ ๓๕๗

พระตรีโลกนาถ <u>แผ้ว</u>	<u>แผ่</u> เจมาร
เณรพระราชสมภาร	พี่น้อง
เสด็จไรรีพิริยะ <u>ราญ</u>	<u>อริ</u> นาศ ลงนา
เสนอพระยศยีน <u>ก้อง</u>	<u>เกียรติ</u> ท้าวทุกพาย

โคลงบทนี้แต่งถูกต้องตามแบบแผนโคลงสี่สุภาพ มีสัมผัสอักษร พ ร ก และสัมผัสข้าม
วรรคทุกบาท (คำที่ขีดเส้นใต้) มีการใช้คำศัพท์ ตรีโลกนาถ ซึ่งหมายถึง พระผู้เป็นที่พึ่งของโลกสาม
คือ พระพุทธเจ้า คำไรรีพิริยะ หมายถึง ความที่สมเด็จพระวันรัตยามาเปรียบเทียบกับพระพุทธเจ้า
ทรงชนะมารโดยไร้เทพหรือมนุษย์ช่วยเหลือเปรียบดังสมเด็จพระนเรศวร และสมเด็จพระเอกาทศรถ
สองพระองค์พี่น้องต้องตกอยู่ท่ามกลางข้าศึกโดยไร้เหล่าทหารแวดล้อม แต่สามารถชนะข้าศึกได้
เด็ดขาด

ข้อความในโคลงบทนี้ สมเด็จพระวันรัตได้ยกมากราบทูลต่อสมเด็จพระนเรศวร หลังจาก
ได้เริ่มกล่าวถึงเหล่าอำมาตย์ที่ตามเสด็จไม่ทันการศึกนั้นแล้วแล้วแต่จงรักภักดีต่อพระองค์ทั้งสิ้น
แต่เหตุที่เสด็จไม่ทัน เป็นเพราะทวยเทพบันดาลให้เกิดเหตุอัศจรรย์เช่นนั้น เพื่อให้พระเดชานุภาพของ
สมเด็จพระนเรศวรปรากฏจรขยายไปทั่วทุกแห่งหล้า เณรเช่นพระสัมมา สัมพุทธเจ้าที่ทรงพิชิต
หมู่มารโดยลำพังพระองค์เองปราศจากความช่วยเหลือจากเทพดาหรือเหล่ามนุษย์ พระองค์จึงได้
พระนามว่า พระผู้พิชิตมาร

วาทะของสมเด็จพระวันรัต ที่กราบทูลพระนเรศวร ในโคลงที่ ๓๔๘-๓๕๙ นั้นมีลักษณะตรงไปตรงมา เข้าสู่จุดประสงค์ได้เร็ว อาจวิเคราะห์ได้ว่าเพราะท่านอยู่ในเพศบรรพชิต และเป็นพระสงฆ์ระดับผู้ใหญ่แล้ว ทั้งผู้ฟังเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงพระปรีชาสามารถย่อมเข้าใจอะไรได้รวดเร็ว แต่ความเด่นของข้อความที่ท่านกราบทูลนั้น อยู่ที่ความเปรียบอันงดงามน่าฟัง (เปรียบเทียบพระพุทธรูปองค์กับการชนะศึกยุทธหัตถีของสมเด็จพระนเรศวร) เป็นการสร้างภาพให้เกิดในโน้มนของผู้ฟังได้ด้วยวาตะของผู้พูด และภาพในโน้มนั้น (Image) เป็นภาพของบุคคลชั้นยอดเป็นสัพพัญญู ที่ใครได้ฟังความเปรียบเช่นนั้น ย่อมปลาบปลื้มปิติชุ่มชื่นหัวใจอย่างใหญ่หลวง จึงนับเป็นความฉลาดของกวีผู้นิพนธ์ที่สร้างให้สมเด็จพระวันรัตแห่งวัดป่าแก้ว เป็นผู้แทนฝ่ายบรรพชิตที่สามารถใช้มรรควาจา และกลยาณวาจาให้ปรากฏเพิ่มอรรถรสให้แก่วรรณคดี เรื่องลิลิตตะเลงพ่ายได้อย่างน่าประทับใจ

๔) หลักวาทวิทยาเชิงวิทยาศาสตร์

สำหรับการวิเคราะห์ในแง่วาทวิทยาเชิงวิทยาศาสตร์ (Speech Science) เกี่ยวกับวาทะของสมเด็จพระวันรัตนั้น นำเสนอไม่ได้ชัดเจน เนื่องจากลักษณะการพูดของสมเด็จพระวันรัต เป็นการพูดของผู้อยู่ในสมณเพศ การพูดจึงเป็นแบบตรงไปตรงมา เป็นการพูดให้ความรู้ (Information Speech) แผงการพูดทำนองโน้มน้าวใจ (Persuasive Speech) อยู่บ้าง แต่ไม่มีเสียงของคำในลักษณะเดียวกับที่วิเคราะห์วาทะของสมเด็จพระนเรศวรตามหลักวาทวิทยาเชิงวิทยาศาสตร์ ดังนั้นจึงไม่นำเสนอในที่นี้

๔.๑.๑.๔ คำกราบทูลของเหล่าอำมาตย์แด่สมเด็จพระนเรศวร

เหล่าอำมาตย์กราบทูลสมเด็จพระนเรศวรเกี่ยวกับการที่กรุงหงสาวดียกทัพมาเพื่อโจมตีกรุงศรีอยุธยา ดังความในรายที่ ๑๗๙ หน้า ๕๘ ว่า

มาครานี้ข้าพเจ้าไปตีแตกเดือนเชษฐ ไปทันเขตอำรุง ผดุงผลให้พื้นหาญ กลับรื้อราษฎรโรมราช เบื้องบุษยามาสมงคล ดูพิกลการศึก รอยเอื้อเอิกข้าวขจร ถึงนครเขาตระหนก ว่าพระปิ่นปักภูวดล ดับขมมัสสันชีพ จึงเร็วรับมาเยือน เดือนประยุทธ์เอาเปรียบ ฝ่ายเราเทียบพลทัพ รับเวียงชัยไช้เชิง ไพร่เริงใจอาจ เชิญฤณายตรา จากนครราชฐาน แต่งทัพหาญไปหัก ถ้าเห็นหนักเลือนทน จึงเสด็จลดดับหัว มลั้งพิชิตหน่อท้าว ธิราชด้าวอัสตง แลนา^{๓๖}

ก) วิเคราะห์ตามแนวพระพุทธศาสนา

๑) วิเคราะห์ตามหลักพุทธธรรม

คำกราบทูลสมเด็จพระนเรศวรของเหล่าอำมาตย์เกี่ยวกับข่าวการศึกจากกรุงหงสาวดีว่า ทัพพม่ายกมาครานี้ นับว่าแปลก เพราะทัพเพิ่งแตกไปเมื่อเดือนเจ็ด ยังไม่ทันได้

^{๓๖} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, ลิลิตตะเลงพ่าย, หน้า ๕๘.

ทะนุบำรุงกองทัพกลับมาใหม่ในเดือนนี้ ดูเร็วเกินไป อาจเป็นเพราะทางกรุงหงสาวดีได้ข่าว พระมหาธรรมราชาสวรรคต กรุงศรีอยุธยาเปลี่ยนแผ่นดิน จึงรีบยกทัพมาก่อนเพื่อเป็นการเอาเปรียบ เหล่าอำมาตย์จึงถวายนามเห็นว่า ฝ่ายไทยควรจะยกทัพออกไปรับศึกนอกกรุงแทนที่จะตั้งรับอยู่ในกรุง เมื่อเห็นการศึกหนักหนา ควรหาทางเอาชนะพระมหาอุปราชาพระโอรสแห่งกษัตริย์ผู้เป็นใหญ่ทางทิศตะวันตกนั้น

คำกราบทูลของเหล่าอำมาตย์แต่สมเด็จพระนเรศวร วิเคราะห์ตามหลักพุทธธรรมได้ว่า ตรงกับหลักทศ ๖ ข้อ เหตุฐานที่ทศคือ ทศเบื้องต้น ได้แก่ คนรับใช้และคนงาน ซึ่งเป็นผู้ช่วยทำงานต่างๆ เป็นฐานกำลังให้ เหล่าอำมาตย์เข้าลักษณะนี้ จะช่วยอนุเคราะห์นาย ในที่นี้คือ สมเด็จพระนเรศวร ด้วยการทำการงานให้เรียบร้อยและดีขึ้น เหล่าอำมาตย์ได้ถวายนามแต่สมเด็จพระนเรศวรตามความที่กล่าวในราชขัณฑ์ นับว่าได้ทำหน้าที่ของตนอย่างดีแล้ว

นอกจากนี้อาจวิเคราะห์ได้ว่า เหล่าอำมาตย์ได้กราบทูลด้วยปิยวาจา คือ กล่าวคำสุภาพ ไพเราะ และเป็นประโยชน์ ดังปรากฏในราชขัณฑ์ที่ยกมากล่าวนั้น

ข) วิเคราะห์ตามแนวคิดในศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง

๑) วิเคราะห์ตามหลักทฤษฎีวิทยาเชิงศิลปะ

คำกราบทูลของเหล่าอำมาตย์แต่สมเด็จพระนเรศวร วิเคราะห์ตามหลักทฤษฎีวิทยาเชิงศิลปะได้ว่า เป็นการพูดให้ความรู้ (Information Speech) คือการพูดให้ข้อเท็จจริง หรือบอกเล่าแก่ผู้ฟัง ในที่นี้อำมาตย์กราบทูลถวายนามข้อเท็จจริงเกี่ยวกับการที่กองทัพหงสาวดียกมา กรุงศรีอยุธยาคราวนี้ รวมทั้งถวายนามแนะนำตามที่เหล่าอำมาตย์เห็นพ้องต้องกันแล้ว

๒) วิเคราะห์ตามหลักจิตวิทยาการพูด

วาจาของเหล่าอำมาตย์ที่กราบทูลสมเด็จพระนเรศวรเกี่ยวกับการเตรียมต่อสู้กับกองทัพหงสาวดี วิเคราะห์ได้ว่า เหล่าอำมาตย์มีความศรัทธาในฝีมือการรบของสมเด็จพระนเรศวร มั่นใจในพระบุคลิกภาพภายในของสมเด็จพระนเรศวร ที่ทรงมีความคิดริเริ่ม ความเชื่อมั่นในตนเอง ความกล้าหาญ เด็ดขาด จริงจัง ดังข้อความที่ว่า “...เชิญขุนนายตรา จาจนครราชฐาน แต่งทัพหาญไปหัก ถ้าเห็นหนักเลือนทน จึงเสด็จลดดับหัว มล้าพิชิตหน่อท้าว ธิราชด้าวอัสดง แลนา”

๓) วิเคราะห์ตามหลักวรรณคดีวิจักษ์

วาจาของเหล่าอำมาตย์ที่กราบทูลสมเด็จพระนเรศวร อาจวิเคราะห์ตามหลักวรรณคดีวิจักษ์ได้ว่ามีวิธีการประพันธ์ราชสุภาพได้ถูกต้องตามฉันทลักษณ์ ใช้คำกระชับความ เล่นเสียงพยัญชนะ (Alliteration) เช่น กลับริราญโรมราช (เสียงพยัญชนะ ร) รับเวียงชัยไช้เชิง (เสียงพยัญชนะ ช) จึงเสด็จลดดับหัว (เสียงพยัญชนะ ด) ซึ่งทำให้เกิดรสไพเราะในบทกวี

๔) วิเคราะห์ตามหลักวาทวิทยาเชิงวิทยาศาสตร์

วาทของเหล่าอำมาตย์ที่กราบทูลสมเด็จพระนเรศวรตามความในรายที่ ๑๗๙ นี้ เนื่องจากเป็นคำกราบทูลถวายรายงานข่าวการศึกษาตามข้อเท็จจริง รวมทั้งถวายความคิดเห็นแก่พระมหากษัตริย์ การใช้คำในความตอนนี้นี้จึงมีลักษณะกระชับความ เพื่อการเดินเรื่องให้รวดเร็วตามความประสงค์ของกวี จึงจะไม่นำเสนอการวิเคราะห์ด้านวาทวิทยาเชิงวิทยาศาสตร์ในที่นี้

๔.๑.๑.๕ (ก) พระวาทของพระเจ้ากรุงหงสาวดีต่อพระมหาอุปราชาผู้เป็นพระราชโอรส

พระเจ้ากรุงหงสาวดีตรัสแก่พระมหาอุปราชา เมื่อพระองค์เข้าไปกราบทูลลาพระบิดา เพื่อไปทำสงครามกับกรุงศรีอยุธยา พระเจ้ากรุงหงสาวดี ได้ทรงอวยพรให้พระโอรส และทรงให้คำแนะนำสั่งสอนด้วย ดังความในโคลงบทที่ ๒๕-๓๑

ภูบาลอื่นอำนาจ	อวยพระพรเลิศล้ำ
จงอยู่อย่าพิน	แห่งเงื้อมมือเทอญ พ่อนา
จงเจริญชัยศด้วย	เดชะ
ชาวอยุธยาพะ	พ่อได้
จงแพ้พินาศพระ	วิริยภาพ พ่อนา
ชนะแต่สองท่านไท่	จิราจเจ้าจอมสยาม
สงครามความเคิกซึ่ง	แสนกล
จงพ่อย้ายนิยล	แต่ตื่น
อย่าลองคะนองตน	ตามชอบ ทำนา
การศึกเล็กเล่ห์พิน	ล่อเลี้ยวหลอกหลอน
จงแจ้งแห่งเหตุเบื่อง	โบราณ
เป็นประโยชน์ยุทธการ	กล่าวไว้
เอาใจทหารหาญ	เริ่งรีน อยู่่นา
อย่าระคนปนไกล่	เกลือกกลั้วขลาดเขลา
หนึ่งรู้พยุหไสรั	สบสถาน
เจนจิตวิทยาการ	กางแกลัว
รู้เชิงพิชัยชาญ	ชุมค่าย ครอบนา
อาจจักรอนรณแผ้ว	แผกแพ้วพั้งหนี
หนึ่งรู้บำเหน็จให้	ขุนพล
อันสมรรถมือผจญ	จิตเสี้ยน
อย่าหย่อนวิริยล	อย่างเกียจ
แปดประการกลเกียรติ	ถ่องแท้ทางแถลง

จงจำคำพ่อไซ้	สั่งสอน
จงประสิทธิ์สมพร	พอให้
จงเรื่องพระฤทธิ์รอน	อริราช
จงพออุลูลาได้	เผด็จด้าวแดนสยาม ^{๓๗}

ก) การวิเคราะห์ตามแนวพระพุทธศาสนา

วิเคราะห์ตามหลักพุทธธรรม

พระวาจาของสมเด็จพระเจ้ากรุงหงสาวดีตามโคลงบทที่ ๒๕-๓๑ เป็นคำกล่าวในลักษณะปียาจา เป็นคำอวยพรของบิดาให้แก่บุตรที่กำลังจะออกไปทำสงครามตามความประสงค์ของผู้เป็นบิดา ด้วยความรักและเป็นห่วงในพระโอรส พระเจ้ากรุงหงสาวดีได้อวยชัยให้พระมหาอุปราชามีชัยชนะเหนือกษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยา คือ สมเด็จพระนเรศวร และสมเด็จพระเอกาทศรถ พระอนุชา และได้พระราชทานกลยุทธ์ ๘ ประการเพื่อชัยชนะในการรบ ได้แก่ ๑.อย่าประมาท ๒.อย่าคะนอง ๓. รู้เล่ห์การศึก ๔.บำรุงขวัญทหาร ๕.อย่าใกล้คนฉลาดคนโง่ ๖.รู้ดำรับพิชัยสงคราม ๗.ให้บำเหน็จรางวัลทหารที่รบชนะ ๘.มีความอดสาหัส

ข้อความที่พระเจ้ากรุงหงสาวดีกล่าวแก่พระมหาอุปราชาวินิจฉัยวิเคราะห์ตามหลักพุทธธรรมได้ว่า ตรงกับหลักทศ ๖ ข้อ ๑ ปุริตถิมทศ (ทศเบื้องต้นคือ ทศตะวันออก ได้แก่ มารดาบิดา เพราะเป็นผู้มีอุปการะแก่เรามาก่อน) มีใจความว่า มารดาบิดาย่อมอนุเคราะห์บุตรดังนี้

๑. ห้ามปรามจากความชั่ว
๒. ให้ตั้งอยู่ในความดี
๓. ให้ศึกษาศิลปวิทยา
๔. หาคุ้มครองที่สมควรให้
๕. มอบทรัพย์สมบัติให้ในโอกาสอันสมควร^{๓๘}

กลยุทธ์ ๘ ประการเพื่อชัยชนะในการรบที่พระเจ้ากรุงหงสาวดีทรงสั่งสอนพระมหาอุปราชาก่อนเสด็จไปสงครามนั้น ถือเป็นคำสอนของบิดาต่อบุตรให้ตั้งอยู่ในความดี และห้ามทำความชั่ว

นอกจากวิเคราะห์ตามหลักทศ ๖ ดังกล่าวแล้ว ยังวิเคราะห์ได้ตามหลักพุทธธรรมข้อมงคล ๓๘ เกี่ยวกับมงคลข้อ ๑๒/๑๓-ปุตตทารสส สงคโห โดยเฉพาะข้อปุตตสงคห คือสงเคราะห์บุตร

พระวาจาของพระเจ้ากรุงหงสาวดี ที่ตรัสแก่พระมหาอุปราชาก่อนเป็นถ้อยคำของพ่อที่สอนลูกด้วยความรัก และความเป็นห่วง มุ่งสงเคราะห์บุตรตามหลักพุทธธรรมข้อทศ ๖ (ทศเบื้องต้น-มารดาบิดา) และหลักธรรม มงคล ๓๘ ข้อที่ ๑๒/๑๓ - การสงเคราะห์บุตร ภรรยา โดยเฉพาะข้อการสงเคราะห์บุตร

^{๓๗} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, *ลิลิตตะเลงพ่าย*, หน้า ๑๑-๑๒.

^{๓๘} พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*, หน้า ๒๒๔.

วาทะของพระเจ้ากรุงหงสาวดี ตรัสแก่พระมหาอุปราชฯ ที่วิเคราะห์ได้ตามหลักพุทธธรรมดังกล่าวข้างต้น จัดเป็นกัลยาณวาจา คือ เป็นคำพูดที่ดี สุภาพ และเป็นประโยชน์

ข) การวิเคราะห์ตามแนวคิดในศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง

๑) วิเคราะห์ตามหลักทฤษฎีภาษาเชิงศิลปะ

โคลงบทที่ ๒๕-๓๑ ในลิลิตตะเลงพ่าย อาจวิเคราะห์ตามหลักทฤษฎีภาษาเชิงศิลปะ (Speech Art) ได้ว่า เป็นการพูดเพื่อให้ความรู้ (Informative Speech) ซึ่งผู้พูดมีจุดประสงค์เพื่อให้ผู้ฟังได้รับความรู้หรือสารประโยชน์จากการฟัง วิเคราะห์จากพระวาจาของพระเจ้ากรุงหงสาวดีที่ทรงกล่าวต่อพระมหาอุปราชฯ เป็นการให้อโวาท หรือคำสอนแก่พระโอรส เกี่ยวกับกลยุทธ์ ๘ ประการ ในการรบ ดังกล่าวไว้ในหัวข้อ ๑) วิเคราะห์ตามหลักพุทธธรรมอันแสดงถึงความรักความเป็นห่วงโอรสของพระเจ้ากรุงหงสาวดี จึงทรงให้คำแนะนำแก่พระมหาอุปราชฯ เพื่อเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติที่เหมาะสมในการทำศึกสงคราม

นอกจากวิเคราะห์ว่า วาทะของพระเจ้ากรุงหงสาวดี เป็นการพูดแบบให้ความรู้ อันเป็นการจำแนกตามจุดประสงค์ของผู้พูด ยังอาจวิเคราะห์ได้ว่าเป็นการพูดระหว่างบุคคล ซึ่งเป็นการสื่อสารขั้นพื้นฐานของมนุษย์ อันเป็นการจำแนกตามรูปแบบของการพูด เช่น การสนทนา การซักถาม เป็นต้น

๒) วิเคราะห์ตามหลักจิตวิทยาการพูด

ข้อความในโคลงที่ ๒๕-๓๑ อันเป็นพระวาจาของพระเจ้ากรุงหงสาวดีที่ทรงให้อโวาทแก่พระมหาอุปราชฯ นั้น วิเคราะห์ได้ว่าพระองค์รัก และเป็นห่วงพระโอรสมาก โอวาทของพระองค์จึงวิเคราะห์ตามทฤษฎีการจูงใจของมาสโลว์ ว่าด้วยความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์ ได้ว่า พระเจ้ากรุงหงสาวดีต้องการให้พระโอรส คือ พระมหาอุปราชฯ เป็นที่รักของเหล่าทหาร (ขั้นที่ ๓ ต้องการให้เป็นที่ยรักของผู้อื่น) ต้องการให้ชนะศึกกลับมา (ขั้นที่ ๒ ต้องการความปลอดภัย) ต้องการให้ประสบความสำเร็จในการทำศึกสงคราม (ขั้นที่ ๕ ต้องการความสำเร็จในชีวิต)

นอกจากวิเคราะห์ตามหลักความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์แล้ว วาทะของพระเจ้ากรุงหงสาวดียังแสดงให้เห็นได้ว่า ทรงต้องการให้พระโอรสมีความเชื่อมั่น กล้าหาญ มีความรับผิดชอบ จากข้อความในโคลงที่ว่า “... อย่าระคนปนใกล้ เกือบกลัวขลาดเขลา” หรือ “... อย่าลองคะนองตน ตามชอบท่านนา” อาจวิเคราะห์ในแง่จิตวิทยาได้ว่าเกี่ยวกับบุคลิกภาพ ซึ่งเป็นการเสริมสร้างบุคลิกภาพภายใน เช่น ความเชื่อมั่น ความรับผิดชอบ ความกล้าหาญ เป็นต้น อันจะส่งผลถึงบุคลิกภาพภายนอกที่เหมาะสม

๓) วิเคราะห์ตามหลักวรรณคดีวิจักษ์

พระวาจาของพระเจ้ากรุงหงสาวดีตามโคลงบทที่ ๒๕-๓๑ ในเรื่องลิลิตตะเลงพ่าย จัดเป็นกัลยาณวาจา เพราะเป็นข้อความที่แสดงถึงความรัก ความปรารถนาดีของพ่อที่มีต่อลูก ในเรื่องคือ พระเจ้ากรุงหงสาวดี ตรัสต่อพระโอรส คือพระมหาอุปราชฯก่อนที่จะเสด็จไปทำสงครามกับ

กษัตริย์กรุงศรีอยุธยา พระองค์ได้อวยพรให้พระโอรสขณะศึกครั้งนี้ และได้ประทานโอวาท ๘ ประการ ซึ่งเป็นการเตือนสติไม่ให้ประมาทในการศึก รู้จักให้บำเหน็จรางวัลข้าทหารศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับ ตำราพิชัยสงคราม ให้มีวิริยะ เป็นต้น (กล่าวไว้ในหัวข้อตามหลักพุทธธรรมแล้ว)

โคลงตั้งแต่บทที่ ๒๕-๓๑ ซึ่งเป็นบทพูดหรือวาทะของพระเจ้ากรุงหงสาวดีนี้ แต่งได้ถูกต้องตามแบบแผนของโคลงสามสุภาพ (บทที่ ๒๕) และโคลงสี่สุภาพ (บทที่ ๒๖-๓๑) มีลักษณะเป็น คำสั่งสอนโดยตรง และเป็นคำสอนของพ่อที่เป็นพระเจ้าแผ่นดินของประเทศที่มีเดชานุภาพในยุคนั้น ด้วย ผู้อ่านจะพบคำว่า “จง” อยู่ในโคลงสี่สุภาพหลายบท โดยเฉพาะบทที่ ๓๑ ว่า

จงจำคำพ่อไซ้	สั่งสอน
จงประสิทธิ์สมพร	พ่อให้
จงเรื่องพระฤทธิรอน	อริราช
จงพ่อลูกลาได้	เผด็จ้าวแดนสยาม

การใช้ถ้อยคำในโคลงนี้ แสดงว่ากวีผู้บันทึกใจใช้ถ้อยคำ และสำนวนโวหารที่บ่ง บอกระดับของผู้พูดว่าเป็นผู้อยู่ในสถานภาพสูงศักดิ์ คือกษัตริย์ กล่าวแก่ผู้ฟังที่เป็นทั้งพระโอรสและข้า ทหารที่ได้รับบัญชาให้ไปรบ คำที่ใช้เป็นทำนองสั่ง “จง” สำนวนโวหารบ่งบอกความศักดิ์สิทธิ์ เพราะ เป็นคำที่พ่อให้แก่ลูก และพระเจ้าอยู่หัวให้แก่ข้าทหารของพระองค์ โคลงบทนี้จึงสะท้อนถึงความรู้สึก ลึกซึ้งอันเป็นความรักความห่วงใยของพ่อที่เป็นพระมหากษัตริย์ต่อลูก ซึ่งเป็นพระราชโอรสที่เป็น พระมหากุปราช แห่งราชบัลลังก์ที่ยิ่งใหญ่ในเวลานั้น

นอกจากเนื้อความที่บ่งบอกถึงลักษณะบังคับของผู้พูด “จงจำคำพ่อไซ้ สั่งสอน” แล้ว โคลงบทที่ ๓๑ ยังสะท้อนบรรยากาศศักดิ์สิทธิ์ และอารมณ์ร่วมให้แก่ผู้ฟัง หรือผู้อ่านได้ด้วย “นับเป็น ศิลปะสำคัญประการหนึ่งในด้านวรรณศิลป์”^{๓๙}

ในด้านความไพเราะของการประพันธ์ โคลงบทที่ ๒๖-๓๑ มีความไพเราะด้านสัมผัส อักษร และสัมผัสข้ามวรรค เกือบทุกบทซึ่งถือเป็นลักษณะเด่นของโคลงสี่สุภาพ ดังตัวอย่างโคลงบท ที่ ๒๖

จงเจริญชัยยศด้วย	เดชะ
ชาวอยุธยาอย่าพะ	พ่อได้
จงแพ้พินาศพระ	วิริยภาพ พ่อนา
ชนะแต่สองท่านไท้	อิราชเจ้าจอมสยาม

โคลงบทนี้เล่นสัมผัสอักษร ช ย พ จ และมีสัมผัสข้ามวรรคด้วย (คำที่ขีดเส้นใต้) ซึ่งถือเป็นการแต่งที่ดีให้ความไพเราะแก่เสียงของคำ

^{๓๙} บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, ม.ล., รสแห่งวรรณคดีไทย, หน้า ๖๒.

นอกจากนั้นโคลงบทนี้ยังใช้คำที่สัมผัสเป็นคำตาย ได้แก่ คำ ชะ (คำสุดท้ายของวรรคสุดท้ายในบาทที่ ๑) คำ พะ (คำสุดท้ายของวรรคในบาทที่ ๒) และ คำ พระ (คำสุดท้ายของวรรคแรกในบาทที่ ๓) ทั้ง ๓ คำ “ชะ พะ พระ” เป็นคำตายที่ค่อนข้างยากในการหาคำมารับสัมผัส แต่ในโคลงบทนี้ใช้คำเหล่านี้ ซึ่งให้ความหมายได้ชัดเจนดี แสดงถึงความสามารถของกวีผู้ประพันธ์

การวิเคราะห์พระวาจาของพระเจ้ากรุงหงสาวดีในแง่ของวรรณคดีวิจักษ์ ปรากฏว่าเป็นการแต่งที่ไพเราะด้วยอรรถ และยังไพเราะด้วยศิลปะของการประพันธ์ กล่าวได้ว่า วาทะของพระเจ้ากรุงหงสาวดีต่อพระมหาอุปราชราชโอรส แม้จะเป็นวาทะที่ไม่ยาวนาน แต่ก็จัดเป็นมธุรสวาจา และกลยาณวาจา แสดงถึงความสามารถเชิงสุนทรียรสแห่งวจนะของกวีผู้ประพันธ์ได้เป็นอย่างดี

๔) หลักวาทวิทยาเชิงวิทยาศาสตร์

วาทะของพระเจ้ากรุงหงสาวดีในโคลงบทที่ ๒๕-๓๑ ในลิลิตตะเลงพ่าย มีโคลงบางบทอาจวิเคราะห์ตามหลักของวาทวิทยาเชิงวิทยาศาสตร์ (Speech Science) ได้คือ โคลงบทที่ ๒๖

จงเจริญยศด้วย	เดชะ
จงอยู่อย่าพะ	พ้อได้
จงแพ้พินาศพระ	วิริยาพ พ่อนา

.....

มีคำว่า ชะ พะ พระ ซึ่งกวีผู้ประพันธ์ได้นำมาใช้ในโคลงนี้ เสียง ช พ เป็นเสียงที่มีความถี่สูง (High Frequency) ให้ความรู้สึกหนักแน่นมั่นคง^{๔๐} วิเคราะห์ได้ว่าเป็นการนำเทคนิคด้านโสตสัมผัสวิทยาและวาทพารบบัฒมาประยุกต์ใช้ในที่นี้ แสดงว่าในข้อความนี้กวีเลือกใช้คำมีเสียงกระชับความนำเข้าสู่เรื่องได้รวดเร็ว สร้างความน่าเชื่อถือให้แก่ผู้ฟัง หากวิเคราะห์ตามหลักวาทวิทยาเชิงวิทยาศาสตร์ อาจสะท้อนถึงผู้พูดที่ต้องการพูดให้ผู้ฟังรู้สึกมั่นคงในใจ และสบายใจ พร้อมทั้งจะรับฟังข้อความในทำนองสั่งสอนต่อไปได้ เพราะตั้งแต่โคลงที่ ๒๗-๓๐ เป็นพระโอวาทของพระเจ้ากรุงหงสาวดีประทานแก่พระมหาอุปราชราชโอรสของพระองค์

๔.๑.๑.๕ (ข) พระวาจาของพระเจ้ากรุงหงสาวดีต่อพระมหาอุปราชในที่ประชุมขุนนาง

ก) การวิเคราะห์ตามแนวพระพุทธศาสนา

หัวข้อนี้เป็นการวิเคราะห์พระวาจาของพระเจ้ากรุงหงสาวดี ต่อพระมหาอุปราชในลักษณะปสุณาวาจา ซึ่งตรงข้ามกับการวิเคราะห์ในหัวข้อ ๔.๑.๑.๕ (ก)

^{๔๐} John L. O'Neill and Herbert L. Oyer, **Audiology**, (New York-Toronto: Dodd, Mead & Company, Inc., 1970), p. 81.

ปิสุณาวาจา เป็นข้อหนึ่งในวจีกรรม ๔ ซึ่งเป็นองค์ประกอบของอกุศลกรรมบถ ๑๐^{๔๑} (อกุศลกรรมบถ ๑๐ ได้แก่ กายกรรม ๓ วจีกรรม ๔ และมโนกรรม ๓) ซึ่งหมายถึง วาจา ส่อเสียด

รายได้ ๖ ในลิลิตตะเลงพ่าย ความว่า

“... ฟังสารราชเอารส ธกัษะชดบัญชา เจ้าอยุธยาธิบดี ล้วนยงยุทธ์เชี่ยวชาญ หมายหักศึกบมียอ ต่อสู้ศึกบมียอน ไปพักวนว่าใช้ ให้ ธวงธห้าม แม้นเจ้าคร้ามเคราะห์ กาจจงบ่ย่ำยาดรยุทธนา เอาพัสดราสตรี้ สวมอินทรีย์สร้างเคราะห์ ตรีสเยาะเยี่ยงขลาด...”^{๔๒}

รายได้ยกมานี้ เป็นพระวาจาของพระเจ้ากรุงหงสาวดี ตรีสแก่ พระโอรส คือ พระมหาอุปราช หลังจากได้ทรงบัญชาให้พระโอรสยกทัพใหญ่ไปเหยียบแดนกรุงศรีอยุธยา แต่พระมหาอุปราชได้กราบทูลว่า “... ข้อยผู้ข้าบาททงสุโหรควรคงทำนาย ทายพระเคราะห์ถึงฆาต...” ซึ่งทำให้พระเจ้ากรุงหงสาวดีไม่พอพระทัย จึงตรัสออกไปดั่งข้อความข้างต้นนั้น ซึ่งอาจวิเคราะห์ได้ดังต่อไปนี้

๑) วิเคราะห์ตามหลักพุทธธรรม

พระวาจาของพระเจ้ากรุงหงสาวดีตามที่กล่าวนั้นแสดงว่าพระองค์ไม่พอพระทัย จึงตรัสประชดพระโอรสโดยเปรียบเทียบว่า พระเจ้ากรุงศรีอยุธยามีโอรสล้วนแต่เชี่ยวชาญในการรบ กล้าหาญต่อสู้ข้าศึกบมียอหย่อน โดยมีต้องรอให้พระบิดาบัญชาใช้กลับต้องให้พระบิดา คือ พระเจ้ากรุงศรีอยุธยา ทรงห้ามออกไปรบในบางครั้ง แล้วพระเจ้ากรุงหงสาวดีตรัสต่อไปว่า แม้พระมหาอุปราชคร้ามเกรงเรื่องเคราะห์ร้าย ก็ไม่ต้องยกทัพออกไป ให้ไปเอาเสื้อผ้าของผู้หญิง มาสวมร่างกายแทนเสีย จะได้พ้นจากเคราะห์ร้าย พระวาจาของพระเจ้ากรุงหงสาวดี มีลักษณะเยาะเย้ยว่า พระมหาอุปราชเป็นคนขลาด

วาตะของพระเจ้ากรุงหงสาวดีตอนนี้ วิเคราะห์ตามหลักพุทธธรรมได้ว่า เป็น วาจา ส่อเสียด หรือพูดส่อเสียด คือ ปิสุณาวาจา อันเป็นข้อ ๕ ในอกุศลกรรมบถ ๑๐ ที่ผู้พูดคือ พระเจ้าหงสาวดีต้องการจะกล่าวในลักษณะเยาะเย้ยพระมหาอุปราชผู้โอรสว่าขลาดไม่กล้าออกไปทำสงครามที่กรุงศรีอยุธยา เพราะเชื่อคำทำนายของโหรว่า พระเคราะห์ร้ายถึงฆาต ถ้าเช่นนั้นควรไปเอาผ้าชิ้นผู้หญิงมานุ่งเสียดีกว่า จะได้สิ้นเคราะห์

คำกล่าวของพระเจ้าหงสาวดีนี้ อาจวิเคราะห์ได้ว่าเป็นคำบริภาษเข้าลักษณะคำ ผรุสวาจา^{๔๓} อันเป็นข้อ ๖ ในอกุศลกรรมบถ ๑๐ ได้ด้วย เพราะคำเปรียบที่ว่า “เอาพัสดราสตรี้ สวมอินทรีย์สร้างเคราะห์” นั้น ถ้าพูดอย่างคนทั่วไป ก็คือ เอาผ้าชิ้นผู้หญิงมานุ่งแก้เคราะห์ร้าย สำหรับ

^{๔๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) , พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๗๑-๔๗๒.

^{๔๒} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, ลิลิตตะเลงพ่าย, หน้า ๕.

^{๔๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) , พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๗๒.

ผู้ชายชาวเอเชีย โดยเฉพาะในสมัยโบราณ เป็นคำที่สับสนอย่างมาก อาจจัดเป็นคำบริภาษ แม้จะไม่ถึงกับเป็นคำหยาบแต่เพราะพระเจ้ากรุงหงสาวดี ตรัสประชดพระโอรสต่อหน้าเหล่าอำมาตย์ ข้าราชการบริพาร ทำให้พระมหาอุปราช “...องค์อุปราชอินสาร แสนอประมาณมาตย์มวล นวล พระพิภพผ่องเผือด เลือดสดหมดคัล้า ข้ากมลหมองมัว กลัวพระอาชญาขอบ...”^{๔๔} ทรงอับอายและเสียพระทัย และจำต้องยาตราทัพตามพระราชโองการของพระบิดาทั้งที่ไม่เต็มพระทัย พระวาทะของพระเจ้ากรุงหงสาวดีต่อพระมหาอุปราชอาจวิเคราะห์ตามหลักกรรมทางพระพุทธศาสนาข้อโลกธรรม^{๔๕} ได้ว่า พระองค์ทรงพอพระทัยใน ลาภยศ สรรเสริญ จึงมีพระบัญชาให้พระมหาอุปราชยกทัพไปตีกรุงศรีอยุธยา แสดงว่าพระองค์ทรงต้องการกรุงศรีอยุธยาเป็นเมืองขึ้น เพื่อเป็นการขยายศอำนาจของพระองค์และได้รับค้ำยกย่องสรรเสริญจากกษัตริย์เมืองต่างๆ รวมทั้งได้ลาภ คือ กรุงศรีอยุธยาซึ่งเป็นเมืองใหญ่และอุดมสมบูรณ์มาเป็นเมืองขึ้น

๒) วิเคราะห์ตามพุทธศาสนสุภาษิต

การที่พระเจ้ากรุงหงสาวดีไม่ทรงฟังพระวาทะของพระมหาอุปราชผู้เป็นโอรส ซึ่งกราบทูลว่า “...ข้อยผู้ข้าบาทบงสุ์ ไท้ครครค้งท้านาย ทายพระเคราะห์ถึงฆาต...” นั้น อาจวิเคราะห์ได้ว่าพระเจ้ากรุงหงสาวดีทรงนึกถึงแต่พระองค์เองเป็นสำคัญไม่ทรงเห็นใจพระโอรส อาจเข้าลักษณะพุทธภาษิตที่ว่า “นตฺถิ อตฺตสมํ เปม” ที่รัก(อื่น) เสมอด้วยตนไม่มี^{๔๖} ซึ่งเป็นธรรมดาของมนุษย์ส่วนใหญ่นั้นเอง

ข) การวิเคราะห์ตามแนวคิดในศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง

๑) วิเคราะห์ตามหลักทวาทวิทยาเชิงศิลปะ

พระวาทะของพระเจ้ากรุงหงสาวดีที่ว่า “...ธกัษะชดบัญชาเจ้าอยุธยาธิบดี ล้วน ยงยุทธเชี่ยวชาญ หาญหักศึกบมิย่อ ต่อสู้ศึกบมิหยอน...แม่นเจ้าคร้ามเคราะห์กาจ จงอย่ายาตรยุทธนา เอาพัสตราสตรี่ สวมอินทรียี่สร้างเคราะห์ ธรัสยะเยี่ยงขลาด...” วิเคราะห์ตามหลักทวาทวิทยาเชิงศิลปะ (Speech Art) ได้ว่าเป็นการพูดเพื่อปลุกใจให้ผู้ฟังทำตามที่ต้องการ แต่เป็นการพูดในลักษณะเยาะ ประชดประชัน เสียดสี ซึ่งต่างกับการพูดโน้มน้าวใจ ของสมเด็จพระนเรศวรต่อพระมหาอุปราช หรือการพูดของสมเด็จพระวันรัตต่อสมเด็จพระนเรศวร แม้จะเป็นการพูดทำนอง Persuasive Speech เหมือนกัน คือ ผู้พูดต้องการให้ผู้ฟังปฏิบัติตามจุดประสงค์ที่ผู้พูดกำหนดไว้แล้ว

สำหรับกรณีวาทะของพระเจ้ากรุงหงสาวดีต่อพระมหาอุปราชนี้ เนื่องจากผู้พูดอยู่ในสถานภาพสูงศักดิ์ คือเป็นพระมหากษัตริย์ และเป็นพระบิดาของพระมหาอุปราช เรียกว่าเป็นทั้ง “เจ้า” และพ่อ เมื่อประสงค์สั่งให้ผู้รับบัญชาก็ควรทำตามทันที แต่เมื่อตรัสใช้ให้พระมหาอุปราชยก

^{๔๔} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, ลิลิตตะเลงพ่าย, หน้า ๕.

^{๔๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) , พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๕๒.

^{๔๖} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๙/๑๗๑-๑๗๙.

ทัพไปรบกรุงศรีอยุธยา พระมหาอุปราชากลับทูลตอบว่า “ข้อยผู้ข้าบาทหงส์ โหรครครคงทำนายทาย พระเคราะห์ถึงฆาต” ต่อหน้าบรรดาเสนาอำมาตย์ทั้งหลายในที่ใฝ่นั้น ในฐานะ “พ่อ” ย่อมมีสิทธิ น้อยใจ ในฐานะกษัตริย์ ก็น่าจะกริ้ว น่าจะต้องแสดงความเด็ดขาดให้เห็นประจักษ์ และถ้าวิเคราะห์ใน ความเป็นพ่อซึ่งเป็นเจ้าด้วย ย่อมคำนึงว่าต่อไปโอรสพระองค์นี้ซึ่งเป็นพระมหาอุปราชาอยู่ ก็จะต้อง ครองบัลลังก์ต่อไป ถ้าไปตีกรุงศรีอยุธยาได้เป็นเมืองขึ้นจะได้ขยายพระราชอำนาจแผ่ไพศาลออกไปใน กาลข้างหน้า พระเจ้ากรุงหงสาวดี จึงต้องหาวิธีพูดเพื่อปลุก หรือกระตุ้นให้พระมหาอุปราชากระทำ ตามพระประสงค์ของพระองค์ พระวาทะของพระเจ้าหงสาวดีจึงมีลักษณะของการพูดปลุกใจตามหลัก ไอ้ด้า^{๔๗} (AIDA) ซึ่งมี ๔ ประการคือ Attention, Interest, Desire, Action โดยพระเจ้ากรุงหงสาวดี ทรงใช้วิธีพูดประชด มีลักษณะน้อยพระทัย ด้วยการตรัสถึง พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาว่า มีโอรสที่กล้า หาญในการรบ โดยมีต้องรอให้พระบิดาตรัสใช้ ดังความว่า “... เจ้าอยุธยาธิบดี ล้วนยังยุทธเชี่ยวชาญ หาญหักศึกกบมียอ ต่อสู้ศึกบมียอน ไปพักอวนว่าใช้...” ซึ่งเป็นการปลุกเร้าความตั้งใจ (Attention) และความสนใจ (Interest) ของพระมหาอุปราชาและตรัสต่อไปว่า “... แม้นเจ้าคร้ามเคราะห์กาจ จง อายาตรยุทธนา เอาพัสดราสตรี สวมอินทรียสร้างเคราะห์...” ถ้าเกรงเคราะห์ร้ายก็ไม่ต้องออกไปรบ ไปเอาผ้าถุงผู้หญิงมาถุงเสียเถิด จะได้สิ้นเคราะห์ ซึ่งเป็นขั้นบอกผู้ฟังให้ทำตามที่ต้องการ (Desire) ด้วยการพูดถากถางทำนองเย้ยหยันดูหมิ่น (Sarcasm) พระมหาอุปราชาในท่ามกลางที่ประชุมขุนนาง ทั้งหมด ซึ่งทำให้พระมหาอุปราชาทรงอับอายเหล่าขุนนางอำมาตย์ ในที่สุดก็ได้

“...ทูลลาไถ่ลีสาศ ธก็ประกาศเกณฑ์พล บอกยุบลบมิหึง ถึงเชียงใหม่ตระบัด เร่งแจ้งจัด จตุรงค์ล่งสู่หงสา แล้วให้หาเมืองออก บอกทุกแดนทุกด้าว ... บพิตร ธ เทียบทัพหลวง โดยกระทรวง พยุหบาตร จักยาดราตรูเข้า...”^{๔๘}

ท้ายที่สุดพระมหาอุปราชา ก็ทูลลาพระเจ้ากรุงหงสาวดี ออกไปเตรียมจัดทัพ พระองค์ เองเสด็จเป็นทัพหลวง พร้อมที่จะยกขบวนทัพออกไปตอนรุ่งเช้า เป็นอันว่าการพูดปลุกใจของพระเจ้า กรุงหงสาวดีประสบความสำเร็จ คือ ขั้น Action ซึ่งเป็นขั้นสุดท้ายที่ผู้ฟัง คือ พระมหาอุปราชาปฏิบัติ ตามที่พระเจ้ากรุงหงสาวดีมีพระประสงค์ แม้ว่าพระวาทะที่ตรัสต่อพระโอรสจะเป็นไปในลักษณะ ปิสุนาวาจา แต่ก็ประสิทธิผลในที่สุด

๒) วิเคราะห์ตามหลักจิตวิทยาการพูด

พระวาทะของพระเจ้ากรุงหงสาวดีที่ตรัสต่อพระมหาอุปราชาดังวิเคราะห์ตามหลัก พุทธธรรม และหลักทฤษฎาเชิงศิลปะนั้น ยังอาจวิเคราะห์ตามหลักจิตวิทยาการพูดได้ดังนี้

พระเจ้ากรุงหงสาวดีทรงฟังคำกราบทูลของพระมหาอุปราชาที่ว่า “... ข้อยผู้ข้า บาทหงส์ โหรครครคงทำนาย ทายพระเคราะห์ถึงฆาต...” ก็ทรงทราบว่าพระโอรสเชื่อคำทำนายของ

^{๔๗} ประสงค์ ราชณสุข, การพูดเพื่อประสิทธิผล, หน้า ๑๕๖.

^{๔๘} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, ลิลิตตะเลงพ่าย, หน้า ๕-๖.

โหรไม่กล้ายกทัพออกไปรบจึงทรงหาวิธีพูดเพื่อเปลี่ยนความกลัวของพระมหาอุปราชจากการกลัวคำทำนายของโหร ให้เป็นกลัวอย่างอื่นแทน พระองค์จึงทรงยกความเปรียบเทียบกับทำนองขัดแย้งกันว่า พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาไม่โอรสที่กล้าหาญในการศึก มิต้องรอให้พระบิดาบัญชาใช้ และตรัสต่อว่าถ้าพระมหาอุปราชกลัวเคราะห์ร้าย ก็ไม่ต้องยกทัพไปรบ ให้เอาผ้าถุงของผู้หญิงมาถุงห่มแทน จะได้สิ้นเคราะห์ ซึ่งเป็นคำพูดที่ไม่ได้กล่าวว่าเป็นคนฉลาดโดยตรง แต่เป็นการเสียดสี (Irony) หรือเหน็บแนมถากถาง (Sarcasm) ซึ่งวิเคราะห์ในแง่จิตวิทยาได้ว่า พระเจ้ากรุงหงสาวดีทรงต้องการให้พระโอรสสนพระทัยในเรื่องที่พระบิดานำมากล่าว ไม่ใช่หมกมุ่นสนใจอยู่เฉพาะคำทำนายของโหร เกี่ยวกับเคราะห์ร้ายเท่านั้น จึงตรัสเปรียบเทียบพระโอรสของพระเจ้ากรุงศรีอยุธยา กับพระโอรสของพระเจ้ากรุงหงสาวดี คือ พระองค์เอง ซึ่งเป็นการยกเรื่องที่มีความขัดแย้งกัน อันเป็นเรื่องของบุคคลในสถานภาพใกล้เคียงมากล่าว ตรงตามหลักของแมคเบอร์เนย์ และราช^{๔๙} ที่ว่า มนุษย์เราสนใจในเรื่องของคนด้วยกัน เรื่องของตนเอง เรื่องที่มีความขัดแย้งกัน เป็นต้น

นอกจากนี้ ยังวิเคราะห์ตามหลักความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ ตามทัศนะของ Maslow^{๕๐} ได้อีกว่า พระวาจาของพระเจ้ากรุงหงสาวดี ในฐานะพระมหากษัตริย์ ซึ่งสมัยก่อนถือว่าเป็นเจ้าชีวิต สามารถสั่งประหารชีวิตใครย่อมได้ ดังนั้นพระมหาอุปราชอาจจะเกิดความกลัวดังความในรายที่ ๕ ว่า “... องค์อุปราชยินสาร แสนอัประมาณมาตย์มวลง นวลพระพักตร์ม้องเผือด เลือดสลดหมดคล้า ซ้ำกมลหมองมัว กลัวพระอาชญาเยอบ ...” แสดงว่าเป็นความต้องการพื้นฐานขั้นแรกของมนุษย์ คือความต้องการหลีกเลี่ยงภัยอันตรายที่จะเกิดแก่ตน และความต้องการพื้นฐานขั้นที่ ๒ คือต้องการความปลอดภัยในชีวิต

๓) วิเคราะห์ตามหลักวรรณคดีวิจักษ์

พระวาจาของพระเจ้ากรุงหงสาวดีที่ตรัสต่อพระมหาอุปราช หากวิเคราะห์ตามหลักวรรณคดีวิจักษ์ จะพบว่ากวีมีกลวิธีในการประพันธ์น่าสนใจชวนให้ติดตาม ด้วยการใช้อยู่คำสำนวนโวหาร ในบทสนทนาของพระเจ้าหงสาวดี กับพระมหาอุปราช ซึ่งปรากฏในรายบทที่ ๖ เพียงบทเดียว แต่ก็สร้างบรรยากาศ และอารมณ์ร่วมให้แก่ผู้อ่านได้ กวีใช้ภาษาง่ายๆ ตรงไปตรงมา เมื่อพระมหาอุปราชได้ทรงฟังพระบิดาใช้ให้ยกทัพไปรบกรุงศรีอยุธยา ด้วยความที่เป็นคนหนุ่มเคยแต่สุขสบายอยู่ในวัง แวดล้อมด้วยเหล่านางสนมอันเป็นที่รัก จึงไม่ทันคิดให้รอบคอบได้กราบทูลไปตามตรงว่า “... ข้อยผู้ข้าบาทบงสุ์ โหรควรคงทำนาย ทายพระเคราะห์ถึงชาติ...” อันแสดงถึงความรักตัวกลัวตายตามวิสัยมนุษย์ และทำให้พระเจ้ากรุงหงสาวดีตรัสประชดว่า “... เจ้าอยุธยา มิบุตรล้วนยัง ยุทธ์เชี่ยวชาญ หาญหักศึกบมิย่อ ต่อสู้ศึกบมิหย่อน ไปพักวอนว่าใช้ ให้ธหวงธห้าม มั่นเจ้า

^{๔๙}McBurney and Wrage, **Guide to Good Speech**, (New Jersey: Prentice-Hall, 1960), p. 130.

^{๕๐}Abraham Maslow, **Motivation and Personality**, p. 35.

คร้ามเคราะห์กาจ จงอย่ายาตรยุทธนา เอาพัสดราสตร์ สวมอินทรีสร้างเคราะห์ ธรัสยะเยียง
ขลาด...” ซึ่งเป็นผลให้ “...องค์อุปราชยินสาร แสนอประมาณมาตย์มวล นวลพระพักตร์ผ่องเผือด
เลือดสลดหมดคล้ำ ช้ำกมลหมองมัว กลัวพระอาชญาขอบ...”

ข้อความดังกล่าวนี้ ทำให้ผู้อ่านเกิดอารมณ์คล้อยตามถ้อยคำภาษาในบทประพันธ์ เป็น
ความสงสารเห็นใจพระมหาอุปราชาที่ต้องอับอายเหล่านางอำมาตย์ และเจ็บช้ำพระทัยที่ถูก
ประชดด้วยถ้อยคำรุนแรงจากผู้เป็นพ่อ แต่ถ้ามองในมุมของผู้เป็นบิดา คือ พระเจ้ากรุงหงสาวดี
พระองค์ก็คงเสียพระทัย และน้อยพระทัยที่พระโอรสซึ่งจะต้องสืบทอดราชบัลลังก์ต่อจากพระองค์ได้
แสดงความขลาดให้เห็นด้วยการปฏิเสธการไปรบเพียงเพราะกลัวคำทำนายของโหร และกล้าปฏิเสธ
ต่อหน้าเหล่าเสนาอำมาตย์ในที่เฝ้านั้น ถ้าพิจารณาให้ลึกซึ้งจะเห็น“ห้วงของคนเป็นพ่อ”ที่ต้อง“เสีย
หน้า” และในฐานะกษัตริย์จึงจำเป็นต้องแสดงพระราชอำนาจให้ปรากฏ นับว่าก็มีกลวิธีในการแต่ง
ด้วยการสรรคำที่ดึงดูดอารมณ์ของผู้อ่านให้คล้อยตามบทบาทของตัวละครในเรื่อง ทั้งยังนำคำโบราณที่
เปรียบเปรยว่าผู้ชายขี้ขลาดด้วยคำว่า “เอาผ้าขึ้นผู้หญิงมานุ่ง” ซึ่งทำให้พระมหาอุปราชาได้คะแนน
สงสารจากผู้อ่าน มากกว่าจะเห็นใจพระเจ้ากรุงหงสาวดี

พระวาทะของพระเจ้ากรุงหงสาวดี และของพระมหาอุปราชาในตอนนี้ บ่งถึงความสามารถ
ของกวีผู้นิพนธ์ด้วยการสร้างเสริมสุนทรีรสแห่งภาษา และทำให้ผู้อ่านได้ประจักษ์ในรสแห่งปิสุณ
วาทะ นอกเหนือจากมธุรวาทะที่มีอยู่หลายตอนในลิลิตตะเลงพ่าย

ด้านความไพเราะในการประพันธ์ กวีสามารถใช้วิธีการเชิงอักษรศาสตร์ที่พบทั่วไปใน
บทนิพนธ์เรื่องนี้ คือ การเล่นคำ และการเล่นเสียงสระ เสียงพยัญชนะเป็นคู่ๆ แม้ในรายตอนนี้ซึ่งไม่
ยาวนานก็ยังมีให้เห็น เช่น “... หาญหักศึกบมียอ ต่อสู้ศึกบมียอน... ให้ ธหวง ธหาม...”และ “... แล้ว
ธให้หาเมืองออก บอกทุกแดนทุกด้าว บอกทุกท้าวทุกเทศ ท้าวทุกเขต ทุกขอบ...”นอกจากนี้ก็ยัง
มีกลวิธีการแต่งด้วยการใช้คำสร้างจินตภาพ (Image) ให้เกิดแก่ผู้อ่านในรายบทนี้ที่ว่า “... องค์อุปราช
ยินสาร แสนอประมาณมาตย์มวล นวลพระพักตร์ผ่องเผือด เลือดสลดหมดคล้ำ ช้ำกมลหมองมัว...”
ซึ่งส่งผลให้บทบาทของพระมหาอุปราชาเด่นขึ้น เป็นดัง “ผงซุรส” ให้เรื่องลิลิตตะเลงพ่ายเป็นที่ติดตาม
ตรึงใจของผู้อ่านที่รักและสนใจวรรณคดีประเภทนี้

๔) วิเคราะห์ตามหลักทฤษฎีวิทยาเชิงวิทยาศาสตร์

เนื่องจากบทพูดของพระเจ้าหงสาวดีในรายบทที่ ๖ นี้ ค่อนข้างสั้น จึงวิเคราะห์ในแง่
เสียงของคำได้ไม่มากนัก แต่น่าสังเกตว่ากวีผู้นิพนธ์ ใช้คำในระดับเสียงกลาง และเสียงต่ำเป็น
ส่วนใหญ่ มีคำเสียงสูงอยู่บ้าง ดังตัวอย่าง “... เจ้าอยุธยาธิบดี ล้วนยงยุทธ์เชี่ยวชาญ หาญหักศึก
บมียอ ต่อสู้ศึกบมียอน ไปพักนอนว่าใช้ ให้ธหวง ธหาม ...”

เสียงของคำในระดับเสียงกลางให้ความรู้สึกปกติไม่ก่อความตื่นเต้นตกใจให้แก่ผู้ฟัง แต่เสียงระดับต่ำจะให้ความรู้สึกอ่อนล้า อ่อนใจ หดหู่ เศร้าสลด เสียใจ ในตัวอย่าง บทประพันธ์ กวีมุ่งให้เห็นถึงความเสียพระทัย น้อยพระทัยของพระเจ้ากรุงหงสาวดีมากกว่าความกริ้วโกรธ คำในบทประพันธ์ข้างต้นจึงมีเสียงของคำในระดับเสียงกลางและระดับเสียงต่ำ

คำประพันธ์ต่อกจากบทข้างต้น อันเป็นบทพูดของพระเจ้ากรุงหงสาวดี ในท่ามกลางเหล่า มุขอำมาตย์ และข้าราชการบริพาร กวีใช้คำที่มีน้ำหนักของเสียง (Intensity) มากกว่าปกติ “... แม้นเจ้า คร้าม เคราะห์ กาจ จงอย่า ยาตรา ยุ ธนา เอา พัสด ตรา สตร รี สุม อิน ทรี ย สร้าง เคราะห์ ...” คำที่ขีดเส้นใต้ เป็นคำประเภท “ครุ” คือ เสียงของคำหนัก ความดังของเสียงคงเพิ่มกว่าปกติ จึงอาจวิเคราะห์ตาม เทคนิควิธีวาทพารบำบัด (Speech Therapy) เกี่ยวกับการเฝ้าและตอบสนอง (S-R Technique) มา ประยุกต์ใช้ในที่นี้ได้ว่า หลังจากพระเจ้ากรุงหงสาวดีแสดงความน้อยพระทัยในความตอนต้นแล้ว คง เริ่มมีพระอารมณ์โกรธทวีขึ้นๆ กวีใส่ความรู้สึก และอารมณ์ลงไปในวาจาของตัวละครตอนนี้ เป็นคำหนักแน่นเด็ดขาด จริงจัง ซึ่งส่งผลให้พระมหาอุปราชอาพระโอรส “... กลัวพระอาชญา ยอบ นอบ ประณตบมุล ทูลลาไถ่สีลาศ ธิ์ประกาศเกณฑ์พล ... บพิตรเทียบทัพหลวง โดยกระทรวงพยุหบาตร จักยาดราตรู่เข้า ...”

พระมหาอุปราชทรงประกาศเกณฑ์พล โดยบอกไปตามหัวเมืองออกทั้งหลาย ให้ยกทัพ มารวมที่กรุงหงสาวดี พระองค์เองเป็นทัพหลวง พร้อมทั้งจะเคลื่อนพลในเช้าตรู่ของวันรุ่งขึ้น นับว่า การณ์เป็นไปดังพระราชประสงค์ของพระเจ้ากรุงหงสาวดี

๔.๑.๑.๖ พระวาจาของพระมหาอุปราชแต่พระเจ้ากรุงหงสาวดี

บทพูดของพระมหาอุปราชเป็นข้อความสั้นๆ เพียง ๓ บรรทัด ในร้อยบทที่ ๖ ของเรื่อง ลิลิตตะเลงพ่าย ทั้งที่พระมหาอุปราชมีโอกาสเป็นคู่สนทนาของตัวละครอื่น เช่น สมเด็จพระนเรศวร กล่าวเชิญชวนให้พระมหาอุปราชออกมาร่วมทำศึกยุทธหัตถีด้วยกัน แต่พระมหาอุปราชก็ได้กล่าว พระวาจาโต้ตอบแต่ประการใด (ตามข้อกำหนดของกวีผู้แต่ง) และอีกตอนได้เป็นคู่สนทนากับพระเจ้า กรุงหงสาวดี เมื่อเข้าไปทูลลาก่อนยกทัพไปกรุงศรีอยุธยา พระมหาอุปราชก็ไม่มีโอกาสได้พูด เพราะ ต้องนั่งฟังพระโอวาทและคำอวยพรของพระบิดาเท่านั้น นับว่าเป็นผู้ฟังที่ดี แต่กวีผู้นิพนธ์ได้ให้มี บทพูดในตอนที่พระบิดาบัญชาให้ยกทัพไปกรุงศรีอยุธยาเพราะทราบว่าการพลัดแผ่นดินในช่วงเวลานั้น ถ้าเห็นเป็นโอกาสเหมาะให้เข้าโจมตีเลย ถึงตอนนี้ พระมหาอุปราชได้กราบทูลพระเจ้ากรุงหงสาวดี ไปว่า “... ข้อยผู้ข้าบาทบงสุ์ โหรควรคงทำนาย ทายพระเคราะห์ถึงฆาต ...” เป็นคำกล่าวเพียงสาม บรรทัดเท่านั้น ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าน่าจะได้นำมาวิเคราะห์ด้วยเพื่อความสมอภาคแก่ตัวละครทั้งมวล

ก) การวิเคราะห์ตามแนวพระพุทธศาสนา

๑) วิเคราะห์ตามหลักพุทธธรรม

พระวาจาของพระมหาอุปราชาดังกล่าว วิเคราะห์ตามหลักพุทธธรรมได้ว่า พระมหาอุปราชาทรงข้องอยู่ในโลกธรรม ๘^{๕๑} คือ ติด สุข เพราะเคยสุขสบายอยู่ในพระราชวัง แวดล้อมด้วยเหล่านางสนมคอยปรนนิบัติรับใช้ ทำให้ไม่อยากจากไปทีอื่นใด

๒) วิเคราะห์ตามพุทธศาสนสุภาษิต

พระวาจาของพระมหาอุปราชา สามารถวิเคราะห์ได้ตามพุทธศาสนสุภาษิตที่ว่า “นตฺถิ อตฺตสมํ เปมํ – ที่รัก(อื่น) เสมอ ด้วยตนไม่มี”^{๕๒} ซึ่งเป็นธรรมดาของมนุษย์ย่อมรักตัวกลัวตาย ทุกคนทุกคนไม่ว่าเป็นเจ้า หรือ สามัญชน พระมหาอุปราชา ก็เช่นกันจึงลี้มไปว่าอยู่หน้าที่นั่ง ท่ามกลาง เสนาอำมาตย์ และผู้พูดด้วยไม่ได้เป็นเพียง “พ่อ” แต่เป็นพระเจ้าแผ่นดิน จึงทูลความไปตามตรงว่า กำลังมีเคราะห์ตามคำทำนายของโหร เป็นทำนองว่าไม่ยินดีอกรบ จึงทำให้ได้รับฟังปัญณาวาจา จาก พระบิดาด้วยความขำขัน

ข) การวิเคราะห์ตามแนวคิดในศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง

๑) วิเคราะห์ตามหลักทฤษฎีการสื่อสาร

พระวาจาของพระมหาอุปราชาที่กราบทูลพระเจ้ากรุงหงสาวดีว่า “...ข้อยผู้ข้า บาทบงสุ์ โหรครครทำนาย ทายพระเคราะห์ถึงชาติ...” วิเคราะห์ตามหลักทฤษฎีการสื่อสารได้ว่า เป็นคำพูดที่ต้องการบอกเล่า (Informative Speech) ให้ผู้ฟังรู้ความจริงที่ผู้พูดกำลังประสบอยู่ แฝงนัยสำคัญบางประการที่ต้องการสื่อความประสงค์แท้จริง หรือ อาจวิเคราะห์ได้ว่าเป็นการสื่อสารระหว่างบุคคล (Interpersonal Communication) คือการสนทนา นั้นเอง แต่พระมหาอุปราชาซึ่งกำลังเป็นคู่สนทนากับพระเจ้ากรุงหงสาวดี นั้น ลี้มไปว่ากำลังพูดอยู่กับพระเจ้าแผ่นดิน (ผู้เป็นพ่อ) และอยู่ต่อหน้าเหล่าอำมาตย์ทั้งหลาย แสดงว่าพระมหาอุปราชาลี้มวิเคราะห์ทั้งผู้ฟัง และกาลเทศะ ในการต่อคำสนทนา จึงกราบทูลไปตามตรง ผลที่ได้รับก็คือ ได้ฟังโหรารัตตพ้อทำนายบาริษาของ พระราชบิดา หรือพระเจ้ากรุงหงสาวดี

๒) วิเคราะห์ตามหลักจิตวิทยาการพูด

วาทะของพระมหาอุปราชาอาจวิเคราะห์ตามหลักจิตวิทยาได้ว่า เป็นไปตามหลักความต้องการขั้นพื้นฐานของ Maslow คือ ขั้นที่ ๑ ทุกคนต้องการหลีกเลี่ยงอันตราย และขั้นที่ ๒ ที่ว่า มนุษย์ต้องการความปลอดภัย (ดูแผนภูมิที่ ๙ Maslow 's Hierarchy of Needs ในบทที่ ๒) จึงทำให้พระมหาอุปราชากราบทูลพระเจ้ากรุงหงสาวดีไปตามความคิดของตนในขณะนั้นที่ว่า

^{๕๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๕๒.

^{๕๒} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๙/๑๗๑-๑๗๙.

“... ข้อยผู้ข้าบาทหงส์ โหรควรคงทำนาย ทายพระเคราะห์ถึงฆาต...” แล้วอาจิวิเคราะห์ได้ว่า พระมหาอุปราชามีบุคลิกภาพภายในหรือทางใจที่ขาดความเชื่อมั่น มีความลังเลใจ

๓) วิเคราะห์ตามหลักวรรณคดีวิจักข์

วาทะของพระมหาอุปราชเพียง ๓ วรรคในร่ายที่ ๖ ในเรื่องลิลิตตะเลงพ่าย ที่ว่า“... ข้อยผู้ข้าบาทหงส์ โหรควรคงทำนาย ทายพระเคราะห์ถึงฆาต...” วิเคราะห์ถึงกลวิธีการ ประพันธ์ของกวีผู้รจนาก็ได้ว่า คงต้องการเพิ่ม“สีสัน” ให้แก่บทนิพนธ์ เพราะได้สร้างพระมหาอุปราช ให้เป็นตัวละครที่มีบทบาทสำคัญมาตั้งแต่ต้น และจากคำพูดตอนนี้ทำให้ต่อเนื่องไปถึงพระวาทะของ พระเจ้ากรุงหงสาวดีที่มีลักษณะเยาะเย้ยเสียดสีเหน็บแนมในข้อความต่อไป เป็นการเพิ่มรสชาติ และความมีชีวิตชีวา ชวนให้ผู้ฟังติดตามตรึงใจยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ยังสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อถือเรื่องโชคเคราะห์ และการทำนาย ทายหักของคนในยุคนั้น ซึ่งเป็นความเชื่อในเรื่องโหราศาสตร์ และหมอดู ต่อมาจนถึงปัจจุบัน

๔) การวิเคราะห์ตามหลักทฤษฎีทฤษฎีเชิงวิทยาศาสตร์

เนื่องจากเป็นข้อความที่สั้นมาก หากจะวิเคราะห์ในเรื่องเสียงของคำ ก็ได้เพียง ว่า เป็นคำบอกกล่าวธรรมดา ยังไม่สื่ออารมณ์ใดชัด มีเพียงคำว่า“เคราะห์” กับ “ฆาต”ที่เสียงของคำ มีน้ำหนักที่ผู้พูดคงต้องการเน้นให้ผู้ฟังเห็นความสำคัญของคำทั้งสองซึ่งสื่อถึงความรู้สึกกลัวๆ ของผู้พูด คือ พระมหาอุปราช ได้ว่าพระองค์กำลังกังวลพระทัยเกี่ยวกับคำทำนายของโหรว่าพระองค์มีเคราะห์ร้ายแรงอยู่ในขณะนี้

พระวาทะของพระมหาอุปราชที่กราบทูลพระเจ้ากรุงหงสาวดี สามารถวิเคราะห์ได้ว่า เป็นลักษณะนัยวาทะ คือ มีนัยแฝงอยู่ในวาทะ ซึ่งผู้ฟังต้องวิเคราะห์ตีความเองจึงจะเข้าใจความหมาย ได้ชัดเจน

๔.๑.๑.๗ พระวาทะของพระมหาอุปราชต่อพระสนม

ก) การวิเคราะห์ตามแนวพระพุทธศาสนา

พระวาทะของพระมหาอุปราชที่ตรัสลาพระสนม ก่อนจะเสด็จยกทัพไปกรุงศรีอยุธยา มีความปรากฏอยู่ในโคลงสี่สุภาพบทที่ ๑๒, ๑๖, ๑๘, ๒๐, ๒๒, ดังนี้

จำใจจำจากเจ้า	จำจร
จำนิราศแรมสมร	แม่ร้าง
เพราะเพื่อจักไปรอน	อริราช แลแม่
จำทุกข์จำโทษร้าง	สวาทว่าหวนถวิล

วิเคราะห์ตามหลักพุทธธรรม

พระวาจาของพระมหาอุปราชาต่อพระสนมในโคลง บทที่ ๑๒ มีความว่า พระองค์ทรงจำพระทัยจากพระสนมเพื่อการรบครั้งนี้ พระองค์ทรงได้รับความทุกข์ยิ่งนัก เพราะต้องจากพระสนมผู้เป็นที่รักยิ่ง

วิเคราะห์ตามหลักพุทธธรรมได้ว่า พระมหาอุปราชาทรงตกอยู่ในความทุกข์อันเป็นลักษณะหนึ่งของโลกธรรม ๘^{๕๓} พระองค์เคยมีแต่ความสุข บัดนี้ต้องได้รับทุกข์สาหัส

กรมทุกข์เกรียมทเวชด้วย	วนิดา
คิดใคร่ขัดบัญชา	ท่านไช้
หากเกรงพระอาชญา	บิตุราช
ร้อนระบมบ่มไม้	สาวทเพี้ยงเพลิงสุ่ม
ไข้เชิงซังแม่แล้ว	จึงจร
ขัดพระเดชอดิศร	ห่อนได้
จำเรียนนิราสมร	เสมอชีพ
เชิญแม่ดับทเวชให้	อยู่ถ้าคืนสม
ไพรพนอมย้อมยากแท้	อย่าหวัง
เชิญเกษมเสวยวัง	อยู่ถ้า
จักไปจักเป็นกัณ	วลพี นะแม่
เมื่อศึกนึกตั้งหน้า	ติดน้องห่วงหาญ
ทรมรักอย่าร้องรำ	กำสรวล
อยู่แม่อย่าเสวยครวญ	ละห้อย
บ่นานบ่น่ายนวล	ແหนงเสนห์ นุชนา
เสร็จทัพกลับถนอมสร้อย	อย่าเศร้าเสียศรี ^{๕๔}

โคลงที่ ๑๖, ๑๘, ๒๐, ๒๒ วิเคราะห์ตามหลักพุทธธรรมได้เช่นเดียวกับโคลงบทที่ ๑๒ คือ หลักโลกธรรม ๘ ข้อทุกข์ ที่พระมหาอุปราชาทรงตกอยู่ในข่ายความทุกข์ เพราะต้องจากพระสนมที่รัก เพื่อทรงนำทัพเสด็จไปตีกรุงศรีอยุธยา ตามพระบัญชาของพระเจ้ากรุงหงสาวดีผู้เป็นพระราชบิดา พระมหาอุปราชาจึงเสด็จมาลาพระสนม และทรงกล่าวปลอบประโลมพระสนมให้เข้าใจว่าจำใจต้องจากนาง เพราะราชกิจมิใช่แห่งหน้า ซึ่งตอนนี้สามารถวิเคราะห์ตามหลักพุทธธรรมได้ว่า พระมหาอุปราชาทรงใช้ปิยวาจา^{๕๕} อันเป็นธรรมข้อ ๒ ในสังคหวัตถุ ๔ ซึ่งเป็นธรรมเครื่องยึด

^{๕๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๕๒.

^{๕๔} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, ลิลิตตะเลงพ่าย, หน้า ๗-๘.

^{๕๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) , พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๔๒.

เหนียวใจบุคคล ปิยวาจา หมายถึง วาจาเป็นที่รัก เป็นการกล่าวคำสุภาพไพเราะอ่อนหวาน และประกอบด้วยเหตุผลความทุกข์ของพระมหาอุปราชาที่ต้องจากพระสนมไปเพื่อการศึกษา อาจวิเคราะห์ได้ว่าตรงกับพระพุทธรูปที่ว่า “ปิเยหิ วิปปโยโค ทุกโข “ความพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รักก็เป็นทุกข์”^{๕๖}

ข) การวิเคราะห์ตามแนวคิดในศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง

๑) วิเคราะห์ตามหลักทฤษฎีจิตวิทยาเชิงศิลปะ

พระวาจาของพระมหาอุปราชาต่อพระสนม ตามความในโคลงที่ ๑๒, ๑๖, ๑๘, ๒๐, ๒๒ นั้น วิเคราะห์ตามหลักทฤษฎีจิตวิทยาเชิงศิลปะได้ว่าเป็นการพูดจรรโลงใจ (Recreative Speech)^{๕๗} ซึ่งมีลักษณะเป็นแบบบอกเล่า ไม่มุ่งเน้นให้ความรู้หรือโน้มน้าวใจผู้ฟัง แต่มุ่งให้ผู้ฟังพอใจได้ผ่อนคลายอารมณ์ หรือคลายทุกข์ ปลุกปลอบใจ ให้เกิดความสุข ซึ่งพระวาจาของพระมหาอุปราชาต่อพระสนมมีลักษณะของการปลอบใจ เพื่อให้พระสนมเกิดกำลังใจที่จะรอคอยการเสด็จกลับของพระมหาอุปราชาอย่างมีความหวัง

๒) วิเคราะห์ตามหลักจิตวิทยาการพูด

วาจาของพระมหาอุปราชาต่อพระสนมดังกล่าวในโคลงที่ ๑๖ ความว่า “...คิดใคร่ขัดบัญชา ท่านใช้หากเกรงพระอาชญา บิตรราช...” วิเคราะห์ได้ตามหลักความต้องการขั้นพื้นฐานของ Maslow คือ ขั้นที่ ๑ ทุกคนต้องการหลีกเลี่ยงอันตราย และขั้นที่ ๒ ที่ว่ามนุษย์ต้องการความปลอดภัย (ดูแผนภูมิที่ ๙ Maslow’s hierarchy of Needs ในบทที่ ๒)^{๕๘}

ส่วนข้อความในโคลงทุกบทที่เป็นพระวาจาของพระมหาอุปราชาต่อพระสนม อาจวิเคราะห์ตามหลักความต้องการขั้นพื้นฐานของ Maslow ขั้นที่ ๓ ได้ คือ ความต้องการความรัก และมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของผู้อื่นด้วย

๓) วิเคราะห์ตามหลักวรรณคดีวิจักษ์

พระวาจาของพระมหาอุปราชาต่อพระสนม ซึ่งปรากฏในโคลงสี่สุภาพหลายบท ดังกล่าวข้างต้นนั้น วิเคราะห์ได้ว่า เป็นโคลงที่แต่งถูกต้องตามแบบแผนฉันทลักษณ์ และมีความไพเราะด้วยสัมผัสอักษร สัมผัสข้ามวรรคเล่นคำดี เช่นโคลงที่ ๑๒ บาทแรก “จำใจจำจากเจ้า จำจร” เล่นอักษร จ และคำว่าจำ เนื้อความไพเราะสื่ออารมณ์รัก อาลัย ของพระมหาอุปราชาต่อพระสนมได้อย่างเด่นชัดรวมทั้งยังถึงรสแห่งวรรณคดี คือ ศฤงคารรส ซึ่งเป็นรสที่เกิดจากความซาบซึ้งในความรัก และ กรุณารส คือ ความสงสาร อันเป็นรสที่เกิดจากการได้รับความทุกข์โศก ของพระมหาอุปราชาที่จำต้องพรากจากพระสนมอันเป็นที่รักยิ่ง

^{๕๖} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๔/๒๑, ส.ม. (ไทย) ๑๔/๑๑๘๑/๕๙๓, อ.เอ.ก. (ไทย) ๒๐/๖๒/๒๔๒.

^{๕๗} ประสงค์ ราชณสุข, การพูดเพื่อประสิทธิภาพ, หน้า ๑๕๑.

^{๕๘} Abraham Maslow, *Motivation and Personality*, p. 35.

๔) วิเคราะห์ตามหลักวาทวิทยาเชิงวิทยาศาสตร์

พระวาจาของพระมหาอุปราชต่อพระสนมดังปรากฏในโคลงสี่สุภาพ ๕ บท ตามที่วิเคราะห์แล้วในด้านพุทธธรรม และศาสตร์อื่นที่เกี่ยวข้อง คือ หลักจิตวิทยา วรรณคดีวิจักษ์ และวาทวิทยาเชิงศิลปะแล้วนั้น สำหรับหัวข้อหลักวาทวิทยาเชิงวิทยาศาสตร์นี้ ที่กล่าวถึงในการวิเคราะห์ก็คือ โคลงบทที่ ๑๘ กับ ๒๒ ซึ่งมีเสียงพยัญชนะ ซ กับ ส ที่เป็นเสียงมีความถี่สูง (high frequency) ซึ่งถ้าใช้ในคำจะให้ความรู้สึกที่หนักแน่น กวีผู้ใช้คงมิได้คำนึงเรื่องความถี่ของเสียงในคำ เพราะสมัยนั้นยังไม่มีศาสตร์ด้านวาทวิทยาเชิงวิทยาศาสตร์ แต่ได้เลือกคำมาใช้ได้เหมาะสมกับความ เช่นคำ ใช้ เจริง ชง เจริญ หรือ เสวย เสน่ห์ เสด็จ เสร้าเสียดศรี ในโคลงบทที่ ๑๘ กับ ๒๒ นั้น ให้ความรู้สึกหนักแน่น จริงจัง น่าประทับใจ อาจวิเคราะห์ได้ว่าสัมพันธ์กับหลักวาทพารบัต โดยประยุกต์เทคนิคเร้าและตอบสนอง (S-R Technique) มาใช้ในที่นี้

๔.๑.๑.๘ พระวาจาของพระมหาอุปราชที่ตรัสรำพึงกับพระองค์เอง

พระวาจาของพระมหาอุปราชที่ตรัสรำพึงกับพระองค์เอง มีปรากฏอยู่หลายตอนในเรื่อง ลิลิตตะเลงพ่าย ได้แก่ โคลงสี่สุภาพบทที่ ๔๕-๔๖, ๔๙-๕๐ โคลงที่ ๗๓ โคลงที่ ๘๐ โคลงที่ ๘๘ โคลงที่ ๑๕๑-๑๕๖ พระวาจาของพระมหาอุปราชที่ปรากฏในโคลงดังกล่าวข้างต้น เป็นลักษณะของการสื่อสารด้วยตนเอง (Intrapersonal Communication) ซึ่งมีเฉพาะในตัวละครผู้นี้ เข้าใจว่ากวีผู้นิพนธ์จงใจกำหนดให้เป็นบทบาทของพระมหาอุปราช ตัวละครสำคัญฝ่ายตะเลง ซึ่งเพิ่มสีสันให้แก่กวีนิพนธ์เรื่องนี้เป็นอันมาก รวมทั้งช่วยดึงดูดอารมณ์ของผู้อ่านให้แปรเปลี่ยนไปตามท้องเรื่อง มีทั้งบทรัก บทอาลัย บทคร่ำครวญ และลงท้ายด้วยบทเศร้าสลดเมื่อตัวละครผู้นี้ต้องปิดฉากชีวิตลง พระมหาอุปราชเป็นขุนศึกฝ่ายศัตรู ที่ทำให้ผู้อ่านได้เห็นความมองอาชญากรรมของจอมทัพไทย คือ สมเด็จพระนเรศวร ได้เด่นชัด และทำให้เราภาคภูมิใจ ในวีรกรรมของวีรกษัตริย์พระองค์นี้ ซึ่งยังประทับใจคนไทยมาตราบจนปัจจุบัน

ก) การวิเคราะห์ตามแนวพระพุทธศาสนา

๑) วิเคราะห์ตามหลักพุทธธรรม

พระวาจาของพระมหาอุปราชที่ตรัสกับพระองค์เอง ในโคลงบทที่ ๔๕-๔๖ ความว่า

หลายครามาสู้สู้	ศึกหลวง
ไปบ่ไหวหวั่นทรวง	เช่นนี้
ยิ่งนิกยิ่งหนักดวง	แดหัวน อยู่นา
แหงนประหลาดแล้วก็	ก่อนไซ้ไปเคย
อกเอ๋ยเอะหลากไ้อ้	รอยราง
ทั้งพระเคราะห์ขัดขวาง	โทษแท้
จักไปประยุทธ์กลาง	อริราช
เกรงแต่ศึกจักแพ้	เพลิงพลาในสนาม

ความในโคลงสองบทข้างบนนี้ วิเคราะห์ตามหลักพุทธธรรมได้ว่า พระมหาอุปราชา ทรงมีความหวั่นไหว ใจเป็นทุกข์กังวลว่ายังมีพระเคราะห์ การไปบรควานนี้อาจพ่ายแพ้ได้ เข้าลักษณะ ของโลกธรรม ๘ ข้อทุกข์^{๕๙}

เสียดายคฤหาสน์ห้อง	หอทอง
ยามวิโยคยุทธปอง	ปราบเสี้ยน
จักคืบคืบครอง	ถาแน่น ไฉนถา
หนักหฤทัยท่านเทียร	เทวษตื่นตันทรวง
ระลวงรำลึกล้นอง	เนาวัง
ถวิลปลื้มความหลัง	สั่งเจ้า
ปานฉะนี้สมรยัง	จักโศก อยู่เนา
ใครช่วยปลอบเปลื้องเศร้า	สวาทให้สร้างศัลย์

โคลงบทที่ ๔๙-๕๐ นี้ วิเคราะห์ตามหลักพุทธธรรมได้ว่า พระมหาอุปราชาติดสุข ซึ่งเป็นลักษณะหนึ่งของโลกธรรม ๘^{๖๐} เมื่อต้องขาดความสุขที่เคยได้รับ จึงทำให้เกิดทุกข์ อันเป็น ลักษณะหนึ่งที่ตรงกันข้ามกับสุข ในโลกธรรม ๘ เช่นกัน

อัครีเสาวภาคย์เพียง	เพ็ญแข
เรียมแต่ร้างรสเห	ห่างเกล้า
ถาลืมสมรแล	อื่นขึ้น ไปเลย
ถวิลทุกข์ยามเย็นเช้า	ชอกช้ำกำทรวง
โคลงที่ ๘๐ ความว่า	
พระครวญพระคร่ำไห้	โหยหา
พลางพระพิศพฤชา	กึ่งเกี้ยว
กลกรกนิษฐานา-	รืรัตน เรียมถา
ยามตระกองเอาเอี้ยว	โอบอ้อมองค์เรียม
โคลงที่ ๘๘ ความว่า	
สายหยุดหยุดกลืนฟุ้ง	ยามสาย
สายบ่หยุดเสนห์หาย	ห่างเศร้า
ก็คืบก็วันวาย	วางเทวษ ราแม่
ถวิลทุกขบคำเช้า	หยุดได้ฉันท

^{๕๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๕๒.

^{๖๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕๒.

โคลงบทที่ ๗๓, ๘๐ และ ๘๘ ที่ยกกล่าวนี้ วิเคราะห์ตามหลักพุทธธรรมได้เช่นเดียวกับ
โคลงที่ ๔๕, ๔๖, ๔๙, ๕๐ เนื่องจากเป็นโคลงที่กล่าวถึงพระมหาอุปราชาตรัสรำพึงกับพระองค์เองถึง
พระสมณอันเป็นที่รักของพระองค์ เนื้อความพรรณนาถึงความรัก ความคิดถึงนางอย่างสุดซึ้ง เดิน
ทางผ่านป่าพบบรรณไมใดพระทัยก็ประหวัดถึงนางโดยตลอด จึงกล่าวได้ว่า พระมหาอุปราชายังข้อง
อยู่ในโลกธรรม ข้อสุข-ทุกข์ นั้นเอง

โคลงที่ ๑๕๑-๑๕๖ ความว่า

อ้าจอมจักรพรรดิผู้	เพี้ยยศ
แม่พระเสียดเอารส	แก้เสี้ยน
จักเจ็บอุระระทด	ทุกข์ใหญ่ หลวงนา
ถนัดตั้งพาหาเหียน	หั่นกลิ้งไกลองค์
ณรงค่นเรศวรตัว	ดัสกร
ใครจักอจจอรอน	รบสู้
เสียดายแผ่นดินมอญ	พลันมอด ม้วยแฮ
เหตุบ่มีมือผู้	อื่นด้านทานเชิญ
เอ็นดูภูธเรศเจ้า	จอมถวัลย์
เปลี่ยวอุระราชัน	ทดแท้
พระชนม์ชราครัน	ครองภพ พระเอย
เกรงบพิตรจักแพ้	เปลี่ยงพล้าศึกสยาม
สงครามครานี้หนัก	ใจเจ็บ ใจนา
เรียมเร่งแหงนหนาวเหน็บ	อกโื้อ
ลูกตาย ฤ ใครเก็บ	ผีฝาก พระเอย
ผีจักเท่งที่โพล้	ที่เพลใครเผา
พระเนนาคเรศอ้า	เอองค์
ถาบมีใครคง	คูรื้อน
จักรจักเริ่มรงค์	ถาลู แล้วแฮ
พระจักขุนจักซ้อน	จักแค้นคับทรวง
พระคุณดวงเพียบพื้น	ภูวดล
เต็มตรลอดแหล่บน	บ่อนไต้
พระเกิดพระก่อชนม์	ซุบซิป มานา
เกรงบ่ทันลูกได้	กลับเต้าตอบสนอง

โคลงที่ ๑๕๑-๑๕๖ เป็นโคลงที่กล่าวถึงพระมหาอุปราชาทรงรำพึงถึงพระราชบิดา คือ พระเจ้ากรุงหงสาวดี หลังจากที่มีลม ชื่อ เวรัมภัพัตถ์ตรึงประจําพระองค์ของพระมหาอุปราชาตกลง พระองค์ทรงเห็นเป็นลางร้ายให้รู้สึกหนักพระทัย เรื่องการสงคราม จึงหวนรำลึกถึงพระราชบิดา และรำพึงในพระทัยว่า ถ้าแม้พระราชบิดาเสียโอรส คือพระมหาอุปราชา คงจะเป็นทุกข์พระทัย เหมือนดัง ชาติพระกรซ่ายขวา และถ้าพระองค์เสียชีวิตลง ใครจะเก็บพระศพของพระองค์ไปถวายพระราชบิดา พระคุณของพระราชบิดาใหญ่หลวงนักเปรียบดังผืนแผ่นดินกว้างใหญ่คลุมผืนฟ้าและแผ่นดิน พระราชบิดาให้กำเนิดลูก (คือ พระมหาอุปราชา) และเลี้ยงดูมาจนเติบใหญ่ พระองค์เกรงว่าจะไม่ได้กลับไปตอบแทนพระคุณของพระราชบิดา

โคลงที่ยกมาไว้ใจความดังกล่าวนี้ อาจวิเคราะห์ตามแนวพุทธธรรมได้ว่าอยู่ในทิส ๖ คือ ปุรัตถิมทิส ทิสเบื้องหน้า ได้แก่ มารดาบิดา เพราะเป็นผู้มีอุปการะแก่เรามาก่อนและบุตรธิดาพึงบำรุง มารดาบิดา ด้วยการ เลี้ยงท่านตอบ ๑ ช่วยทำการงานของท่าน ๑ ดำรงวงศ์สกุล ๑ ประพฤติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาท ๑ เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน ๑ ซึ่งในโคลงดังกล่าวนี้ พระมหาอุปราชาไม่สบายพระทัย เกรงว่าพระองค์อาจจะพ่ายแพ้ในการสงคราม อาจไม่มีชีวิตรอดกลับไปเพื่อตอบแทนบุญคุณพระราชบิดา หรือแม้แต่ศพของพระองค์เองก็อาจไม่มีใครเก็บไปถวายพระราชบิดา พระมหาอุปราชาจึงรำพึงในพระทัยดังความในโคลง ๑๕๑-๑๕๖ นี้

นอกจากนี้ความในโคลง ๑๕๑-๑๕๖ ยังวิเคราะห์ตามหลักพุทธธรรม เรื่องโยนิโสมนสิการ^{๖๑} จากเนื้อความในโคลงแสดงว่า พระมหาอุปราชาทรงรำพึงกับพระองค์เอง และทรงใช้ความคิดพิจารณาแยกแยะพิเคราะห์เรื่องราวที่เกิดขึ้นในชีวิตของพระองค์ท่าน อันเป็นลักษณะของโยนิโสมนสิการ พระมหาอุปราชาทรงคำนึงถึงพระราชบิดา ทรงเป็นห่วงเรื่องการศึก หากพ่ายแพ้พระราชบิดาก็จะเสียพระโอรส คือพระองค์เอง แล้วจะมีใครอยู่สนองราชกิจแทน พระองค์ก็จะไม่มีโอกาสสนองบุญคุณพระราชบิดา เหล่านี้เป็นเรื่องที่พระมหาอุปราชาทรงคิดคำนึง จึงอาจวิเคราะห์เข้าในหลักพุทธธรรมโยนิโสมนสิการได้

๒) วิเคราะห์ตามพุทธศาสนสุภาษิต

ความในโคลงสี่สุภาพบทที่ ๔๕ และ ๔๖ ซึ่งมีความว่าพระมหาอุปราชาทรงยกทัพออกจากกรุงหงสาวดี เพื่อจะไปโจมตีกรุงศรีอยุธยา ตลอดทางเดินทัพ พระองค์ทรงรำพึงว่ามาศึกคราวนี้ แปลกกว่าทุกครั้ง เพราะรู้สึกหวั่นไหวในพระทัยอย่างประหลาด ทั้งทรงวิตกเรื่องลางร้าย คือ ลมพัดฉัตรประจําพระองค์หัก และทรงคำนึงถึงคำทำนายของโหรหลวงว่าทรงมีเคราะห์หนัก จึงทรงวิตกว่า การไปทำสงครามคราวนี้อาจจะพ่ายแพ้ก็ได้ความในโคลงดังกล่าว อาจวิเคราะห์ตามหลักพุทธศาสนสุภาษิตที่ว่า “นตฺถิ อตฺตสมํ เปม”-ที่รัก(อื่น) เสมอด้วยตนไม่มี^{๖๒} ซึ่งหมายความว่า พระมหาอุปราชา

^{๖๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) , พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๕๒.

^{๖๒} (พุทธ) ส.ส. (ไทย) ๑๕/๙.

ทรงหวังเกรงว่าพระองค์อาจพ่ายแพ้ในการสงคราม และอาจเป็นอันตรายถึงชีวิต แสดงถึงความรักชีวิตของพระมหาอุปราช ซึ่งก็เป็นธรรมชาติของปุถุชนทั่วไป เพราะทรงได้รับคำทำนายทายทักว่า พระองค์เคราะห์ร้าย และเกิดกลางร้ายแก่พระองค์ขณะเดินทัพ จึงทำให้ทรงเสียกำลังใจและ หวั่นพระทัยอย่างยิ่ง

ข) การวิเคราะห์ตามแนวคิดในศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง

๑) วิเคราะห์ตามหลักทฤษฎาวิทยาเชิงศิลปะ

พระวาทะของพระมหาอุปราชในโคลงที่ ๔๕-๔๖, ๔๙-๕๐, ๗๓, ๘๐, ๘๘ และ ๑๕๑-๑๕๖ นั้น วิเคราะห์ตามหลักทฤษฎาวิทยาเชิงศิลปะได้ว่าเป็นการสื่อสารกับตนเองหรือการสื่อสารภายในตนเอง อันเป็นแนวคิดตะวันตกด้านการสื่อสาร โดยมีฐานความรู้เชื่อมโยงมาจากศาสตร์ด้านต่างๆ เช่น จิตวิทยา ภาษาและพฤติกรรมศาสตร์ ซึ่งมีความหมายถึง “การคิดหรือการพูดกับตนเอง การฝันกลางวัน (daydream) การวาดภาพในสมอง การใคร่ครวญไตร่ตรอง การสร้างจินตนาการ รวมถึง การนั่งสมาธิ การคิด การวิเคราะห์ การรำพึง การร้องเพลงฟังเอง”^{๖๓} เรียกการสื่อสารประเภทนี้ว่า “การสื่อสารกับตนเอง” “การสื่อสารภายในตนเอง” หรือ “การสื่อสารภายในบุคคล” ใช้คำภาษาอังกฤษว่า “Intrapersonal communication”

พระวาทะของพระมหาอุปราชที่ปรากฏในโคลงดังกล่าว มีลักษณะของการคิด การรำพึง การใคร่ครวญ การไตร่ตรอง การวิเคราะห์ การวาดภาพในสมอง จึงวิเคราะห์ตามหลักทฤษฎาวิทยาเชิงศิลปะได้ว่าเป็นการสื่อสารกับตนเอง

๒) วิเคราะห์ตามหลักจิตวิทยาการพูด

พระวาทะของพระมหาอุปราชในโคลงทุกบทที่กล่าวในข้อ ๑) ซึ่งวิเคราะห์ตามหลักทฤษฎาวิทยาเชิงศิลปะได้ว่าเป็น การสื่อสารกับตนเองนั้น (self talk) เป็นศาสตร์ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับศาสตร์อื่น เช่น จิตวิทยาพฤติกรรมศาสตร์ และภาษาศาสตร์ สำหรับการวิเคราะห์ตามหลักจิตวิทยานี้ อาจวิเคราะห์ได้สองลักษณะ คือ การสื่อสารภายใต้จิตสำนึก กับ การสื่อสารโดยจิตสำนึก^{๖๔}

พระวาทะของพระมหาอุปราชที่ตรัสกับพระองค์เอง ดังปรากฏในโคลงข้างต้นนั้น เป็นการรำพึงกับตนเองของพระมหาอุปราชขณะเดินทัพผ่านป่าเขา ลำเนาไม้จากกรุงหงสาวดีเข้าสู่กรุงศรีอยุธยา พระมหาอุปราชมีสติสัมปชัญญะบริบูรณ์ หรือมีจิตสำนึก (Conscious) ดี

^{๖๓}สรุปความจาก ทศนีย์ เจนวิธิสุข, “ศึกษาการสื่อสารกับตนเองในพระพุทธศาสนา”, สารนิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๑๕-๑๖.

^{๖๔}การสื่อสารภายในตัวบุคคล, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: Coursewares.mju.ac.th : 81/TD335/td335/chap [๕ กรกฎาคม ๒๕๕๘].

ขณะเดินทัพมีปัจจัยภายนอกเป็นสิ่งที่เร้า ดังโคลงที่ ๘๘ พระองค์ทอดพระเนตรเห็นต้นสายหยุดมีดอกบานเต็มต้น ทำให้คิดถึงพระสนมผู้เป็นที่รัก จึงเกิดความคิดและพูดในใจว่า “ดอกสายหยุดที่มีกลิ่นหอมพุ่ง พยายามสายก็หยุดหอม แต่สายเสน่ห์ของนาง (พระสนม) นั้น ก็คืนก็วัน ก็ไม่มีวันจางหาย ทำให้ต้องคิดถึงนางตลอดเวลา ไม่รู้จะหยุดได้อย่างไร”

ในโคลงบทที่ ๑๕๑-๑๕๖ พระมหาอุปราชารำพึงรำพันกับพระองค์เองถึงพระราชบิดา คือพระเจ้ากรุงหงสาวดี วิเคราะห์ตามหลักจิตวิทยาได้ว่า แม้จะมีลักษณะของการมีจิตสำนึกดี คือคิดใคร่ครวญคำนึงถึงพระราชบิดา และวาดภาพในสมองว่า “แม้พระเสียเอารส แก่เสียน” และ “ลูกตาย ฤ ใครเก็บ ฝีฝาก พระเอย” นั้นวิเคราะห์ได้ว่ามีลักษณะของจิตใต้สำนึก (Sub-conscious) อยู่ด้วย คือ ทรงวิตกหรือหวั่นเกรงคำทำนายของโหรหลวงที่ว่าพระองค์ ทรงมีพระเคราะห์ถึงฆาต ทั้งยังเกิดลมพัดฉัตรประจำพระองค์หักอันแสดงว่าเป็นลางร้าย แม้พระมหาอุปราชจะไม่ทรงแสดงให้ปรากฏภายนอกเพราะมีข้าทหารแวดล้อม แต่ในส่วนลึกของพระหทัยคงจะกังวลอยู่ตลอดเวลา จึงทำให้วาดภาพในใจ หรือในสมองว่า ถ้าพระองค์สิ้นชีพใครจะนำพระศพกลับไปถวายพระราชบิดา พระองค์คงไม่มีโอกาสได้กลับไปตอบแทนบุญคุณของผู้เป็นพระราชบิดา ดังความในโคลงว่า

“พระคุณดวงเพียบพ้าน	ภูวดล
เต็มตรลอดแหล่บน	บ่อนใต้
พระเกิดพระก่อชนม์	ชูปชีพ มานา
เกรงบ่ทันลูกได้	กลับเต้าตอบสนอง”

จึงวิเคราะห์ได้ว่าพระมหาอุปราชาทรงรำพึง คือ พูดในใจกับตนเองเนื่องจากมีความวิตกกังวล และหวั่นกลัวอยู่ในจิตใต้สำนึก แม้ในยามมีจิตสำนึก คือ มีสติสัมปชัญญะปกติ ก็มีการพูด หรือสื่อสารกับตนเองดังปรากฏในโคลงที่กล่าวข้างต้น

๓) การวิเคราะห์ตามหลักวรรณคดีวิจักษ์

พระวาทะของพระมหาอุปราชที่ตรัสกับพระองค์เอง ดังปรากฏในโคลงสี่สุภาพหลายบท ที่กล่าวไว้ในข้อ ๑) การวิเคราะห์ตามหลักพุทธธรรมนั้น อาจวิเคราะห์ตามหลักวรรณคดีวิจักษ์ได้ดังนี้

โคลงที่ ๘๘ ความว่า

สายหยุดหยุดกลิ่นพุ่ง	ยามสาย
สายบ่หยุดเสน่ห์หาย	ห่างเศร้า
ก็คืนก็วันวาย	วางเทวษ ราแม่
ถวิลทุกขอจบคำเช้า	หยุดได้ฉันท

โคลงบทนี้วิเคราะห์ตามหลักวรรณคดีวิจักษ์ได้ว่า มีความไพเราะด้วยการเล่นคำ “สาย” และคำ “หยุด” และมีความเปรียบที่ดีเด่นแบบอุปลักษณ์ (Metaphor) ให้ความรู้สึกรสในรสเสนาหาแจ่มชัด วิเคราะห์ตามหลักรสแห่งวรรณคดีได้ว่าเป็นศฤงคารรส คือรสแห่งความรัก นอกจากนี้ยังมี

ความไพเราะด้านสัมผัสข้ามวรรค (คำหาย-ห่าง) ในบาทที่ ๒ และวาย-วาง ในบาทที่ ๓) กับเสียงของ คำท้ายวรรคในบาทที่ ๑ เป็นเสียงจัตวา คือคำว่า “สาย” นิยมกันว่าไพเราะ

โคลงที่ ๑๕๑ ความว่า

อ้าจอมจักรพรรดิผู้	เพ็ญยศ
แม่พระเสียดเอย	แก่เสียน
จักเจ็บอุระระทด	ทุกข์ใหญ่ หลวงนา
ถนัดดังพาหาเหียน	หนักลึงไถลองค์

โคลงบทนี้ วิเคราะห์ตามหลักวรรณคดีวิจักษ์ได้ว่า มีความไพเราะคล้ายโคลงบทที่ ๘๘ คือ มีสัมผัสข้ามวรรค (คำ ผู้-เพ็ญ ในบาทที่ ๑, ขาด-ทุกข์ ในบาทที่ ๓ และเหียน-หนัก ในบาทที่ ๔) ซึ่งถือว่าเป็นลักษณะไพเราะของโคลงสี่สุภาพ และยังไพเราะด้วยความเปรียบเทียบอุปมา(Simile) รวมทั้งใช้คำได้เหมาะสมเห็นภาพลักษณ์ (Image) และก่อความสะเทือนใจ (Emotion)

จากข้อความในโคลง ผู้อ่านจะเกิดความสะเทือนใจ เมื่อคิดถึงห้วงคนเป็นพ่อซึ่งเป็นถึง จอมจักรพรรดิ ผู้เรืองอำนาจ จะต้องสูญเสียโอรสในการศึก ความทุกข์ของพ่อคงจะใหญ่หลวงนัก คงเจ็บปวดหัวใจ รวากับถูกหั่นแขนซ้ายขวาขาดกระเด็นไป สามารถวิเคราะห์ตามหลักโวหารรสใน วรรณคดีไทยว่าเป็นสัลลาปังคพิไสย คือบทเศร้าโศก คร่ำครวญ

ส่วนโคลงบทอื่นๆที่เป็นพระวาจาของพระมหาอุปราชา ที่ตรัสรำพึงกับพระองค์เองนั้น มีความไพเราะทุกบทแต่ในลักษณะต่างกันไปบ้าง อาทิ ไพเราะด้วยการเล่นเสียงพยัญชนะ (โคลงบทที่ ๔๖ “อุกเอ๋ยเอะหลากไ้”) และการเล่นคำ (โคลงบทที่ ๑๕๕ บาทที่สี่ “พระจักขุนจักซ่อน จักแค้นคับ ทรวง”) รวมทั้งสัมผัสข้ามวรรคที่มีอยู่ทุกบท ซึ่งนิยมว่าเป็นความไพเราะของการแต่งโคลงสี่สุภาพ

๔) วิเคราะห์ตามหลักทฤษฎาเชิงวิทยาศาสตร์

พระวาจาของพระมหาอุปราชาที่ตรัสรำพึงกับพระองค์เอง วิเคราะห์ในด้านเสียงพูดไม่ได้ เพราะเป็นการพูดกับตัวเอง แต่อาจวิเคราะห์ได้เกี่ยวกับวัฏจักรการพูด (Speech Chain) หรือกลไกของการพูด (Speech Mechanism) ในระดับภาษาศาสตร์ (Language Level) คือกระบวนการเกิดขึ้นในสมอง เป็นการเลือกสรรถ้อยคำแล้วเรียบเรียงเป็นภาษาที่เหมาะสม เพื่อสื่อสารกันระหว่างผู้พูดกับผู้ฟัง แต่ในกรณีพระมหาอุปราชาตรัสกับพระองค์เอง เป็นการสื่อสารระหว่างผู้พูดกับผู้พูดคือตนเอง เพราะฉะนั้นพระวาจาของพระมหาอุปราชาที่ตรัสรำพึง ดังปรากฏในโคลงหลายบทที่กล่าวข้างต้น จึงวิเคราะห์ตามหลักทฤษฎาเชิงวิทยาศาสตร์ได้ในลักษณะกระบวนการเกิดขึ้นในสมอง เป็นการเลือกสรรถ้อยคำแล้วเรียบเรียงเป็นภาษาเพื่อสื่อสารกับตนเองหรือพูดกับตนเอง (self talk) นั่นเอง

๔.๑.๑.๙ วาจาของพระสนมกราบทูลพระมहाอุปราชา

ก) วิเคราะห์ตามแนวพระพุทธศาสนา

วาจาของพระสนมที่กราบทูลพระมहाอุปราชา มีความปรากฏอยู่ในโคลงสี่สุภาพบทที่ ๑๔, ๑๕, ๑๙, ๒๑ ดังนี้

ทูลแถลงแห่งบาทเปื้อง	บุรพโณ
จึงบดินทร์เด็ดใจ	จากห้อง
พระเสด็จแต่เดียวไกล	แดนราช
ฤาพระจะละน้อง	อยู่ว่าวังขัง
กลางไพรใครเพื่อนท้าว	นอนผลู่
จักผทมเดียวดู	แต่ไม้
พระเคยคณะพฐ	ทูลบาท
ฤาพระจักตกไร่	นิราศร้างแรมสนม
บังคมบรมบาทไท้	แถลงพลาง
ขอใครโดยเสด็จทาง	เถื่อนท้อง
เป็นเพื่อนบพิตรกลาง	ไพรพฤกษ์ พระเอย
ห่างราชฤาแรมห้อง	อยู่ให้ใครถนอม
การยุทธ์สุดที่ห้าม	แหนอนค์
ครั้นจักโดยเสด็จจง	ห่อนได้
อยู่หลังจักตั้งทรง	แต่โศก แล้วนา
นอนบ่เป็นนอนใช้	ข่าวท้าวคอยถาม

โคลงทั้ง ๔ บทนี้เป็นคำกราบทูลของพระสนมแด่พระมहाอุปราชา ในคราวที่พระมहाอุปราชาไปลาพระสนม เพื่อเสด็จไปในการศึกยังกรุงศรีอยุธยา พระสนมได้กราบทูลถามว่าเหตุใดพระองค์จึงจะเสด็จไปไกล แต่ลำพังพระองค์เดียวแล้วละทิ้งให้พระสนมว่าเหวอยู่ข้างหลัง (โคลงที่ ๑๔) และ พระมहाอุปราชาเสด็จไปแรมทางกลางป่า ใครจะอยู่เป็นเพื่อนยามบรรทม ในเมื่อพระองค์เคยมีเหล่าสาวสนมแวดล้อมพร้อมหน้าเหตุใดจะต้องไปตกไร่แรมร้างกลางป่าเล่า (โคลงที่ ๑๕) พระสนมใคร่กราบทูลขอโดยเสด็จไปเป็นเพื่อนอยู่กลางป่าด้วย เพราะเมื่อพระองค์ไม่ประทับอยู่ พระสนมจะอยู่ให้ใครถนอมเล่า (โคลงที่ ๑๙) เมื่อพระมहाอุปราชาจำต้องเสด็จไปเพื่อการรบพระสนมก็สุด จักห้าม ครั้นจะโดยเสด็จก็ถูกห้าม พระสนมจึงจำเป็นต้องคอยท้าวอยู่ข้างหลังด้วยความเศร้าโศก ในยามนอนก็ไม่เป็นอันนอน เพราะเป็นไข้และเฝ้าคอยถามข่าวพระองค์ (โคลงที่ ๒๑)

ความในโคลงทั้ง ๔ บท ดังกล่าว วิเคราะห์ตามหลักพุทธธรรมได้ว่า พระสนมตกอยู่ในความทุกข์ที่พระมหาอุปราชาจะเสด็จจากไปในการศึก ตรงกับหลักโลกธรรม ๘ ข้อทุกข์ ซึ่งตรงกันข้ามกับ สุข ที่พระสนมเคยได้รับมาตลอด และยังวิเคราะห์ได้อีกว่าตรงกับหลักธรรมทศ ๖ ข้อปัจฉิมทศ^{๖๕} คือ ทศเบื้องหลัง หรือทศตะวันตก ได้แก่ บุตรภรรยา ในโคลงนี้พระสนม ทำหน้าที่ของภรรยา คืออนุเคราะห์สามีข้อหนึ่ง คือไม่นอกใจ ด้วยการที่จงรักภักดีอยากจะขอโดยเสด็จไปในกองทัพด้วยเพื่อถวายเป็นการปรนนิบัติรับใช้ (ตรงกับข้อที่ว่า ขยันไม่เกียจคร้านในงานทั้งปวง)

นอกจากนี้อาจวิเคราะห์ตามหลักพุทธธรรมได้อีกประการหนึ่งว่า ตรงกับพระพุทพจน์ “ปิเยหิ วิปปิโยโค ทุกโข” ความพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รักก็เป็นทุกข์^{๖๖} ซึ่งพระสนมของพระมหาอุปราชาตกอยู่ในภาวะนี้

ข) วิเคราะห์ตามแนวคิดในศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง

๑) วิเคราะห์ตามหลักทฤษฎีการสื่อสาร

วาทะของพระสนมที่กราบทูลพระมหาอุปราชาตามข้อความที่ปรากฏในโคลงที่ ๑๔, ๑๕, ๑๙, ๒๑ นั้น วิเคราะห์ตามหลักทฤษฎีการสื่อสารได้ว่า เข้าลักษณะการพูดโน้มน้าวใจ (Persuasive Speech) คือ เมื่อพระสนมทราบว่าพระมหาอุปราชาจะเสด็จไปในการศึก จึงกราบทูลทำนองตัดพ้อว่าทรงจะทิ้งนางและกราบทูลขอตามเสด็จเพื่อถวายเป็นการปรนนิบัติและเป็นเพื่อนร่วมทางกลางป่า แต่เมื่อถูกห้ามโดยเสด็จเพราะจะทำให้พระมหาอุปราชาเป็นกังวล ก็กราบทูลในทำนองจำใจต้องรอรออยู่ข้างหลัง แต่คงรอคอยด้วยหัวใจสอเศร้า นอนก็ไม่เป็นอันนอน ทั้งยังเป็นไข้ และตั้งตารอคอยฟังข่าวของพระองค์ การพูดของพระสนมนี้วิเคราะห์ว่าเป็นการพูดเพื่อโน้มน้าวใจ ตามหลักบันได ๕ ขั้นของมอนโร คือ เริ่มด้วยการตัดพ้อเป็นการเรียกร้อง ความสนใจของพระมหาอุปราชา (Attention Step) และกราบทูลขอตามเสด็จ (Need Step) โดยบอกเหตุผลว่าเพื่อถวายเป็นการปรนนิบัติและเป็นเพื่อนอยู่กลางป่า ทำให้ผู้ฟังพอใจ (Satisfaction Step) และกราบทูลต่อว่าเมื่อถูกห้ามตามเสด็จ ก็จำเป็นต้องรอคอยด้วยความสอเศร้า ยามนอนก็ไม่เป็นอันนอน เพราะเป็นไข้เฝ้าแต่รอคอยฟังข่าว ซึ่งเป็นขั้นทำให้ผู้ฟังนึกเห็นภาพ (Visualization Step) เพื่อนำไปสู่ขั้นสุดท้ายคือ ขั้นให้ผู้ฟังกระทำตามความประสงค์ของผู้พูด (Action Step) แต่ปรากฏว่าขั้นสุดท้ายนี้พระสนมไม่ประสบความสำเร็จ เพราะพระมหาอุปราชาทรงแข็งพระทัย ไม่ยอมตามใจพระสนม เนื่องจากเป็นภารกิจสงครามเกรงพระสนมจะลำบาก จึงปลอบใจพระสนม จะรีบเสด็จไป เสร็จการศึกจะรีบกลับมารับขวัญพระสนม

^{๖๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๓๒-๑๓๓.

^{๖๖} วม (ไทย) ๔/๑๔/๒๑, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๘๑/๕๙๓, อ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๖๒/๒๔๒.

๒) วิเคราะห์ตามหลักจิตวิทยาการพูด

วาทะของพระสนมที่กราบทูลพระมहाอุปราชาตามข้อความในโคลงสี่สุภาพบทที่ ๑๔, ๑๕, ๑๙, และ ๒๑ นั้น วิเคราะห์ตามหลักความต้องการขั้นพื้นฐานของมาสโลว์ ๕ ขั้น (Maslow's Hierarchy of Needs) ได้แก่ ขั้นที่ ๒ ที่ว่า มนุษย์ต้องการความปลอดภัยมั่นคงในความเป็นอยู่ในกรณีพระสนม เมื่อพระมहाอุปราชาจะเสด็จจากไปในการศึกพระสนมย่อมรู้สึกหวาดหวั่น ขาดความอบอุ่นมั่นคงในใจอันเป็นธรรมชาติของคนทั่วไปย่อมต้องการความปลอดภัยมั่นคงในการทำงาน หรือในความเป็นอยู่ พระวาทะของพระสนมที่กราบทูลพระมहाอุปราชาจึงวิเคราะห์ได้ดังกล่าวข้างต้น

นอกจากนี้ยังอาจวิเคราะห์ได้ตามหลักความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์ในขั้นที่ ๓ ได้ด้วย คือ ความต้องการความรักและความมีส่วนเป็นเจ้าของรวมทั้งมีความต้องการรักผู้อื่น ซึ่งพระสนมของพระมहाอุปราชาย่อมมีความต้องการขั้นนี้แน่นอน เมื่อพระมहाอุปราชาจะเสด็จจากไปรบ แม้จะเป็นการชั่วคราว แต่ก็ไม่ว่าจะยาวนานเพียงใด และแม้จะเป็นการไปเพื่อการศึกษา ก็ไม่ว่าจะอาจจะไปพบหญิงอื่นก็ได้ พระสนมจึงหวั่นใจเกรงจะเกิดปัญหาแก่ตนเอง ดังนั้น การวิเคราะห์ตามหลักจิตวิทยาการพูดในพระวาทะของพระสนมที่กราบทูลพระมहाอุปราชาจึงเป็นไปตามหลักความต้องการขั้นพื้นฐาน (Basic Needs) ของมนุษย์ในทัศนะของมาสโลว์ (Maslow) ขั้นที่ ๒ และ ๓ ดังกล่าวข้างต้น

๓) วิเคราะห์ตามหลักวรรณคดีวิจักษ์

วาทะของพระสนมที่กราบทูลพระมहाอุปราชาตามที่ปรากฏในโคลงบทที่ ๑๔, ๑๕, ๑๙, ๒๑ นั้น ถ้าวิเคราะห์ตามหลักวรรณคดีวิจักษ์ สามารถวินิจฉัยสารหรือตีความ (Interpretation) ได้ว่า พระสนมไม่สบายใจที่พระมहाอุปราชาจะเสด็จไปไกลเพื่อการรบ และรู้สึกเป็นห่วงเกรงพระมहाอุปราชาจะทรงได้รับความลำบาก และเป็นห่วงตัวพระสนมเองจะถูกทอดทิ้ง โคลงทั้ง ๔ บทดังกล่าวมีการใช้คำที่ทำให้เกิดรสไพเราะในเนื้อความ เกิดความซาบซึ้งในความรักของพระมहाอุปราชากับพระสนม เห็นใจในความห่วงหาอาลัยของพระสนม ดังความที่ว่า “พระเคยคณะพฐู ทูลบาท ถาพระจักตกไร้ นิราศร้างแรมสนม” และอีกตอนที่ว่า “ห่างราชธาแรมห้อง อยู่ให้ใครถนอม” กับข้อความว่า “อยู่หลังจักตั้งทรง แต่โสภ แล้วนา นอนบ่เป็นนอนใช้ ชาวท้าวคอยถาม”

สำหรับแบบแผนด้านฉันทลักษณ์นั้น กวีผู้นิพนธ์ได้บรรจงสรรคำมาร้อยเรียงได้ไพเราะโดยตลอด มีการเล่นเสียงพยัญชนะ เช่น ในโคลงที่ ๑๕ “ถาพระจักตกไร้ นิราศร้างแรมสนม” และโคลงที่ ๑๙ “ห่างราชธาแรมห้อง อยู่ให้ใครถนอม” เล่นเสียงพยัญชนะ ร และในข้อความทั้งสองบาทนี้มีลักษณะการเล่นสำนวนทำนองตัดพ้อตามประสาหญิงได้อย่างน่าสนใจ

ด้านความไพเราะของการแต่งโคลงสี่สุภาพในโคลง ๔ บทนี้ มีความไพเราะด้วยสัมผัสข้ามวรรคตามที่นิยมกัน เช่น เบื้อง – บุรพ์, ใจ – จาก (โคลงที่ ๑๔ บาทที่ ๑ และบาทที่

๒) ห้าม – แหน, ไข่ – ข้าว (โคลงที่ ๒๑ บาทที่ ๑ และบาทที่ ๒) และคำลงท้ายของโคลงบาทสุดท้าย เป็นเสียงจัตวา เช่น อยู่ว่าวังขัง (โคลงที่ ๑๔) นิราศร้างแรมสนม (โคลงที่ ๑๕) อยู่ให้ไครนอน (โคลงที่ ๑๙) ข้าวท้าวคอยถาม (โคลงที่ ๒๑)

รวมความว่า การวิเคราะห์ตามหลักวรรณคดีวิธีจักษุในวาทะของพระสนม ที่กราบทูลพระมหาอุปราชตามโคลงทั้ง ๔ บท มีปรากฏดังกล่าวข้างต้นนั่นเอง

๔) วิเคราะห์ตามหลักทฤษฎีภาษาเชิงวิทยาศาสตร์

วาทะของพระสนมที่กราบทูลพระมหาอุปราชดังปรากฏในโคลงสี่สุภาพที่ ๑๔, ๑๕, ๑๙, ๒๑ นี้ อาจวิเคราะห์ตามหลักทฤษฎีภาษาเชิงวิทยาศาสตร์ได้ในการใช้เสียงของคำจะเห็นได้ว่า มีการใช้ เสียง /ท/, /ค/, /ส/, ซึ่งเป็นเสียงที่มีความถี่สูง (high frequency) ในโคลงบางบท เช่น ทูล, แผลง (โคลงที่ ๑๔) ไคร, เคย, คณะ (โคลงที่ ๑๕) ไข่, ทาง, ท้อง (โคลงที่ ๑๙) สุด, เสด็จ, ทรง, โศก (โคลงที่ ๒๑) อันเป็นเสียงที่ใช้ในคำแล้วให้ความรู้สึกหนักแน่นมั่นคงจริงจัง ซึ่งก็ผู้นิพนธ์นำมาใช้ในคำประพันธ์ตามที่เห็นไพเราะเหมาะสม แต่สามารถวิเคราะห์ได้ตามหลักทฤษฎีภาษาเชิงวิทยาศาสตร์ ด้านสัทสัมผัสภาษาและวาทพยางค์ ซึ่งประยุกต์มาใช้โดยเทคนิควิธีรู้และตอบสนอง ดังที่นำมา กล่าวนี้

วาทะของบุคคลสำคัญในเรื่องลิลิตตะเลงพ่าย ที่ผู้วิจัยได้นำเสนอการวิเคราะห์ไว้ในข้อ ๔.๑ ตามแนวทฤษฎีทฤษฎีภาษา ซึ่งได้แก่ หลักพุทธธรรม กับศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง ดังรายละเอียดที่ปรากฏในหัวข้อ ๔.๒.๑ และ ๔.๒.๒ แล้วนั้น อาจกล่าวโดยสรุปได้ดังต่อไปนี้

๔.๒ ผลการวิเคราะห์วาทะของบุคคลสำคัญในเรื่องลิลิตตะเลงพ่าย

๔.๒.๑ พระวาทะของสมเด็จพระนเรศวรต่อพระมหาอุปราช

จากการวิเคราะห์พุทธทฤษฎีในเรื่องลิลิตตะเลงพ่าย ปรากฏว่า สมเด็จพระนเรศวร ทรงเป็นผู้พูดแบบมธุราณี (ผู้พูดคำหวานปานน้ำผึ้ง) กล่าวคือ ทรงใช้ถ้อยคำไพเราะอ่อนหวาน อ่อนน้อมถ่อมพระองค์ต่อพระมหาอุปราช โดยมีจุดประสงค์ที่จะเชิญชวนให้พระมหาอุปราชออกมา ทำศึกยุทธหัตถีด้วยกัน เพราะเป็นวิธีเดียวที่จะทำให้พระองค์และพระอนุชาทรงปลอดภัย เมื่อต้องตก อยู่ในวงล้อมของข้าศึก และผลจากการใช้วาทะไพเราะอ่อนหวาน ประกอบกับการอ้างเหตุผลที่เหมาะสม รวมทั้งแผ่บุญทำนอบทำนุ ทำให้พระมหาอุปราชเกิดชดดีมานะ ทรงสละช้างออกมาทำศึกยุทธหัตถีกับสมเด็จพระนเรศวร ผลก็คือทรงเปลี่ยงพล้ำถูกฟันจนพระพาหาขาดสิ้นพระชนม์ชีพ นับว่าสมเด็จพระนเรศวรทรงใช้พระวาทะได้ผลสัมฤทธิ์ ดังพระราชประสงค์ ดังนั้นจึงวิเคราะห์ได้ว่า พระวาทะของสมเด็จพระนเรศวรเป็น มธุรวาทะและนัยวาทะ

๔.๒.๒ พระวาจาของสมเด็จพระนเรศวรตรัสแก่เหล่าอำมาตย์

จากการวิเคราะห์พระวาจาของสมเด็จพระนเรศวรต่อเหล่าอำมาตย์ จัดว่าเป็นการพูดในลักษณะที่ให้ผู้ฟังพิจารณานัยที่แฝงอยู่ในเนื้อความที่พูดเอาเอง นับเป็นการพูดแบบนัยวาจา

๔.๒.๓ วาจาของสมเด็จพระวันรัตแห่งวัดป่าแก้วต่อสมเด็จพระนเรศวร

จากการวิเคราะห์วาจาของสมเด็จพระวันรัตแห่งวัดป่าแก้วต่อสมเด็จพระนเรศวร ปรากฏว่าสมเด็จพระวันรัตใช้ถ้อยคำสุภาพอ่อนโยน มีเหตุผลประกอบอย่างชาญฉลาด ตามหลักพุทธลีลาในการสอน นับเป็นคำพูดที่ดี ไพเราะ มีหลักฐานอ้างอิงน่าเชื่อถือจึงประสบความสำเร็จตามจุดประสงค์คือสมเด็จพระนเรศวร พระราชทานอภัยโทษให้แก่เหล่านายทัพนายกองที่ตามเสด็จไม่ทันการศึก จัดว่าวาจาของสมเด็จพระวันรัตมีลักษณะที่เรียกว่า กัลยาณวาจาและมธุรวาจา

๔.๒.๔ คำกราบทูลของเหล่าอำมาตย์แด่สมเด็จพระนเรศวร

คำกราบทูลของเหล่าอำมาตย์แด่สมเด็จพระนเรศวร สามารถวิเคราะห์ได้ว่า เป็นคำกล่าวถวายรายงานข้อเท็จจริงรวมทั้งถวายความคิดเห็นด้วยถ้อยคำสุภาพไพเราะอ่อนน้อม และมีข้อคิดที่ดี มีประโยชน์ประกอบคำกราบทูล จึงจัดว่าเป็นการพูดแบบ กัลยาณวาจา

๔.๒.๕ พระวาจาของพระเจ้ากรุงหงสาวดีต่อพระมหาอุปราช

ก) ในโอกาสที่พระมหาอุปราชเข้าไปกราบทูลลาพระราชบิดาเพื่อยกทัพไปโจมตีกรุงศรีอยุธยาตามพระบัญชาพระเจ้ากรุงหงสาวดีได้ทรงอวยพรให้พระโอรสและให้พระโอรสด้วย จึงวิเคราะห์พระวาจาของพระเจ้ากรุงหงสาวดีในคราวนี้ได้ว่า เป็นการพูดในลักษณะกัลยาณวาจา คือใช้ถ้อยคำสุภาพไพเราะและมีสารประโยชน์

ข) พระวาจาของพระเจ้ากรุงหงสาวดีต่อพระมหาอุปราชในที่ประชุมขุนนาง

พระวาจาของพระเจ้ากรุงหงสาวดีต่อพระราชโอรส คือ พระมหาอุปราชในที่ประชุมขุนนางนี้ มีลักษณะการเสียดสีเยาะเย้ย เพราะไม่พอพระทัยที่พระมหาอุปราชกราบทูลว่าโอรสหลวงทำนายนายว่ามีพระเคราะห์ถึงฆาต แม้ไม่ได้ทรงปฏิเสธโดยตรงว่าจะไม่เสด็จไปรบก็ตาม ซึ่งทำให้พระเจ้ากรุงหงสาวดีตรัสทำนองประชดพระโอรส จึงวิเคราะห์ได้ว่าเป็นการพูดแบบปิสณาวาจา

๔.๒.๖ พระวาจาของพระมหาอุปราชแด่พระเจ้ากรุงหงสาวดี

พระมหาอุปราชกราบทูลพระเจ้ากรุงหงสาวดีในที่ประชุมขุนนาง เป็นข้อความสั้นๆ เพียง ๓ บรรทัด ในรายบทยที่ ๖ ของเรื่องลิลิตตะเลงพ่าย มีใจความว่า “โหรทำนายว่าพระองค์กำลังมีพระเคราะห์ร้ายถึงฆาต” เพียงเท่านั้น แต่ทำให้พระเจ้ากรุงหงสาวดีโกริ้ว และตรัสประชดพระโอรสด้วย

พระวาทารุณแรงทำนองเสียตีสั้น จึ่งวิเคราะห์พระวาทาของพระมหาอุปราชาได้ว่าเป็นวาทาที่มึนยั่วแฝง ไม่บอกกล่าวตรงๆ ผู้ฟังต้องคิดเอง ซึ่งพระเจ้ากรุงหงสาวดีทรงคิดแล้วจึ่งกริ้วพระมหาอุปราชาถึงกับกล่าวปิสุมวาทา จึ่งวิเคราะห์ได้ว่าพระวาทาของพระมหาอุปราชาครั้งนี้จัดเป็น นัยวาทา

๔.๒.๗ พระวาทาของพระมหาอุปราชาต่อพระสนม

พระวาทาของพระมหาอุปราชาที่ทรงกล่าวลาพระสนมก่อนเสด็จยกทัพไปกรุงศรีอยุธยาเป็นพระวาทาของผู้ที่จำใจต้องจากนางผู้เป็นที่รัก ต้องกล่าววาทาประโลมใจนางให้คลายกังวล จึ่งวิเคราะห์ได้ว่าพระวาทาของพระมหาอุปราชาต่อพระสนมจัดเป็นมธรวาทา

๔.๒.๘ พระวาทาของพระมหาอุปราชาที่ตรัสรำพึงกับพระองค์เอง

พระวาทาของพระมหาอุปราชาที่ตรัสรำพึง กับพระองค์เองแตกต่างกับพระวาทาที่ตรัสแก่พระสนมแน่นอน เพราะการรำพึงกับตนเอง สามารถพูดได้ตรงใจคิด เป็นการพูดคนเดียวไม่ต้องกลัวใครอื่นจะล่วงรู้ แต่ถ้าพิจารณาพระวาทาของพระมหาอุปราชาในตอนนี้จะเห็นได้ถึงความอ่อนหวานในความคำนึงถึงพระสนม เห็นความสุภาพอ่อนโยนความรู้สึกรักตัณญาและกตเวทิตะเมื่อทรงรำพึงถึงพระราชบิดา ดังนั้นจึ่งวิเคราะห์ได้ว่าพระวาทาของพระมหาอุปราชามีลักษณะของกัลยาณวาทา

๔.๒.๙ วาทาของพระสนมกราบทูลพระมหาอุปราชา

วาทาของพระสนมที่กราบทูลพระมหาอุปราชาก่อนที่พระองค์จะเสด็จออกไปในการศึกเป็นวาทาที่อ่อนหวานไพเราะของนางผู้เป็นที่รักต่อบุคคลที่รักนาง จึ่งวิเคราะห์ได้ว่าเป็น มธรวาทา

จากการวิเคราะห์พุทธวาทวิทยาในวาทะของบุคคลสำคัญในเรื่องลิลิตตะเลงพ่ายตามหัวข้อ ๔.๒ นั้น ทำให้ได้ผลของการวิเคราะห์เป็นองค์ความรู้เกี่ยวกับลักษณะของวาทวิทยาในรูปแบบแตกต่างกัน ทั้งที่ควรนำไปใช้และไม่ควรนำไปใช้ในวิถีชีวิตประจำวัน ผู้วิจัยมีความเห็นว่า องค์ผู้นิพนธ์คือ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงเป็นรัตนกวีที่สามารถรังสรรค์งานประวัติศาสตร์ให้เป็นงานวรรณศิลป์ที่สมบูรณ์ทั้งอรรถรสและสุนทรีรส ทรงถ่ายทอดแนวคิดเชิงพุทธวาทวิทยาได้อย่างงดงาม ผ่านวาทะของตัวละครสำคัญในเรื่องลิลิตตะเลงพ่ายได้อย่างน่าประทับใจและสมความภาคภูมิใจที่ได้รับการยกย่องจากองค์การยูเนสโก ให้เป็นบุคคลดีเด่นทางด้านวัฒนธรรมระดับโลก วรรณกรรมเรื่องลิลิตตะเลงพ่ายจึงควรค่าแก่การวิเคราะห์เชิงพุทธวาทวิทยาเพื่อการประยุกต์ใช้ในชีวิตจริงของบุคคล ดังที่ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ไว้แล้วในหัวข้อ ๔.๒ และได้สรุปผลการวิเคราะห์รวมถึงรูปแบบขององค์ความรู้ที่ได้ไว้ในตารางที่ ๔.๓.๑

๔.๓ สรุปผลการวิเคราะห์ลักษณะทางพุทธวิทยาในวรรณกรรมเรื่องลิลิตตะเลงพ่าย

ตารางที่ ๔.๑ ผลการวิเคราะห์ลักษณะพุทธวิทยาของบุคคลสำคัญในเรื่องลิลิตตะเลงพ่าย

วาทะของบุคคลสำคัญในเรื่องลิลิตตะเลงพ่าย	วิเคราะห์พุทธวิทยาตามแนวพุทธธรรมกับศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง	
	หลักพุทธธรรม คัมภีร์ในพระพุทธศาสนา พุทธศาสนสุภาษิต	ศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง ก. วาทวิทยาเชิงศิลปะ ข. วาทวิทยาเชิงวิทยาศาสตร์ ค. จิตวิทยาในการพูด ง. วรรณคดีวิจักษ์
๑. สมเด็จพระนเรศวรต่อ พระมหาอุปราชา	สติ – สัมปชัญญะ ปัญญาพลึง (ธรรมะข้อ ๕ ในพละของกษัตริย์) โยนิโสมนสิการ โลกธรรม ๘ (ข้อสรรเสริญ) ปิยวาจา “โมกโข กลยาณียา สารุ” - การเปล่งวาจางามย่อมยังประโยชน์ ให้สำเร็จ	ก. การพูดกะทันหัน และ การพูดโน้มน้าวใจตามทฤษฎีของ อริสโตเติลและมอนโร ข. เสียงสระอา เป็นเสียงที่มี ความถี่สูง ให้ความหนักแน่น ในคำ ช่วยให้เกิดความรู้สึก คล้อยตามเทคนิควาทพาทธำบถ ค. ความต้องการพื้นฐานของ มนุษย์ขั้นที่ ๔ ตามทฤษฎี ของมาสโลว์ ง. ไพเราะด้วยการเล่นเสียง พยัญชนะและสัมผัสอักษร
๒. สมเด็จพระนเรศวรตรัสแก่ เหล่าอำมาตย์	ปิยวาจา ทิส ๖ (เหฏฐิมทิส ทิสเบื้องล่าง)	ก. การพูดให้ความรู้ หรือบอก เล่าข้อเท็จจริง ข. – ค. บุคลิกภาพทั้งภายในและ ภายนอก ง. การเล่นคำ อุปมา-อุปไมย

วาทะของบุคคลสำคัญในเรื่องลิลิตตะเลงพ่าย	วิเคราะห์พุทธวาทวิทยาตามแนวพุทธธรรมกับศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง	
	หลักพุทธธรรม คัมภีร์ในพระพุทธศาสนา พุทธศาสนสุภาษิต	ศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง ก. วาทวิทยาเชิงศิลปะ ข. วาทวิทยาเชิงวิทยาศาสตร์ ค. จิตวิทยาในการพูด ง. วรรณคดีวิจักษ์
๓. สมเด็จพระวันรัต กราบทูล สมเด็จพระนเรศวรมหาราช	พุทธลีลาการสอน โยนิโสมนสิการ สัมมาวาจา วาจาสุภาษิต โลกธรรม ๘ (สรรเสริญ) กถาวัตถุ มิลินทปัญหา	ก. การวิเคราะห์ผู้ฟังและ สถานการณ์ในการพูด การพูดจงใจตามหลักของ มอนโร ข. – ค. ความต้องการพื้นฐานของ มนุษย์ขั้นที่ ๔ และ ๕ ตาม ทฤษฎีของมาสโลว์ ง. ไพเราะด้วยสัมผัสอักษร สัมผัสซ้ำมรรคและ ความเปรียบเชิงอุปมา (Simile)
๔. คำกราบทูลของเหล่า อำมาตย์แต่สมเด็จพระนเรศวร	ทิต ๖ (เหตุภูมิทิต ทิตเบื้องล่าง) ปิยวาจา	ก. การพูดให้ความรู้และ ข้อเท็จจริง ข. – ค. บุคลิกภาพภายใน ง. ไพเราะด้วยการเล่นเสียง พยัญชนะ (Alliteration)
๕. (๑) พระวาจาของพระเจ้า กรุงหงสาวดี ต่อพระมหาอุป ราชาในโอกาสทรงอวยพรให้ ก่อนออกศึก	ปิยวาจา สัมมาวาจา ทิต ๖ (ปรัถิมทิต ทิตเบื้องหน้า)	ก. การพูดให้ความรู้ ข. เสียงพยัญชนะ / ข / /พ/ เป็นเสียงที่มีความถี่สูงให้ ความรู้สึกมั่นคงในใจ (S-R Technique) ค. ความต้องการพื้นฐานของ มนุษย์ขั้นที่ ๒ และ ๓ ตาม ทฤษฎีของมาสโลว์ ง. ไพเราะด้วยการเล่นสัมผัส อักษร ความเด่น สื่ออารมณ์ประทับใจ (Emotion)

วาทะของบุคคลสำคัญในเรื่องลิลิตตะเลงพ่าย	วิเคราะห์พุทธวาทวิทยาตามแนวพุทธธรรมกับศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง	
	หลักพุทธธรรม คัมภีร์ในพระพุทธศาสนา พุทธศาสนสุภาษิต	ศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง ก. วาทวิทยาเชิงศิลปะ ข. วาทวิทยาเชิงวิทยาศาสตร์ ค. จิตวิทยาในการพูด ง. วรรณคดีวิจักษ์
๕.(๒) พระวาจาของ พระเจ้ากรุงหงสาวดีต่อ พระมหาอุปราชในที่ประชุม ขุนนาง	ปิณณวาจา โลกธรรม ๘ (ลาภ ยศ สรรเสริญ) “นตถิ อตตสมํ เปมํ” _ที่รัก(อื่น) เสมอด้วยตนไม่มี	ก. การพูดปลุกใจ ข. ใช้คำที่มีน้ำหนักของเสียง (Intensity) มากกว่าปกติ แสดงอารมณ์โกรธ ค. ความต้องการพื้นฐานของ มนุษย์ขั้นที่ ๒ ตามทฤษฎี ของมาสโลว์ ง. การเล่นคำ การเล่นเสียงสระ และพยัญชนะใช้คำสร้าง จินตภาพ (Image) และอารมณ์
๖. พระมหาอุปราชแต่ พระเจ้ากรุงหงสาวดี	โลกธรรม ๘ (สุข ทุกข์) “นตถิ อตตสมํ เปมํ” _ที่รัก (อื่น) เสมอด้วยตนไม่มี	ก. การพูดเพื่อให้ข้อเท็จจริงแฝงนัย ข. – ค. ความต้องการพื้นฐานของ มนุษย์ขั้นที่ ๑ และ ๒ ตามทฤษฎีของมาสโลว์ ง. ใช้คำเพิ่มอรรถรสในเนื้อหา
๗. พระวาจาของพระมหาอุป ราชต่อพระสนม	โลกธรรม ๘ (ทุกข์) ปิยวาจา “ปิเยหิ วิบุปโยโค ทุกโข” - ความพลัดพรากจากสิ่งอัน เป็นที่รักก็เป็นทุกข์	ก. การพูดจรรโลงใจ ข. เสียงพยัญชนะ /ข/ กับ /ส/ เป็นเสียงที่มีความถี่สูง ให้ ความรู้สึกหนักแน่นจริงจัง น่าประทับใจ ค. ความต้องการพื้นฐานของ มนุษย์ขั้นที่ ๑,๒,๓ ตาม ทฤษฎีของมาสโลว์ ง. ไพเราะด้วยสัมผัสอักษร เล่น คำ สื่ออารมณ์เด่น รสแห่งวรรณคดี (ศฤงคารรส กรุณารส)

วาทะของบุคคลสำคัญในเรื่องลิลิตตะเลงพ่าย	วิเคราะห์พุทธวาทวิทยาตามแนวพุทธธรรมกับศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง	
	หลักพุทธธรรม คัมภีร์ในพระพุทธศาสนา พุทธศาสนสุภาษิต	ศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง ก. วาทวิทยาเชิงศิลปะ ข. วาทวิทยาเชิงวิทยาศาสตร์ ค. จิตวิทยาในการพูด ง. วรรณคดีวิจักษ์
๘. พระวาจาของพระมหาอุปราชาที่ตรัสรำพึงกับพระองค์เอง	โลกธรรม ๘ (สุข ทุกข์) ทิต ๖ (ปุริตถิมทิต ทิตเบื่องหน้า) โยนิโสมนสิการ ภาวตัณหา “นตถิ อตตสมํ เปมํ” - ที่รัก (อื่น) เสมอด้วยตนไม่มี	ก. การสื่อสารกับตนเอง ข. วัฏจักรการพูด ค. การสื่อสารภายใต้จิตสำนึกกับโดยจิตสำนึก ง. รสไพเราะด้วยการเล่นคำ ความเปรียบ แบบอุปลักษณ์ (Metaphor) อุปมา (Simile) ภาพลักษณ์ (Image) สะเพื่อนอารมณ์ (Emotion)
๙. วาจาของพระสนมกราบทูลพระมหาอุปราชา	โลกธรรม ๘ (สุข ทุกข์) ปิยวาจา ทิต ๖ (ปัจฉิมทิต ทิตเบื่องหลัง) “ปิยเห วิบุปโยโค ทุกโข” ความพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รักก็เป็นทุกข์	ก. การพูดโน้มน้าวใจ ข. การใช้เสียงพยัญชนะ /ท/ /ค/ /ส/ ซึ่งเป็นเสียงที่มีความถี่สูงให้ความรู้สึกมั่นคง จริงใจตามเทคนิควิธีเราและสนองตอบ (S-R Technique) ค. ความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ขั้นที่ ๒ และ ๓ ตามทฤษฎีของมาสโลว์ ง. การเล่นเสียงพยัญชนะ สัมผัสอักษร สัมผัสข้ามวรรค ใช้คำสื่อความเด่น

หมายเหตุ การวิเคราะห์ด้านวาทวิทยาเชิงวิทยาศาสตร์ นำเสนอไว้เพียงบางวาทะ เนื่องจากงานวิจัยนี้เน้นด้านวาทวิทยาเชิงศิลปะ

๔.๓.๑ ผลการวิเคราะห์ลักษณะทางพุทธวาทวิทยาในวาทะของบุคคลสำคัญในเรื่อง ลิลิต ตะเลงพ่าย

- ๑) พระวาจาของสมเด็จพระนเรศวรต่อพระมหาอุปราชาจัดเป็น มธุรวาจา กับนัยวาจา
- ๒) พระวาจาของสมเด็จพระนเรศวรต่อเหล่าอำมาตย์จัดเป็น นัยวาจา
- ๓) วาจาของสมเด็จพระวันรัตแห่งวัดป่าแก้วที่กราบทูล สมเด็จพระนเรศวร จัดเป็น กัลยาณวาจา และมธุรวาจา
- ๔) คำกราบทูลของเหล่าอำมาตย์แด่สมเด็จพระนเรศวรจัดเป็น กัลยาณวาจา
- ๕) พระวาจาของพระเจ้ากรุงหงสาวดีต่อพระมหาอุปราชา
  - ๑) ในโอกาสทรงอวยพรให้ก่อนออกศึก จัดเป็น กัลยาณวาจา
  - ๒) ในที่ประชุมขุนนาง จัดเป็น ปิสุณวาจา
- ๖) พระวาจาของพระมหาอุปราชาแด่ พระเจ้ากรุงหงสาวดี จัดเป็น นัยวาจา
- ๗) พระวาจาของพระมหาอุปราชาต่อพระสนม จัดเป็น มธุรวาจา
- ๘) พระวาจาของพระมหาอุปราชาที่ตรัสรำพึงกับพระองค์เอง จัดเป็น กัลยาณวาจา
- ๙) วาจาของพระสนมกราบทูลพระมหาอุปราชา จัดเป็น มธุรวาจา

๔.๔ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิเคราะห์และนำไปประยุกต์ใช้

๔.๔.๑ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิเคราะห์พุทธวาทวิทยาในวรรณกรรมไทยเรื่องลิลิต ตะเลงพ่าย

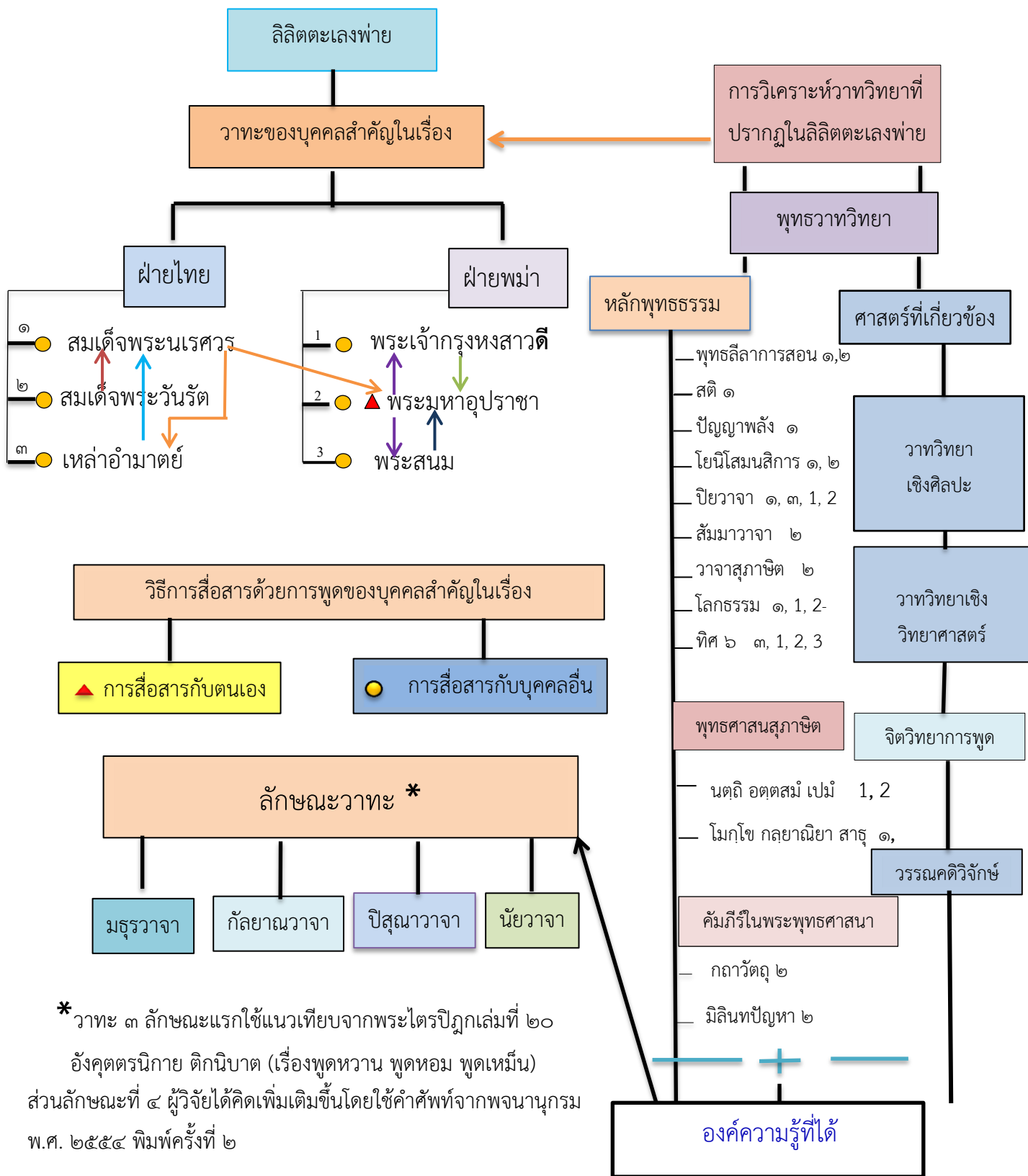
๔.๔.๑.๑ ลักษณะวาทวิทยาที่พบจากการวิเคราะห์ในเรื่องลิลิตตะเลงพ่าย

- ๑) ลักษณะวาทะที่ดีควรนำไปใช้ ได้แก่
มธุรวาจา คือ วาจาที่ไพเราะ รื่นหู น่าฟัง นำประโยชน์มาให้แก่ผู้พูดตรงตาม
จุดประสงค์ ดังตัวอย่าง พระวาจาของสมเด็จพระนเรศวรต่อพระมหาอุปราชา
กัลยาณวาจา คือ วาจาที่สุภาพ เป็นคำจริงมีประโยชน์ ตัวอย่างในเรื่องลิลิตตะเลง
พ่าย คือ วาจาของสมเด็จพระวันรัตกราบทูลสมเด็จพระนเรศวร
(ลักษณะของมธุรวาจา และกัลยาณวาจา นี้ รวมถึง สัมมาวาจา ปิยวาจา และวาจา
สุภาสิต ด้วย)
- ๒) ลักษณะวาทะที่ไม่ควรนำไปใช้ ได้แก่
ปิสุณวาจา คือ วาจาที่เสียดสี เยาเย้ย ถากถาง ประชดประชัน ดังตัวอย่างในเรื่อง
ลิลิตตะเลงพ่าย คือ พระวาจาของพระเจ้ากรุงหงสาวดีตรัสแก่พระมหาอุปราชาในที่ประชุมขุนนาง

(ลักษณะของปิสุณาวาจา นี้ รวมถึง ผรุสวาจา มุสาวาจา และสัมผัปปลาปวาจา)

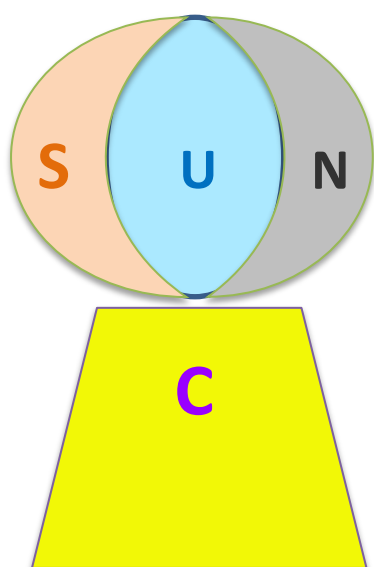
๓) ลักษณะวาจาที่ควรพิจารณาก่อนนำไปใช้ ได้แก่

นัยวาจา คือ วาจาที่มีความสำคัญ หรือมีความหมายแฝงอยู่ แต่ผู้พูดไม่กล่าวตรงๆ เพราะต้องการให้ผู้ฟังคิดเอง ดังตัวอย่างในเรื่องลิลิตตะเลงพ่าย คือ พระวาจาของพระมหาอุปราชที่กราบทูลพระเจ้ากรุงหงสาวดี ในที่ประชุมขุนนาง

แผนภูมิที่ ๔.๑ ผลการวิเคราะห์พุทธวาทวิทยาในวรรณกรรมเรื่องลิลิตตะเลงพ่ายและองค์ความรู้ที่ได้

๔.๔.๑.๒ รูปแบบ (Model) ของลักษณะพุทธวาติยาที่ได้จากการวิเคราะห์

S = sweet (มธุรวาจา)

U = useful (กัลยาณวาจา)

N = Not appropriate (ปิสุณวาจา)

C = Consider before using (นัยวาจา)

แผนภูมิที่ ๔.๒ “SUN – C” MODEL

๔.๔.๑.๓ แนวทางการนำองค์ความรู้ (SUN – C MODEL) ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน

องค์ความรู้คือ “SUN – C” MODEL นี้ สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในวิถีชีวิตประจำวันของวงการต่างๆได้ คือ

๑) วงการการศึกษา ซึ่งได้แก่ สถานศึกษาต่างๆ บุคลากร คือ ครู อาจารย์ สามารถนำความรู้เกี่ยวกับ หลักการ SUN – C ไปอธิบายให้ผู้เรียนเข้าใจลักษณะของวาติยาทั้ง ๔ ประเภท และรู้วิธีการที่จะนำไปใช้ให้ถูกต้องกับกาลเทศะและบุคคล รวมทั้งได้ฝึกปฏิบัติและแนะนำปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะสมเพื่อการนำไปสู่สันติสุขแก่ส่วนรวมตลอดถึงประเทศชาติ

๒) วงการสุขภาพ ซึ่งได้แก่ หน่วยงานที่รับผิดชอบ ด้านสุขภาพกายและจิตของประชาชนทั่วไป เช่น โรงพยาบาล หรือ สถานพยาบาลทั่วไป บุคลากรด้านนี้สามารถนำความรู้จากรูปแบบ SUN – C ไปประยุกต์ใช้กับคนไข้หรือ ผู้มารับบริการทั่วไปได้อย่างถูกต้องเหมาะสม เช่น ในการบำบัดผู้มีความบกพร่องด้านการพูด อาจจัดกลุ่ม ๔-๕ คน ให้พูดคนละ ๒ นาที ผู้ฝึกสังเกตการพูดของแต่ละคน ใช้แนวเทียบจาก “SUN – C” MODEL มาประยุกต์เปรียบเทียบและปรับให้เหมาะสมในแต่ละคนแต่ละครั้ง

๓) วงการสื่อมวลชน ซึ่งได้แก่วงการที่เกี่ยวข้องกับด้านวิทยุโทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ต่างๆ ซึ่งในปัจจุบันมีความสำคัญและแพร่หลายกว้างขวางมาก ผู้ทำหน้าที่รับผิดชอบในวงการนี้ ควรเรียนรู้ SUN – C MODEL และนำไปใช้ให้ถูกต้องเหมาะสมกับสถานการณ์ จะช่วยเสริมด้านสร้างสรรค์ให้แก่สังคม ลดความขัดแย้งระหว่างกลุ่มต่างๆ นำสันติสุขสู่ส่วนรวมได้

๔) วงการอื่นๆ หมายถึง วงการนักปกครอง วงการนักการทูต วงการนักการเมือง เป็นต้น ควรเรียนรู้เกี่ยวกับ SUN – C MODEL ซึ่งจะนำไปใช้ประโยชน์ได้ดี เพราะเรื่องของการพูดเป็นเรื่องของการติดต่อสื่อสารที่จำเป็นต้องใช้กันอยู่ในชีวิตประจำวันทุกวงการ ถ้าทุกคนรู้จักลักษณะของการพูดทั้งในทางบวกและทางลบแล้ว ก็จะนำไปใช้ได้อย่างเหมาะสม เกิดประโยชน์ก่อสันติสุขให้แก่ส่วนตนและส่วนรวมได้ดี ทั้งอาจแพร่ขยายกว้างไกลออกไปถึงสังคมโลกได้ โลกของเราก็จะเป็น “โลกแห่งสันติ” หรือ “สันติโลกา” ตลอดไป